

TÜRKİYE TARIM SEKTÖRÜNDE ENDÜSTRİ İÇİ TİCARETİN ANALİZİ

HATİCE DURMUŞ

**YÜKSEK LİSANS TEZİ
TARIM EKONOMİSİ ANABİLİM DALI**

Prof. Dr. Gülistan Erdal

2019

Her hakkı saklıdır

T.C.
TOKAT GAZİOSMANPAŞA ÜNİVERSİTESİ
FEN BİLİMLERİ ENSTİTÜSÜ
TARIM EKONOMİSİ ANABİLİM DALI

YÜKSEK LİSANS TEZİ

TÜRKİYE TARIM SEKTÖRÜNDE ENDÜSTRİ İÇİ TİCARETİN
ANALİZİ

HATİCE DURMUŞ

TOKAT

2019

Hatice DURMUŞ tarafından hazırlanan “**Türkiye Tarım Sektöründe Endüstri İçi Ticaretin Analizi**” adlı tez çalışmasının savunma sınavı 26 TEMMUZ 2019 tarihinde yapılmış olup aşağıda verilen Jüri tarafından Oy Birliği / Oy-Çokluğu ile Tokat Gaziosmanpaşa Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü TARIM EKONOMİSİ ANA BİLİM DALI’nda YÜKSEKLİSANS TEZİ olarak kabul edilmiştir.

Jüri Üyeleri

İmza

Danışman
Prof. Dr. Gülistan ERDAL
Tokat Gaziosmanpaşa Üniversitesi

Üye
Prof. Dr. Halil KIZILASLAN
Tokat Gaziosmanpaşa Üniversitesi

Üye
Dr. Öğr. Üyesi Güngör KARAKAŞ
Çorum Hitit Üniversitesi

ONAY

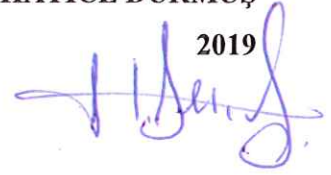

Prof. Dr. Çetin ÇEKİCİ
Fen Bilimleri Enstitüsü Müdürü

TEZ BEYANI

Tez yazım kurallarına uygun olarak hazırlanan bu tezin yazılmasında bilimsel ahlak kurallarına uyulduğunu, başkalarının eserlerinden yararlanılması durumunda bilimsel normlara uygun olarak atıfta bulunulduğunu, tezin içerdiği yenilik ve sonuçların başka bir yerden alınmadığını, kullanılan verilerde herhangi bir tahrifat yapılmadığını, tezin herhangi bir kısmının bu üniversite veya başka bir üniversitedeki başka bir tez çalışması olarak sunulmadığını beyan ederim.

HATİCE DURMUŞ

2019

ÖZET

YÜKSEK LİSANS TEZİ

TÜRKİYE TARIM SEKTÖRÜNDE ENDÜSTRİ İÇİ TİCARETİN ANALİZİ

HATİCE DURMUŞ

TOKAT GAZİOSMANPAŞA ÜNİVERSİTESİ FEN BİLİMLERİ ENSTİTÜSÜ

TARIM EKONOMİSİ

TEZ DANIŞMANI: PROF. DR. GÜLİSTAN ERDAL

Bu çalışmanın temel amacı gittikçe önemini artan Endüstri-içi Ticaret Teorisini (EİT) kullanarak Türkiye'nin dış ticaret yapısını analiz etmektir. Endüstri İçi Ticaret dünya ticaretindeki yeni eğilimleri anlamada büyük bir önem ve değere sahiptir. Bu çalışma EİT'nin Türkiye'nin toplam ve tarımsal dış ticaretindeki önemini vurgulamaktadır. Türkiye'nin AB, ve önemli ticaret ortaklarıyla olan EİT seviyeleri, Grubel-Lloyd endeksleri kullanılarak hesaplanmıştır. Türkiye'nin toplam ticaretinde ortalama EİT oranı % 78, toplam tarımsal dış ticaretinde ortalama %95 düzeyinde olduğundan, analiz edilen 2005–2017 dönemindeki dış ticaret gelişiminin EİT ağırlıklı bir ticaret yapısı sergilediği görülmektedir. Böylece, çalışmanın temel sonucu Türkiye'nin ticaret ortaklarıyla tamamlayıcı olmaktan daha çok rakip ekonomi konumunda olduğudur. Türkiye'nin global, rekabetçi ve daha güçlü bir piyasa oyuncusu haline gelebilmesi için, EİT oranlarının yüksek olması beklenmektedir.

2019, 99 SAYFA

ANAHTAR KELİMELER: Endüstri-İçi Ticaret, Tarımsal Dış Ticaret, İhracat, İthalat

ABSTRACT

GRADUATE THESIS

THE ANALYSIS OF INTRA INDUSTRY TRADE IN THE AGRICULTURAL SECTOR TURKEY

HATİCE DURMUŞ

**TOKAT GAZIOSMANPASA UNIVERSITY
GRADUATE SCHOOL OF NATURAL AND APPLIED SCIENCES**

DEPARTMENT OF AGRICULTURAL ECONOMICS

SUPERVISOR: PROF. DR. GÜLİSTAN ERDAL

The primary objective of this study is to examine the structure of Turkey's foreign trade by pursuing the theory of Intra-Industry Trade (IIT) that has been taking on a growing significance. Intra-industry Trade is of a great importance in understanding the current trends in the world trade. This paper emphasizes the prominence of IIT in Turkish general and agricultural foreign trade. Turkey's intra-industry trade levels with the EU members and the other countries have been calculated by deploying 3 digit levels of SITC data and Grubel-Lloyd index. Since the ratio of IIT in Turkey's total trade is at 78% and in total agricultural foreign trade, at 80%; it is discerned that the development of its foreign trade demonstrates a predominantly IIT-driven trade structure. Hence, the ultimate conclusion of this paper is that instead of being complementary for its trading partners, Turkey is more like in the position of a rival economy against them. Turkey requires substantially higher IIT ratios to be able to become a global, competitive and more robust market player. In this way, transfer of technology and economic structural transformation will be facilitated. As economies of scope and product differentiation become comparatively important, IIT will assume even greater significance. With the gains granted by the increasing IIT, Turkey's development level and international competitiveness will rise. The study foresees that it can be important in terms of Turkey's agricultural trade structure and policy-making processes.

2019, 99 pages

KEYWORDS: Intra-Industry trade, Agricultural foreign trade, Export, Import

ÖNSÖZ

Çalışmamda tez konumun belirlenmesinden, düzenlenmesine kadar geçen süreçte değerli görüş ve samimi tutumuyla yardımını esirgemeyen değerli danışmanım Prof. Dr. Gülistan Erdal hocama sonsuz teşekkür ederim. Araştırmamın başlangıcından itibaren maddi -manevi desteğini ve sabrını daima benden esirgemeyen değerli eşim Oğuzhan Durmuş'a, kızım Eymen Cansu Durmuş'a ve aileme teşekkürlerimi sunarım.

HATİCE DURMUŞ

2019

İÇİNDEKİLER

ÖZET	i
ABSTRACT	ii
ÖNSÖZ	iii
İÇİNDEKİLER	iv
SİMGELER VE KISALTMALAR LİSTESİ	vi
ŞEKİLLER LİSTESİ	vii
ÇİZELGELER LİSTESİ	viii
1.GİRİŞ	1
2. KAYNAK ÖZETLERİ	4
3.KURAMSAL TEMELLER	13
3.1. Endüstri İçi Ticaret Teorisi ve Gelişimi	13
4. MATERYAL VE YÖNTEM	20
4.1. Materyal	20
4.2. Yöntem.....	21
5. BULGULAR VE TARTIŞMA	23
5.1. Türkiye'nin Toplam Dış Ticareti ve EİT Durumu.....	23
5.2. Türkiye'nin Toplam Tarım Ticareti ve EİT Durumu	25
5.3. Türkiye'nin AB 25 ile Toplam Dış Ticareti ve EİT Durumu	28
5.4. Türkiye'nin AB 25 ile Toplam Tarım Ticareti ve EİT Durumu	30
5.5. Türkiye'nin İhracat ve İthalatında Yer Alan Önemli Ülkeler.....	32
5.6. Dünya Tarımsal İhracat ve İthalatında Yer Alan Önemli Ülkeler.....	34

5.7. Türkiye'nin Tarımsal İhracat ve İthalatında Yer Alan Önemli Dış Ticaret Ortakları	37
5.8. Türkiye'nin En Fazla Ticaret Yaptığı Ülkeler ve Fasıllar İtibariyle EİT Durumu ..	39
5.8.1. Türkiye-Almanya.....	40
5.8.2. Türkiye-Fransa.....	43
5.8.3. Türkiye- Hollanda.....	45
5.8.4. Türkiye- Amerika	47
5.8.5. Türkiye- İngiltere.....	51
5.8.6. Türkiye- Rusya	53
5.8.7. Türkiye- İspanya	56
5.8.8. Türkiye-Suudi Arabistan.....	59
5.8.9. Türkiye-İsviçre.....	61
5.8.10. Türkiye-İtalya	63
5.8.11. Türkiye-Yunanistan	66
5.9. İncelenen Fasıllara Göre Türkiye'nin Dünya İle Olan EİT Değerleri	68
6. SONUÇ	70
7. KAYNAKLAR	72
8. EKLER	76
9. ÖZGEÇMİŞ	87

SİMGELER VE KISALTMALAR LİSTESİ

Kısaltmalar	Açıklama
AB	Avrupa Birliği
ABD	Amerika Birleşik Devletleri
AET	Avrupa Ekonomik Topluluğu
AR-GE	Araştırma Geliştirme
AT	Avrupa Toplulukları
DB	Dünya Bankası
DTÖ	Dünya Ticaret Örgütü
EAT	Endüstriler Arası Ticaret
EİT	Endüstri İçi Ticaret
FAO	Birleşmiş Milletler Gıda ve Tarım Örgütü
FTA	Serbest Ticaret Anlaşması
GATT	Gümrük Tarifeleri ve Ticaret Genel Anlaşması
GB	Gümrük Birliği
GL	Grubel-Lloyd
GOÜ	Gelişmekte Olan Ülkeler
GÜ	Gelişmiş Ülkeler
GSMH	Gayri Safi Milli Hasıla
ISIC	Uluslararası Standart Endüstri Sınıflandırması
IMF	Uluslararası Para Fonu
MEIT	Marjinal Endüstri İçi Ticaret
OECD	Ekonomik Kalkınma ve İşbirliği Örgütü
RCA	Açıklanmış Karşılaştırmalı Üstünlük
SITC	Standart Uluslararası Ticaret Sınıflandırması
UN COMTRADE	Birleşmiş Milletler Ticaret Veri Tabanı
TÜİK	Türkiye İstatistik Kurumu
WTO	Dünya Ticaret Örgütü

ŞEKİLLER LİSTESİ

<u>Şekil</u>	<u>Sayfa</u>
Şekil 5. 1. Türkiye'nin yıllar itibariyle toplam dış ticaret ve EİT değerleri	25
Şekil 5. 2. Türkiye'nin yıllar itibariyle toplam tarımsal dış ticaret ve EİT değerleri	28
Şekil 5. 3. Türkiye ve AB-25 arasındaki dış ticaret değerleri ve EİT endeksleri	30
Şekil 5. 4. Türkiye-AB 25 arasındaki tarımsal dış ticaret ve EİT Durumu	31

ÇİZELGELER LİSTESİ

<u>Çizelge</u>	<u>Sayfa</u>
Çizelge 5. 1. Türkiye'nin yıllar itibariyle toplam dış ticaret ve EİT değerleri	24
Çizelge 5. 2. Uluslararası Standart Sanayi Sınıflaması'nda Tarım Sektörü Kalemleri ..	26
Çizelge 5. 3. Türkiye'nin yıllar itibariyle toplam tarımsal dış ticaret ve EİT değerleri .	27
Çizelge 5. 4. Türkiye'nin ve AB-25 ülkeleriyle yaptığı dış ticareti ve EİT değerleri	30
Çizelge 5. 5. Türkiye'nin AB 25 Ülkeleri ile Olan Toplam Tarımsal EİT Oranları (\$).	31
Çizelge 5. 6. 2017 Yılında Türkiye'nin en fazla ihracat yaptığı ilk on ülke (milyon \$)	32
Çizelge 5. 7. 2017 Yılında Türkiye'nin en fazla ithalat yaptığı ilk on ülke (milyon \$) .	33
Çizelge 5. 8. Dünya tarım ürünleri ihracatında yer alan önemli ülkeler.....	35
Çizelge 5. 9. 2016-2017 yılları dünya ve Türkiye ihracat değerleri (milyar \$).....	36
Çizelge 5. 10. Dünya tarım ürünleri ithalatında yer alan önemli ülkeler.....	37
Çizelge 5. 11. Türkiye'nin tarımsal ihracat yaptığı ülkelerin payları (1990-2012 yılları ortalaması %).....	38
Çizelge 5. 12. Türkiye'nin en fazla tarımsal ithalat yaptığı ülkelerin payları (1990-2012 yılları ortalaması %)	39
Çizelge 5. 13. Türkiye-Almanya dış ticaret değerleri (1000 \$).....	41
Çizelge 5. 14. Fasıllara göre Türkiye ve Almanya arasındaki EİT oranları	42
Çizelge 5. 15. Fransa'nın genel dış ticaret değerleri (Milyon \$)	43
Çizelge 5.16. Fasıllara göre Türkiye ve Fransa arasındaki EİT oranları	44
Çizelge 5. 17. Hollanda'nın dış ticaret değerleri (Milyon \$).....	45
Çizelge 5.18. Fasıllara göre Türkiye ve Hollanda arasındaki EİT oranları	46
Çizelge 5.19. Amerika'nın genel olarak dış ticaret değerleri (Milyar \$).....	47
Çizelge 5. 20. Fasıllara göre Türkiye ve Amerika arasındaki EİT oranları.....	50
Çizelge 5. 21. İngiltere'nin genel olarak dış ticaret değerleri (Milyon \$)	51
Çizelge 5. 22. Fasıllara göre Türkiye ve İngiltere arasındaki EİT oranları	52
Çizelge 5. 23. Rusya'nın genel olarak dış ticaret değerleri (Milyar \$).....	53
Çizelge 5. 24. Fasıllara göre Türkiye ve Rusya arasındaki EİT oranları.....	55
Çizelge 5. 25. İspanya'nın genel olarak dış ticaret değerleri (milyon \$).....	56
Çizelge 5. 26. Fasıllara göre Türkiye ve İspanya arasındaki EİT oranları	58
Çizelge 5. 27. Suudi Arabistan'ın genel olarak dış ticaret değerleri (Milyar \$).....	59
Çizelge 5. 28. Fasıllara göre Türkiye ve Suudi Arabistan arasındaki EİT oranları	60
Çizelge 5.29. İsviçre'nin genel olarak dış ticaret değerleri (\$).....	61
Çizelge 5.30. Fasıllara göre Türkiye ve İsviçre arasındaki EİT oranları	62
Çizelge 5. 31. İtalya'nın genel olarak dış ticaret değerleri (Milyon \$).....	63
Çizelge 5. 32. Fasıllara göre Türkiye ve İtalya arasındaki EİT oranları.....	65
Çizelge 5. 33. Yunanistan'ın Genel Olarak Dış Ticaret Değerleri (Milyar \$).....	66
Çizelge 5. 34. Fasıllara Göre Türkiye ve Yunanistan Arasındaki EİT Oranları.....	67
Çizelge 5. 35. Fasıllara Göre Türkiye'nin Dünya İle Olan EİT Değerleri	69

1.GİRİŞ

Küreselleşme ve bölgesel entegrasyonlar sonucu, günümüzde dünya üzerindeki hiçbir ülkenin, kendisi dışındaki dünyadan soyutlanmış olarak tek başına yaşaması mümkün değildir. Ulusal devletler, birbirleriyle sosyal, ekonomik, siyasal ve kültürel çok yönlü ilişki içindedirler. Başka bir deyişle, karşılıklı bir bağımlılık söz konusudur (Aktan ve Şen, 1999).

Her ülke, ürettiği malların ve sahip olduğu girdilerin bir kısmını başka ülkelere satmakta; yani, ihraç etmektedir. Diğer taraftan da, ihtiyaç duyduğu mal ve girdilerin bir kısmını ithal etmektedir. İletişim ve ulaşım teknolojilerindeki gelişmeler ve ülkelerin iç piyasalar üzerine koydukları engel ve kısıtlamaları kaldırmaları, tüm piyasaları birleştirici bir etki yapmıştır (Anonim, 2018)

İkinci Dünya Savaşı sonrası uluslararası ticaret hızla gelişmiş, özellikle bazı gelişmiş ülkelerin birbirleriyle ticarete aynı mal grubu içerisindeki ürünlerin ticaretini yaptıkları ve dahası gelişmekte olan ülkelerin de alışagelmşin dışında bazı sanayi mallarını ihraç ettikleri gözlenmiştir. Bu durum karşılaştırmalı üstünlükleri esas alan standart dış ticaret teorisiyle açıklanamaz hale gelmiştir; sanayi mallarının ticaretinin artması faktör yoğunluğuna bağlı olarak belli sektörlerde uzmanlaşma beklentileriyle uyuşmamıştır. Sonuçta 1960'lardan itibaren, ülkeler arasında faktör donanımlarına dayalı uzman EAT yerini EİT kavramına bırakmıştır. Sanayileşmiş ülkeler arasında gerçekleşen dış ticaretin önemli bir kısmı endüstri-içi ticaret şeklindedir.

Ülkeler arasında aynı malın farklı türleri bir yandan ihraç edilirken bir yandan da ithal edilmektedir. Bir ülkenin aynı malın farklı türlerini hem ihraç hem de ithal ettiğini açıklamak üzere geliştirilen modelde, faktör içerikleri birbirine ne kadar benziyorsa, dış ticaretin de bir o kadar endüstri-içi nitelikli olduğu belirtilmektedir. 1960'ların sonlarında amprik olarak açıklanan ve Grubel-Lloyd (1975) tarafından önemine vurgu yapılan (EİT), 1970'lerin sonlarında teorik olarak da açıklanmaya başlanmıştır (Torstensson, 1999).

Grubel ve Lloyd'a göre, bir endüstrinin ihracat değerinin aynı endüstrideki ithalât değeriyle tam olarak karşılanması EİT olarak açıklanabilir. Bu bağlamda EİT, aynı endüstri grubunda yer alan ve birbirine ikame edilebilen dış görünüm ve kalite bakımından farklılık gösteren malların aynı zaman diliminde ihraç ve ithalini kapsayan dış ticaret biçimi şeklinde tanımlanır (Grubel ve Lloyd, 1971, 1975).

EİT'in yüksek oranda oluşması karşılaştırmalı üstünlüğün olmadığını göstermektedir (Küçükahmetoğlu, 2002). Bir ülkenin dış ticaretinde EİT düzeyi arttıkça, EAT'nin azaldığı gözlenmektedir. Bu durum, EAT ile EİT arasında ticaret kayması olarak ifade edilmektedir. Özellikle, gelişmiş ülkeler arasında yapılan ticarete endüstri ürünlerinde yüksek oranda EİT gözlenmektedir.

Son yıllarda Türkiye Ekonomisine ilişkin rekabet gücü araştırmaların da EİT ilişkisi hesaplamalarına rastlanılmaktadır. Çalışmalar farklı sektörlerde, farklı ürünler bazında ve dış ticaret yoğunluğuna göre farklı ülkeler açısından incelenmektedir. Diğer taraftan literatürde Türkiye'nin dış ticaretinde EİT yapısını araştıran çalışmaların daha çok imalat sanayi sektörüne yönelik ve genel gruplar şeklinde gerçekleştiği görülmektedir. Özellikle artan enerji fiyatları ile birlikte gıda, yem, lif ve endüstriyel kullanım açısından ortaya çıkan güçlü tarım ürünleri talebi yüksek fiyatlara neden olmaktadır. Bu durumun, sadece gıda güvenliği ve temel gıda ihtiyaçlarının karşılanması açısından değil aynı zamanda gıda enflasyonunun oluşmasında da etkili olduğu belirtilmektedir. Bu oluşumlar ise, tarım ürünleri piyasalarının değişmesine neden olmaktadır. Bundan dolayı, Türkiye'nin de tarım piyasalarını bu gelişmeler doğrultusunda düzenlemesi, dünya tarım piyasalarında daha da artacak rekabet karşısında rekabet gücünü koruyacak/ artıracak önlemleri alması önem taşımaktadır. EİT ülkeler açısından kaynakların etkin kullanımını gerektirmektedir (Şimşek, 2008).

Bu bağlamda, Türkiye'nin uluslararası ilişkileri ve ortaya çıkacak yeni gelişmeler ile bunların etkilerine karşı tarım sektörünün konumu ve sektörün karşı karşıya kalacağı muhtemel etkiler oldukça önemlidir. Bu bakımdan tarımsal dış ticaret alanında, politika yapıcılara yön vermek ve sektörün geleceği açısından temel arz eden hususlarda

değerlendirme ve sonuçlar sunabilecek akademik çalışmaların yürütülmesi önem arz etmektedir.

Bu çalışmanın temel amacı, giderek önemi artan EİT kullanarak Türkiye'nin tarımsal dış ticaret yapısını analiz etmektir. Bu amaç doğrultusunda tarımsal ürün, ülke ve ülke grupları bazında Türkiye'nin EİT düzeyi ayrı ayrı tespit edilmiştir. Diğer yandan dünya tarım ürünleri piyasalarındaki gelişmelerin Türkiye'nin tarım ürünleri dış ticareti üzerindeki etki ortaya konulmuş rekabet düzeyi belirlenmeye çalışılmıştır.

2. KAYNAK ÖZETLERİ

EİT alanındaki çalışmalar, 1960'larda görülmeye başlanmış 1970'lerle birlikte yaygın bir şekilde teorik ve ampirik araştırmalara konu olmuştur. İlk ampirik çalışma olarak Verdoorn'un (1960) çalışması kabul edilmektedir. Bu çalışmasında Verdoorn (1960), Hollanda ve Belçika-Lüksemburg'un birbirleri arasında Benelüks Birliği oluşumunun dış ticaret üzerindeki etkilerini incelemiştir. Bu ülkeler arasında dış ticaretteki genişlemeyle birlikte bir uzmanlaşma oluşuyorsa, bu durumun dış ticaretin farklı kategorileri arasından çok aynı kategorileri içinde görülebileceği sonucuna varmıştır.

Verdoorn'a ek olarak Dréze (1961), Adler (1970), karşılıklı tarife indirimlerinin uzmanlaşma kalıpları üzerindeki etkisini araştırmışlardır. Michaely (1962), 36 ülkenin ihracat ve ithalat farklılık endekslerini hesaplayarak, ticarete konu olan mal yapılarının gelişme yolunda olan ülkelere ziyade gelişmiş ülkelerde benzerlik gösterdiğini ortaya koymuştur. Dréze (1961) Belçika ve Avrupa Toplulukları (AT) ülkeleri arasındaki ticaret yapısını incelediği çalışmasının sonucunda uzmanlaşma ve ölçek ekonomilerinin karşılıklı üstünlükler açısından önem kazandığını ileri sürmüştür.

EİT'nin ölçülmesi ile ilgili en çok atıf yapılan ampirik çalışmalar 1960'ların ortalarında Balassa (1966)'nın ve Grubel ve Lloyd (1975)'un EİT hakkındaki ekonomik çalışmaları ile başlamaktadır. Balassa (1966), AET oluşumundan sonra meydana gelen Topluluk içi ticaret yapısını incelemiş; endüstriye konu olan malların dış ticaretteki artışlarının mal grupları arasında değil, mal grupları içinde gözlemlendiğini öne sürmüştür. Balassa'nın (1966) da yapmış olduğu çalışma endüstri içi ticaretin ölçülmesinde öncü rol üstlenmiş ve günümüzde yapılan çalışmalarda sıklıkla kullanılan Grubel-Lloyd (1975) endeksinin oluşmasında önemli rol oynamıştır.

Kojima (1964), on bir gelişmiş sanayi ülkesini ele alarak yapmış olduğu çalışma ile imalat sanayi dünya ticaretinde iki yönlü ticareti ilk araştıran iktisatçıdır. Yapılan çalışmada, sadece AET ülkeleri arasında değil, ülkelerin büyük bir çoğunluğunda iki ülke arasında mal kategorileri içinde iki yönlü dış ticaretin varlığı bulunmuştur.

Grubel'in 1967 yılında yaptığı çalışması EİT hakkında önemli bir diğer çalışmasıdır. Grubel (1967) AET ülkeleri arasındaki dış ticareti 1955, 1958 ve 1963 yıllarını baz alarak incelemiş ve bu dönemlerde ticarete gerçekleşen hızlı artışın sebebini endüstri içi uzmanlaşmanın artmasına dayandırmıştır.

Grubel ve Lloyd (1975), 1959-1967 yılları arasında benzer gelişmişlik düzeylerine sahip on ülke arasındaki EİT'yi incelemiştir. Bu çalışmalarının sonucunda on endüstri ülkesinin, mal farklılaştırması ve dar mal yelpazesinde uzmanlaşmanın güçlü olduğu sanayi malları üzerine yoğunlaştığı görülmüştür. Grubel ve Lloyd'un birlikte yapmış oldukları ampirik çalışmalarında, EİT'nin yalnızca AET ülkeleri arasında değil, endüstrileşmiş tüm ülkeler arasında önemli olduğu sonucuna varılmıştır. Bu öncü çalışmanın geliştirilmesini takip eden yıllarda birçok araştırmacı EİT konusuna yoğunlaşmıştır.

EİT'nin farklılaştırılmış mallarda öne sürülen tüm modelleri Dixit ve Stiglitz'in 1977 yılında yayınladıkları monopolcü rekabet ve mal farklılaştırması hakkındaki çalışmalarına dayanarak geliştirilmiştir.

Monopolcü rekabette farklılaştırılmış mallarda EİT modeli Krugman (1979, 1980, 1981), Lancaster (1980) ve Helpman (1981) tarafından ortaya atılmıştır. Krugman (1981), üretimde artan getiri ve mal farklılaştırmasını temel alan modelinde, EİT'nin ortaya çıkış sebebini ölçek ekonomileri olduğunu belirterek, bu durumun belirli bir endüstri içinde farklı özelliklere sahip malların üretilmesine yol açmasıyla uzmanlaşma ve dış ticareti artırdığını ifade etmektedir.

Falvey (1981) çalışmasında ülkelerin imalat sektör üretimlerinde maksimum sermaye yoğun çalışılsa bile farklı oranlarda emek- sermaye bileşimine sahip olunacağından üretilen malın homojen olmayacağını savunmaktadır. Sermaye-emek oranı yükseldikçe, daha yüksek kalitede mal, sermaye-emek oranı düştükçe daha düşük kaliteli mallar üretilecektir. Bu durumda sermaye yoğunluğu yüksek olarak üretim yapan ülkenin yüksek kaliteli mal ihraç edeceği, emek yoğunluğu yüksek olarak üretim yapan ülkenin daha düşük kaliteli mal ihraç edeceği belirtilmektedir.

Helpman ve Krugman'ın 1985 yılında birlikte yaptıkları çalışmalarında bu modeller ve türleri anlatılmaktadır. Brülhart ve Elliot (1996), AET ülkeleri 1961-1992 yılları aralığında EİT değerlerinin % 48 ila % 64 arasında değişim gösterdiğini vurgulamışlardır.

Türkiye için EİT'yi ölçmeye ve ticaret yapısındaki değişimin yönünü belirlemeye yönelik yapılan çalışmaların ilki Havrylyshn ve Civan (1985) tarafından gerçekleştirilmiştir. Gelişmiş ve gelişme yolunda olan ülkeler arasındaki EİT oranlarını ve ticaret yapısını karşılaştırmalı analiz eden araştırmacılar gelişmiş ülkelerde gelişme yolunda olan ülkelere kıyasla EİT oranlarının daha yüksek seviyelerde değer aldığını vurgulamışlardır. Çalışmalarında 1978 yılı için Türkiye'nin EİT payını %7,9 olarak belirtmişlerdir.

Schüller (1995), çalışmasında İspanya ve Türkiye arasında EİT oranlarını 1973-1991 periyodunda analiz etmiştir. Analizde Grubel-Lloyd endeksi kullanılmıştır. 1973 yılında İspanya'da % 33,9 olan EİT'nin 1990 yılında % 54,9'a yükseldiği, Türkiye'de ise aynı yıllarda EİT değerlerinin sırasıyla % 2,7 ve % 17,6 olduğu hesaplanmıştır. Çalışmada Türkiye'nin İspanya'ya göre EİT değerinin daha düşük olması Türkiye'nin sanayileşmede yetersiz olmasına bağlanmıştır.

Hellvin (1996), çalışmasında Çin ve OECD ülkeleri arasındaki EİT düzeyi belirlenmiştir. Araştırmada veri seti SITC Rev.3 sınıflandırmasına göre seçilmiş ve 1980-1992 yılları için düzenlenmiştir. Araştırmada sonuç olarak, Çin ile OECD ülkeleri arasındaki EİT düzeyinin arttığı ve EİT'nin önemli kısmının dikey EİT şeklinde gerçekleştiği ifade edilmiştir. Çin'de faktör yoğunluğu farklı ve düşük kaliteli malların ihracatı yapılırken, OECD ülkelerinden yüksek kaliteli malların ithalatı yapıldığı belirtilmiştir. Çalışmada Çin'deki EİT oranlarının arttığı bunun sebeplerinin de hızlı ekonomik büyüme ve doğrudan yabancı sermaye yatırımlarındaki artıştan kaynaklandığı belirtilmiştir.

Hu ve Ma (1999), Çin'in EİT değerlerinin ölçüldüğü çalışmada, Çin ve öne çıkan 45 ticari partneri arasındaki dikey ve yatay EİT oranları hesaplanmıştır. Çalışmada

ülkedeki EİT'nin hem benzer faktör donanımına sahip gelişmekte olan ülkeler arasında hem de gelişmiş ülkeler arasında olduğu belirlenmiştir.

Çepni ve Köse (2000) 1989 ve 1999 yılları arasında SITC Rev.3'te 2 basamak düzeyinde, Türkiye'nin AB ve OECD ülkeleri ile arasındaki EİT'nin payını hesaplamışlardır. Sanayi mallarında, 1999 yılı itibariyle Türkiye'nin hesaplanan EİT oranı %48 civarında gerçekleşmiştir. Çalışmanın sonucunda yazarlar Türkiye ile AB ülkeleri arasındaki EİT'nin payının, OECD ülkelere göre daha yüksek değerler aldığı ve söz konusu dönemde artış gösterdiğini belirtmektedirler

Erk ve Tekgül (2001) AB ve Türkiye arasında gerçekleşen ticarete EİT'nin payını inceledikleri çalışmalarında 1993-1998 dönemi verilerini kullanarak, 2 basamak düzeyinde toplam 97 mal grubuna yönelik EİT oranını hesaplamışlardır Ayrıca Erk ve Tekgül, EİT ile kişi başına düşen gelir arasındaki ilişkinin sanayileşmiş ülkelerde, gelişme yolunda olan ülkelere oranla daha yüksek değerler alacağını vurgulamışlardır. Gönel (2001a), çalışmada 1992-1997 döneminde AB ve Orta Asya Türk Cumhuriyetleri ülkeleri ile Türkiye'nin yaptığı ticaretin yapısını belirlemeye çalışmış ve bu ticaret şeklinin ağırlıklı olarak EAT biçiminde gerçekleştiğini hesaplamıştır. Ancak özellikle kimya ve demir-çelik mallarında EİT yapısının geliştiği belirlenmiştir.

Gönel (2001b), çalışmada Türkiye'nin ihracatında karşılaştırmalı üstünlüğe sahip olduğu tekstil sektörünü incelemiş ve bu üstünlüğün EİT açısından da söz konusu olup olmadığını araştırmıştır. 1990-1997 yılları arasındaki dönemi SITC 3 basamak düzeyi verileri kullanarak, hesaplamış ve alt mal grupları itibariyle EİT yapısında önemli artışlar gözlemlendiğini belirtmiştir. Türkiye'nin tekstil endüstrisinde söz konusu dönemde güçlü bir EİT özelliğine sahip olduğu belirtilerek, sektörün zamanla karşılaştırmalı üstünlüğünü kaybetmekte olduğunu da vurgulamıştır.

Yıldız ve Delice (2001), 1990 sonrasında SITC 2 basamak düzeyinde, Türkiye'nin dış ticaretindeki yapısal değişimleri inceleyerek, söz konusu dönem için EİT'nin payını ortalama %50 olarak hesaplamışlardır. Bu seviyenin mal grupları arasında ciddi farklılıklar gösterdiğini de çalışmalarının sonucunda belirtmişlerdir.

Küçükahmetoğlu (2002), çalışmasında 1989-1998 dönemi için AB üyesi ülkeleri ve dünya ile dış ticaretindeki Türkiye'nin EiT'sinin payını, yapısını ve belirleyicilerini SITC 3 basamak düzeyinde analiz etmiştir. alışmasında ulaştığı sonuçlara göre, Türkiye'nin EİT oranları olması gerekenden düşük, ancak artış eğilimindedir. Birlik sonrası dönemde AB ile gerçekleşen ticarete EİT değerleri yükselmiştir. Teknoloji bakımından gruplandırılan mallar açısından değerlendirildiğinde, standart teknoloji mallarındaki EİT'de, ara ve ileri teknoloji mallarındakine oranla daha yüksek sonuçlar hesaplanmıştır. Çalışma da ayrıca, EİT ile kişi başına düşen gelir, mal farklılaştırması, ekonomik bütünleşme ve kalkınma düzeyinin EİT ile doğru yönlü bir ilişkiye sahip olduğunu belirtmektedir.

Kösekahyaoğlu (2002), Türkiye'nin 1975-1990 döneminin SITC 2 basamak düzeyindeki verileri aracılığıyla toplam ve AB-12 lkesi ile dış ticaretindeki EİT'sinin yapısını statik ve dinamik açıdan inceleyerek, bu dönemde EİT'nin artış gösterdiğini belirtmiştir. Bu durumun sebebini, 1980 sonrası dönemde dışa açılma politikalarının uygulanmasına dayandırmıştır. Türkiye'nin AB-12 lkeleri ile arasındaki EİT oranları diğer ülkelere göre daha düşük hesaplanmıştır. Bu sonuç, kalkınma seviyeleri ve talep yapılarındaki farklılıkların etkisine dayandırılarak açıklanmıştır. Çalışmada EİT payının en yüksek değerler aldığı lkeler, Yunanistan, İspanya ve Portekiz olmuştur. Bu ülkelerde, yapısal uyum maliyetlerinin de düşük olduğu dikkat çekmektedir.

OECD (2002), çalışmada 1988-1991 ve 1992-1995 dönemlerinde Türkiye'nin imalat sanayideki EİT oranları ortalama %36 iken, 1996-2000 döneminde ortalama %40 olarak artış göstermiştir. Çalışmanın sonucunda, Türkiye'nin OECD ülkelerine göre düşük seviyelerde EİT değerlerine sahip olduğu görülmektedir.

Erlat ve Erlat (2003a) tarafından yapılan çalışmada, 1969-1999 dönemi için, SITC 3 basamak düzeyinde, Türkiye'nin 15 AB üyesi ülkeyi kapsayan ticareti ile EİT'sinin statik ve dinamik yapısı analiz edilmiştir. alışmalarının sonucunda ticaretin genel olarak EAT yapısına sahip olduğunu belirtmişlerdir. Bunun yanısıra, Brühlhart'ın A, B ve C endekslerini kullanarak hesapladıkları MEİT aracılığı ile 24 Ocak 1980

sonrasındaki dönemde, öncesindeki döneme göre değişiklik göstererek, bu yapının sınırlıda olsa EİT'ye dönüştüğünü saptamışlardır.

Erlat ve Erlat (2003b), çalışmada işgücü piyasasında ortaya çıkan uyum maliyetleri ile Türkiye'nin EİT payını incelemiştir. Bu çalışmada, ele aldıkları dönemde EİT ile istihdamdaki değişimler arasında önemli bir ilişkinin varlığını tespit etmişlerdir.

Bayraktutan (2003) yapmış olduğu çalışmasında, 1960'lardan itibaren gelişen Yeni Dış Ticaret Teorilerinin emeğin niteliği ve teknolojinin geliştirilmesi ve üretim sürecinde kullanımının etkilediği bir uluslararası ticaret modeli ortaya koydukları görülmektedir. 1960'lar, "bilgi toplumu" ve türev kavramların ortaya çıktığı ve bilginin artan bir biçimde üretim süreci ve uluslararası ticareti etkilemeye başladığı yıllardır. Çalışmasında, klasik teorilerden günümüze, dış ticaret teorilerinin evrimi sürecinde bilgi ve ilintili olguların konumu artan önemi tartışılmış, bilgi toplumu kavramının gelişimiyle eşzamanlı olarak 1960'lardan itibaren ilgili literatürde yoğunluk kazanan ve nitelikli işgücü, teknoloji açığı, ürün devreleri, ölçek ekonomileri vb kavramlara dayanan yeni teoriler ve özellikle, "yeni ekonomi" betimlemesi ile bilgiye dayalı içsel büyüme modellerinin popüler olduğu 1980'lerde şekillenen "yeni teori", araştırma-geliştirme faaliyetleri, yaparak öğrenme ve teknolojik gelişmeyi esas almaktadır. Ampirik çalışmaların; teknolojik gelişmenin, faktör fiyatlarını etkilemek bakımından da önemli olduğu görüşünü bildirmiştir.

Şenoğlu (2003), çalışmasında Türk imalat sanayinde EİT düzeyi ve EİT'nin dikey mi yoksa yatay mı olduğunu araştırmıştır. Elde edilen bulgular sonucunda 1989- 2001 yılları arasında Türk imalat sanayinde endüstri-içi ticaretin arttığı görülmüştür. Ayrıca 1989-2001 yılları arasında Türk imalat sektöründe EİT'nin önemli kısmı dikey EİT'den oluşmaktadır. Diğer bir ifadeyle Türkiye'de üretim sektörü benzer ürünlerin düşük kalitesini ihraç ederken, aynı anda yüksek kalitesini ithal etmektedir.

Deviren (2004) çalışmasında Türkiye-AB ülkeleri arasındaki EİT'i imalat sanayi ürünleri bazında incelemiştir. Araştırmada 75 ürün grubunda 1989-2003 periyodunda GL indeksi kullanılarak hesaplamalar yapılmıştır. Hesaplama sonucunda indeks

değerinin %50'nin üzerinde olduğu özellikle deri-kauçuk, tekstil, cam-seramik, demir-çelik, demir dışı metal ürünler, makine ve ulaşım araçları ile diğer sanayi ürünlerinde yüksek EİT izlendiği belirtilmiştir. Çalışmada Türkiye'nin EİT düzeyinin artması ve ara ve ileri teknoloji ürünleri ticaretinde yoğunlaşmasına vurgu yapılmıştır.

Şimşek (2005), çalışmasında Türkiye ve OECD ülkeleri arasındaki yatay ve dikey EİT oranlarını araştırmıştır. Araştırma 1992-2003 periyodunu kapsamaktadır. Çalışma sonucunda Türkiye'nin hem dünya ile hem de OECD ülkeleri ile yaptığı ticaret içinde EİT'nin payının yıllar itibariyle arttığı belirtilmiştir. Ayrıca Türkiye'nin EİT'sinde düşük kaliteli dikey EİT hakim olduğu yani ihraç edilen mal kalitesinin ithal edilen mal kalitesinden düşük olduğu ifade edilmiştir.

Türkcan (2005), de ise, 1985-2000 yılları itibariyle, SITC 4 basamak seviyesinde Türkiye'nin OECD ülkeleri ile ticaretindeki ara ve nihai mallar kapsamında EİT oranları, bunun yanı sıra EİT'nin ülkeye ve endüstriye has belirleyicileri analiz edilmiştir. EİT'nin belirleyicilerine yönelik yapılan analizler sonucuna ara ve nihai mallar ayırımında bir farklılık bulunmamıştır. Ampirik sonuçlarda, EİT'nin, 1980'li yıllardaki ihracata yönelik uygulanan politikalar dolayısıyla önemli oranda artış gösterdiği saptanmıştır. Bu çalışmanın sonucunda da Türkiye'ye yönelik yapılan birçok çalışmanınki ile ortak olan, Türkiye'nin EİT'sinin EAT'sine göre, toplam ticaret içindeki payının düşük olduğu durumu belirtilmiştir.

Gürler ve ark. (2006), tarafından yapılan bir çalışmada, Türkiye'de tekstil sektörünün, 1996-2003 sürecinde Serbest Ticaret Anlaşması (FTA) kapsamındaki ülkelerle EİT yapısı araştırılmıştır. Tekstil sektörünün incelenen dönemde EİT' sinin SITC-65 ürün grubunda yüksek, SITC-26 grubunda kısmen, SITC-84 ürün grubunda ise yok denecek kadar az olduğu tespit edilmiştir.

Deviren ve Karataş (2007), Türkiye ile Çin Halk Cumhuriyeti arasındaki dış ticaretin yapısını araştırdıkları çalışmalarında aynı tespiti desteklemişlerdir.

Aydın (2008), çalışmasında EİT teorisi kapsamında Türkiye'nin dış ticaret yapısını 1989–2005 dönemi içerisinde incelemiştir. Araştırmada Türkiye- AB, Türkiye ve diğer dünya ülkeleri SITC 3 ve 4 düzeyindeki veriler kullanılarak GL indeksleri hesaplamıştır. Araştırma sonucunda Türkiye'nin toplam ticaretinde EİT oranı % 40 bulunmuştur. Çalışmada Türkiye'nin ticaret partnerleriyle rakip olmaktan daha çok tamamlayıcı konumunda olduğu belirtilmiş ve Türkiye'nin rekabet düzeyi yüksek ve daha güçlü bir ticaret partneri olabilmesi için, EİT oranlarının yükselmesi gerektiği vurgulanmıştır.

Akal (2008), çalışmasında Türkiye'nin 1980- 2005 periyodunda Ortadoğu Sınır ülkeleriyle olan dış ticaretini incelemiştir. Çalışmada 1980'li yıllardan 2000'li yıllara gelindiğinde Türkiye'nin söz konusu ülkelere olan ihracatının tarımsal fasıllardan sanayi fasıllarına, emek yoğun fasıllardan sermaye ve teknoloji yoğun fasıllara doğru kaydığı belirtilmiştir. Türkiye'ye oranla, Ortadoğu Sınır Ülkelerinin ekonomik reformlara ve dış ticarete liberalleşmeye daha yeni başlamış olmaları, Türkiye'nin bu ülkelerle olan dış ticaretinde sanayi mallarında avantajlı konuma geldiği, tarım mallarında ise bu ülkelere olan ithalatını artırdığı, enerji tüketiminde bu ülkelere bağımlılığının arttığı görülmüştür.

Erün (2010), çalışmasında Türkiye ve AB ülkeleri arasındaki EİT oranları gıda ve canlı hayvan sektörleri bazında incelenmiştir. Çalışmada EİT hesaplamaları GL indeksi ile ortaya konulmuştur. Sonuçlara göre, Türkiye ile AB-15 ve AB-27 toplamında yüksek kalite dikey EİT yapısı olduğu belirlenmiştir. Diğer taraftan ülkeler ayrı ayrı incelendiğinde düşük kalite dikey EİT yapısının hakim olduğu vurgulanmıştır.

Han ve Lee (2012), çalışmalarında Çin ve Kore arasındaki toplam ticaretin ne kadarın dikey EİT olduğunu analiz etmişlerdir. Çalışmada, Çin ve Kore arasında 1990 yılından itibaren gerçekleştirilen ticaretin yaklaşık %50'sinin EİT şeklinde gerçekleştiği belirtilmiş ve EİT'nin genellikle dikey olduğu ancak sektörler göre değişim gösterdiği görülmüştür. Özellikle kimya sanayinde dikey EİT azalırken tekstil, fabrikasyon metal ve makine sanayi ve elektronik sanayi de yatay EİT'nin azaldığı ifade edilmektedir.

Türkekul, ve Abay (2014), Çalışmalarında Endüstri İçi Ticaret Teorisini kullanarak Türkiye'nin tarımsal dış ticaret yapısını analiz etmişlerdir. Türkiye'nin dünya ve AB ülkeleriyle olan EİT seviyeleri, SITC 2 basamaklı verileri kullanarak hesaplamışlardır. Sonuç olarak Türkiye ve ticaret partnerleri arasındaki endüstri içi ticaret düzeyini yüksek bulmuşlardır. Bu da Türkiye'nin Tarım sektörünün bu piyasalarla yüksek entegrasyonu olduğunu göstermektedir.

Şahin (2015), çalışmasında Türkiye ve G-8 ülkelerinin 1996-2014 dönemi için endüstri-içi ticaret düzeyinin belirlenmesi amaçlanmış ve Grubel-Lloyd endeksi kullanılmıştır. SITC Rev.3'e göre ürünler tarımsal ürünler ve imalat ürünleri olarak ikiye ayrılmıştır. Çalışmada sonuç olarak Türkiye ve G-8 ülkelerinin EİT seviyelerinin hem tarımsal ürünlerde hem de imalat ürünlerinde yüksek olduğu sonucuna ulaşılmıştır.

Şahin (2016), çalışmasında Türkiye'nin EİT seviyesi faktör yoğunluğuna göre ölçmüş, statik analiz yöntemi olan Grubel-Lloyd endeksi kullanılmıştır. Çalışmada sonuç olarak, Türkiye'nin hammadde yoğun, emek yoğun ve sermaye yoğun mallarda EİT'nin yüksek olduğu görülmüştür. Kolay taklit edilen araştırma bazlı ve zor taklit edilen araştırma bazlı mallarda ise endüstri-içi ticaret seviyesi düşük çıkmıştır.

Küçüksakarya (2016), çalışmasında, 1990-2012 yılları arasında imalat sanayi endüstrileri için serbest ticaret anlaşmaları çerçevesinde Türkiye'nin endüstrilerinin tamamı ve imalat sanayi endüstrileri için ayrı ayrı EİT'sinin rolü ve ülke temelli belirleyicileri araştırılmıştır. Türkiye'nin dış ticaret yapısında EİT'nin payının belirlenerek, EİT'yi etkileyen nedenlerin ülke temelli hipotezler kapsamında detaylı bir şekilde analiz edilmesi amaçlanmıştır. Model 1993-2012 dönemi için panel veri analizi kullanılarak tahmin edilmektedir. Çalışmanın sonucunda Türkiye'nin ticaret ortaklarıyla arasında gerçekleşen ticaret şeklinin rekabetçi yapıdan ziyade tamamlayıcı yapıda gerçekleştiği saptanmıştır.

3.KURAMSAL TEMELLER

3.1. Endüstri İçi Ticaret Teorisi ve Gelişimi

Ekonomik küreselleşme sürecinde mal ve hizmetler ile uluslararası sermaye hareketleriyle ilgili sınır ötesi işlemler çeşitlenerek artmakta ve teknoloji dünya çapında hızla yayılmaktadır. Ekonomik küreselleşmeye ortam hazırlayan başlıca faktörler arasında telekomünikasyon bilgi ve ulaşım teknolojisindeki hızlı gelişmeler, GATT, DTÖ, Dünya Bankası ve IMF gibi uluslararası kuruluşların çabalarıyla dünya ekonomisinde sağlanan liberalleşme hareketleri ülkelerin hızlı ve sürdürülebilir ekonomik kalkınmayı gerçekleştirme de piyasa ekonomisinin önemini kavramaları, uluslararası firmaların sınır ötesi satış yapma ve maliyet düşürmek amacıyla daha ucuz kaynak sağlamaları sıralanabilir (Acar, 2002).

1950'lerin başından itibaren, bir yandan ampirik testlerin faktör donatımı teorisine duyulan güveni sarsması, öte yandan bilginin toplumsal dönüşümlere ve özellikle üretim sürecine belirgin yansımalarıyla dış ticaret teorileri, önemli açılımlara erişmiştir (Bayraktutan, 2003).

Faktör donatımı teorisini test etmek üzere, ABD ekonomisinin, 1947 inputoutput tablosu ve aynı yıla ait dış ticaret verileri ile birer milyon dolarlık ihraç ve ithal ikamesi ürünlerini içeren temsili mal sepetleri oluşturan Leontief (1953), bugün olduğu gibi, 1950'lere doğru da tartışmasız dünyanın sermaye zenginliği en fazla olan ülkesi ABD'nin, teorinin öngördüğünün aksine, sermaye-yoğun malları ithal, emek-yoğun malları ihraç ettiği sonucuna ulaşmıştır. Leontief paradoksu olarak nitelenen bu durum, Leontief'in çalışmasına yönelik eleştiriler, bu sonucu yorumlama çabaları ve paradoksu aşma gayretlerini içeren geniş bir literatür yanında, emek ve sermaye dışındaki unsurların ve özellikle bilginin üretim ve dış ticaretteki rolünü vurgulayan yeni teorilerin gelişim sürecini başlatmıştır (Bayraktutan, 2003).

Paradoks kadar ilginç olan açıklama çabasında Leontief (1959), ABD üretim ortamının eğitim ve işçi niteliği bakımından farklılığını vurgulamış; izleyen araştırmalarda, şiddeti azalsa da devam eden paradoksu, ABD beşeri sermayesi ile açıklama eğilimi ön plana çıkmıştır. Beşeri sermaye bağlamında, araştırma geliştirme faaliyetlerinden kaynaklanan “bilgi sermayesi” üzerinde durulmuştur. Buna göre bilgi, belli malzeme ve insan gücü ile elde edilebilecek üretim değerinin yükselmesine yol açan bir etkidir (Bayraktutan, 2003)

Leontief paradoksunu açıklamada üçüncü üretim faktörü kavramına da başvurulmuştur (Walther, 1997). Buna göre, ticaret, sadece emek ve sermaye faktörlerine dayanmaz; hammaddeler, emeğin bütün nitelik türleri ve başka faktörler de ticareti açıklar. Üçüncü faktör açıklaması, nitelikli işgücü ile araştırma geliştirme harcamalarını da içerecek şekilde genişletilmiştir. ABD’de beyaz yakalı çalışan sayısının ilk defa mavi yakalı sayısını aşmasıyla betimlenen bilgi çağının başladığı 1950’lerin sonlarında (Bayraktutan, 2003), paradoksla ilgili tartışmalar, bilgi-ilişkili öğeleri barındıran ve yeni dış ticaret teorileri şeklinde gruplandırılan gelişmelerin ortaya çıkmasına neden olmuştur.

Keesing ve Kenen’in öncü çalışmalarıyla gelişen nitelikli işgücü teorisi, nitelikli işgücü zengini ülkelerin bu işgücünü gerektiren mallarda, işgücü çoğunluğu niteliksiz olan ülkelerin ise niteliksiz emekle üretilen mallarda uzmanlaşacağını belirtir (Seyidoğlu, 2003). Nitelikli-emek-yoğun mallar, aynı zamanda sermaye yoğun olduğundan, bu teori “neo-faktör donatımı” biçiminde de adlandırılmaktadır.

Teknoloji açığı teorisi ile Posner (1961), yeni bir mal ya da üretim yöntemi (teknoloji) geliştiren ülkelerin, bunun ilk ihracatçısı olacağını, zamanla bu teknolojiyi bir biçimde edinen başka ülkelerin sahip oldukları diğer avantajlar (işgücü, doğal kaynak, vb) nedeniyle maliyet/ rekabet üstünlüğüne erişmesiyle ithalatçı konumuna düşeceğini ileri sürmüştür. Yani bu teoriye göre; teknolojik açıdan ilerlemenin yolunun AR-GE harcamalarından geçtiğini ve böylelikle AR-GE faaliyetlerine yatırım yapan gelişmiş ülkelerin teknolojik gelişme sayesinde yeni ürün geliştirdiklerini ve dünyada monopol piyasası oluşturduklarını savunur. Tekstil, elektronik eşya vb sektörlerle ilişkin dünya

deneyiminin teyit ettiği bu teorinin testine yönelik çalışmalarında Gruber ve ark. (1967), bir endüstrideki AR-GE yatırımları ile net ihracat arasında yüksek bir korelasyon saptamıştır.

Ürün dönemleri teorisi, teknoloji açığı teorisinin, Vernon'un katkılarıyla geliştirilmiş bir formu olarak, ürün geliştirme ve yenileme sürecinin durakladığı aşamaya doğru belli bir ürünün üretiminin zamanla daha basit hale geleceği düşüncesine dayanır (Bayraktutan, 2003).

Vernon, bir malın ürün hayat döneminin beş aşamadan meydana geldiğini belirtmiştir. Bunlar; giriş, büyüme ve genişleme, olgunluk, gerileme ve yok oluş aşamalarıdır (İyibozkurt, 2001).

Hipoteze göre, bazı ülkeler halen var olan mallarda, bazıları ise yeni malların üretiminde uzmanlaşır. Ancak kritik önem taşıyan varsayım şu ki bir mal, yeni mal durumundan eski mal biçimindeki yaşam dönemlerine geçerken üretimin coğrafi yeri de değişir (Seyidoğlu, 2007).

Ürün dönemleri teorisi çokuluslu şirketlerin ortaya çıkış nedenleri bakımından fonksiyoneldir. Ürün/teknoloji, gelişmiş bir ülkede üretilmekte ve geliştirilmekte; teknoloji olgunlaşınca, en düşük maliyetli yerde kitlesel üretim gerçekleşmektedir. Bu aşamada ürün, bir başka gelişmiş ülke yerine, özellikle emek maliyetleri, toplam maliyetler içinde büyük paya sahip ve taşıma maliyetleri düşük ise, yeni sanayileşen ülkede üretilir ve dünyanın geri kalanına ihraç edilir. Teori bu haliyle, Hong Kong, Singapur, Tayvan, yakın zamanlarda Çin, Endonezya ve Tayland'ın artan ihracat performansını açıklamada kullanılmaktadır (Bayraktutan, 2003).

Yeni dış ticaret teorilerinin temel dayanaklarından biri de, Heckscher-Ohlin modelinin açıklamada yetersiz kaldığı, bir ülkenin aynı sektör mallarını eşzamanlı ihraç ve ithal ediyor olması anlamına gelen endüstri-içi (intra-industry) ticarettir. Karşılaştırmalı üstünlükler teorisi, toplam ticaret içinde gelişmiş- gelişmekte olan ülke ticaretinin payının zamanla artacağını önerse de, 1965-2000 verileri bu beklentiye

doğrulamamaktadır. Dolayısıyla, dünya ticaretini, sermaye-emek ya da vasıflı-vasıfsız emek ayrımıyla açıklamak zordur. Nitekim dünya ticareti, ağırlıklı olarak üretim imkanları ve tüketici tercihleri bakımından yakın benzerlik gösteren gelişmiş ülkeler arasında yapılmakta ve EİT biçimini yansıtmaktadır.

Temsili talep teorisi, ölçek ekonomileri, azalan maliyet ve farklılaştırılmış mal gibi daha çok sanayi üretimi ve teknolojik gelişmeyle ilişkili kavramlara dayanır ve teknolojik gelişmenin uluslararası ticarete etkilerini de açıklar. Üretim arttıkça ortalama birim maliyetlerin düşmesi, ölçek ekonomileri ve azalan maliyet yapısıyla mümkün olmaktadır. Daha çok kâr, daha fazla üretimden; daha çok kâr, daha geniş piyasadan kaynaklanmaktadır. Tüketicilerin ürününü satın almaya hazır olduğu dış piyasalar, üreticinin başarısı açısından büyük önem arz etmektedir.

Uluslararası ticarete hem teorik hem de ampirik anlamda en önemli gelişmelerden biri olan EİT ;benzer ürünlerin ticareti (Greenaway, 1985), benzer ürün gruplarının kendi arasındaki ticareti (Balassa, 1963) veya benzer endüstrilerde üretilmiş ürünlerin ticareti (Hummels ve Levinsohn, 1993), hatta bazı durumlarda aynı ürünlerin ticareti (Adler, 1970), farklı bir bakış açısıyla da, çokuluslu şirketler ve onların yabancı ortakları arasındaki ticareti (Root, 1990), ve en geniş anlamıyla ise, benzer faktör yoğunluğuna sahip ülkelerin aynı ya da benzer ürünleri eşanlı olarak ihraç ve ithal etmeleridir (Pugel, 2004) şeklinde tanımlanabilir(Altay ve Ark., 2010).

Grubel ve Lloyd'a göre EİT, aynı endüstri grubunda yer alan ve tüketimde yakın ikame olan fakat dış görünüş ve kalite bakımından farklılık gösteren malların aynı zaman diliminde ihraç ve ithal edilmesidir.

Yeni teori, geleneksel ticaret teorisini bir kenara atmaktan ziyade, ticareti sadece nisbi faktör donanımına veya yaygın biçimde yapıldığı üzere karşılaştırmalı üstünlüklere dayandırma zorunluluğu olmadığını vurgularken ölçek ekonomileri (Krugman, 1980) ve azalan maliyetler (Krugman, 1979) üzerinde durmakta; farklılaştırılmış ürünler ve piyasa yapısının (Helpman, and Krugman, 1986) ürün geliştirme hızı ve dış ticarete

yansımalarını incelemektedir. Bu çalışmalarla, geleneksel tam rekabet varsayımı terkedilmiş olmaktadır (Bayraktutan, 2003).

Yeni teori, endüstri-içi ve gelişmiş ülkeler arası ticaretin çoğunlukla farklılaştırılmış mallarla (differentiated product) ilgili olduğunu ve bu malları üreten monopol nitelikli üreticiler tarafından gerçekleştirildiğini ileri sürmektedir. Mikroekonomi bağlamında monopol-oligopol kritikleri, bu piyasa türlerini tam rekabetle karşılaştırıp olumsuzluklarına dikkat çekerken, yeni dış ticaret teorisi, monopolcü rekabeti, ticareti artırma yönünde zorlayıcı etken olarak görmektedir. Ticaretin olmaması durumunda, monopol konumu kaliteyi ihmal edip fiyatı keyfi artırma potansiyeli taşıırken ticaret sayesinde, hükümet müdahaleleriyle sınırlansa da rekabet artmakta buna bağlı olarak ürün geliştirme oranı ya da teknolojik gelişme hızlanmaktadır. Monopolcü rekabette dış ticaret mal farklılaştırması ve ölçek ekonomileri tarafından belirlenmektedir. Bundan dolayı eksik rekabet yaklaşımlarının yeni teori içinde önemli bir yeri vardır.

Farklılaştırılmış mallar, yakın olmalarına rağmen birbirlerini tam anlamıyla ikame etmeyen mallardır. Mallar, üretimde benzer girdi kullanımları ve tüketimde ikame edilebilirliklerine göre aynı endüstri grubunda tanımlanabilirler. Bu mallarda, kalite, büyüklük, tasarım, marka özelliklerinden dolayı farklılık oluşur. Ülkeler arasında ki talep benzerlikleri ve tüketiciler tarafında da tercih farkları var olduğu sürece üretim farklılaştırması dünya ticaretinde EİT'yi meydana getirir.

Gelir düzeyi farklı birbirine benzer zevklere sahip tüketiciler, farklılaştırılmış mal çeşitlerine olan ilgiyi artırmakta buna bağlı olarak da EİT gelişme göstermektedir. Başka bir nokta da tüketicilerin gelir düzeyleri arttıkça, daha çok sayıda tüketici ürün çeşitliliğini araştırmaya başlamakta dolayısıyla bir kısım ürün ithal edilirken, bir kısım ürün de diğer ülkelerde ki çeşitliliğe olan talebi karşılamak üzere ihraç edilecek ve bu da EİT sebebi olarak görülmektedir.

EİT' yi belirleyen faktörler arasında; ekonomik gelişmişlik ve kalkınma düzeyleri (EİT ile doğru orantılı), ülkelerarası faktör donatım farklılıkları (EİT ile doğru orantılı), ekonomik ve siyasi entegrasyonlar (Fontagne vd. (2005) ve Lindert ve Pugel (1996)'ya

göre, 1960'lı yıllarda yapılan araştırmalarla, Avrupa Ekonomik Topluluğu (AET)'nin kurulmasından sonra, üye ülkeler arasında gerçekleşen ticaretin karşılaştırılmalı üstünlüklerin sebep olduğu farklı endüstri veya mal kategorisindeki tek yönlü ticaret özelliği taşıyan endüstriler arası ticaretin (EAT) yerine, aynı endüstri veya mal kategorisindeki iki yönlü ticaret şeklindeki EİT'nin tespit edilmesi dış ticaret alanında elde edilen en önemli ampirik sonuçları oluşturmaktadır), ticari kısıtlamaların varlığı (EİT ile ters orantılı), taşıma ve işlem maliyetleri (EİT ile ters orantılı), ortak sınırların bulunması (EİT ile doğru orantılı), coğrafi mesafe (EİT ile ters orantılı), ülke ve piyasaların ekonomik büyüklükleri (ülkelerin piyasa büyüklükleri arttıka EİT oranında artacaktır. Çünkü farklılaştırılmış mallara olan talep de artmış olacaktır), ortak kültürel özellikler (EİT ile doğru orantılı), çok uluslu şirketlerin varlığı ve doğrudan yabancı sermaye yatırımları (EİT ile doğru orantılı), endüstri içindeki yoğunlaşma (yoğunlaşma arttıka yerli halkın talepleri daha çok karşılanacak ve ithalata olan gereksinim azalacak bu da EİT oranını düşüren bir etki oluşturacaktır), AR-GE faaliyetleri (EİT ile doğru orantılı), endüstri içi tarife oranlarındaki farklılık (EİT ile ters orantılı) gösterilmektedir.

Yeni teorinin temel özelliklerinden biri de, ölçeğe göre artan verimler ve bunların ticaret kazançlarına etkisi hususuna atfedilen değerde ortaya çıkmaktadır. Ölçek ekonomileri olarak da anılan “azalan maliyetler” ile benzer sonuç doğuran ölçeğe göre artan verim, girdiler arttığında, üretimin, girdi artış oranını açan bir oranda artmasını anlatmaktadır. Ölçek ekonomisi, yüksek başlangıç maliyetleri, fabrika ve makine gibi bazı girdiler sabit kalsa bile, üretim hacmi genişledikçe ortalama birim maliyetlerin düşmesi yani üretimde kapasitenin artması buna karşılık sabit maliyetlerin azalması demektir. Firma sayısı arttıka ölçek ekonomisinden yararlanma imkânı azalır; dolayısıyla, endüstri içinde firma sayısı arttıka birim üretim maliyetleri yükselir. Monopolcü rekabet piyasası gibi tam rekabete göre daha az sayıda firma varlığı birim üretim maliyetleri bakımından avantaj sağlamaktadır. Hâlbuki kapalı bir ekonomi için firma sayısı ve rekabet arttıka fiyat düşecektir. Bu noktada uluslararası ticaret bazı imkanlar sunmaktadır: öncelikle piyasayı genişletmekte, daha etkin firmaların daha fazla ölçek ekonomisinden yararlanmasına imkân sağlamaktadır. Daha sonra, küresel piyasa, rekabeti artırmakta ve her yerde fiyatları aşağıya çekmektedir. Ticaret öncesine göre firma sayısı azalırken üretim, ortalama birim maliyet ve fiyat düşmektedir. EİT

sayesinde üreticiler az sayıda malın çeşitlerini büyük bir ölçek, yüksek verimlilik ve daha az maliyetle üretebilme imkânına sahip olurlar. Nihayetinde, tüketici refahının ve az sayıda kalan firmaların kârının artmasıyla kazanç sağlanır.

Ülkeleri bütün ürünlerin üretimini yapmaktan vazgeçiren unsur ölçek ekonomilerin varlığıdır. EİT’ de üretilen mal çeşidinin azalması, üretimde verimliliği ve uzmanlaşmayı artırarak ölçek ekonomilerinin gelişmesine katkıda bulunur. Ülkelerin ölçek ekonomilerinden fayda sağlamak için uzmanlaşmaya gitmesi benzer faktör yoğunluğuna sahip malların karşılıklı ticaretini yani EİT’ yi açıklamaktadır.

Dünya üzerinde mal ve hizmet ticaretindeki çeşitlilik ve miktar artışı sayesinde uluslararası sermaye hareketleri hız kazanmakta ve buna bağlı olarak teknolojik gelişmelerde devamlılık görülmektedir. Üretim olanaklarında teknolojik yeniliklerden fayda sağlayan ülkelerde giderek artan daha yüksek sermaye girişleri ve buna bağlı olarak da uzmanlaşma ortaya çıkmaktadır.

4. MATERYAL VE YÖNTEM

4.1. Materyal

Ülkelerin dış ticaret istatistiklerinde ve bunların uluslararası karşılaştırmalarında kullanılmak üzere geliştirilmiş iki temel sınıflandırma vardır. Bunlar Uluslararası Standart Ticaret Sınıflaması (SITC) ve Uluslararası Standart Endüstri Sınıflaması (ISIC)'dir.

SITC; malların özelliklerine göre bir sınıflandırma yaparken, ISIC faaliyetleri işleme özelliklerine göre bir sınıflandırmaya tabii tutmaktadır (Başkol, 2009).

Çalışmada kullanılan veri seti, Türkiye İstatistik Kurumu'nun (TÜİK) elektronik veri dağıtım sisteminden elde edilmiştir. Veriler 2005-2017 periyodunda oluşturulmuştur. Kullanılan verilerde, SITC dikkate alınmıştır.

Dış ticarete tarım sektörünün EİT analizi ürün-ülke SITC Rev.3 sınıflamasına göre aşağıdaki şekilde gruplandırılmaktadır.

- 00-Canlı hayvanlar,
- 01-Et ve et ürünleri,
- 02-Süt, süt ürünleri ve yumurtalar,
- 03-Balıklar ve diğer deniz ürünleri,
- 04-Hububat ve hububat ürünleri,
- 05-Meyve ve sebzeler,
- 06-Şeker, şeker ürünleri ve bal,
- 07 -Kahve, çay, kakao, baharat ve ürünleri,
- 08 -Hayvanlar için gıda maddeleri,
- 09 -Çeşitli yenilebilir ürünler (yağ, homojenize ürünler, sos, maya vb.),
- 11 -İçkiler,
- 12 -Tütün ve tütün mamulleri fasılları yer almaktadır.

4.2. Yöntem

Çalışmada ülke seçiminde Türkiye'nin iki yönlü tarımsal dış ticaret değerlerinin uzun dönemli ortalamalarına göre ilk 10 ülke dikkate alınmıştır. Bu şekilde Türkiye'nin dış ticaretinin EİT yapısı dünya pazarında incelenmeye çalışılmıştır.

Çalışmada EİT değerleri hesaplanırken Grubel-Lloyd endeksi yönteminden yararlanılmıştır. EİT' in farklı ölçüm yöntemleri bulunmakla birlikte farklı ülkeler ve farklı endüstriler arasında karşılaştırmalar yapılabilmesi için Grubel Llyod aşağıdaki endeksleri önermiştir.

$$A_i = \left[\frac{X_i - M_i}{X_i + M_i} \right] \times 100 \quad (1)$$

$$B_i = \frac{(X_i + M_i) - |X_i - M_i|}{X_i + M_i} \times 100 \rightarrow B_i = 1 - \frac{|X_i - M_i|}{X_i + M_i} \times 100 \rightarrow B_i = 1 - A_i \quad (2)$$

$A_i = EAT$ değeri

$B_i = EİT$ değeri

$(X_i + M_i) = \text{toplam ticaret hacmi}$

Eşitliklerde X ve M sırasıyla bir mal veya ürün grubunun ihracatını ve ithalatını göstermektedir. Eşitlik (2)'de ifade edildiği şekliyle bir i ürünü için EİT (B_i) yüzde olarak hesaplanmaktadır. Yani B_i , 0-100 arasında değişen bir yüzdendir ve EİT'in toplam ticaret içindeki yüzdesel payını göstermektedir. Bu noktada ihracat rakamlarıyla ithalat rakamları birbirine yaklaştığında B_i 'nin değeri 100'e yaklaşacak ve EİT'in payı artmış olacaktır. $B_i = 0$ ise, tam EAT, $B_i = 100$ ise tam EİT söz konusudur. Burada vurgulanması ve yorum yapılırken dikkat edilmesi gereken husus, endeksin EİT'in mutlak miktarını (seviye değerini) ölçmekten ziyade, EİT oranını ölçtüğüdür (Türkekul ve Abay, 2014).

Ülkelerin ilgili mal grupları bazında aralarında yapmış oldukları dış ticaret farkı, endüstri-içi ticaret seviyesini düşürmektedir. Diğer bir ifadeyle, bir ülke diğer ülkeye

nazaran ilgili mal grubunda baskın ihracatçı konumunda ise, endüstri-içi ticaret seviyesi düşük olmaktadır. Bu durumda endüstriler arası ticaret ortaya çıkmakta ve ticaretin farklı verimlilikteki endüstriler arasında gerçekleştiği (Şimşek, 2008) şeklinde yorumlanmaktadır. EİT endeks değerinin %50'den yüksek olması durumunda ilgili madde grubunda endüstri içi ticaretin, endeks değerinin %25'in altında olduğu durumda ise endüstriler arası ticaretin yoğun olarak gerçekleştiği kabul edilmektedir (Başkol, 2009).

Toplam EİT, dikey ve yatay olarak da ikiye ayrılabilir (Emirhan,2005). Dikey EİT, aynı sektörde farklı kalitelerde malların iki yönlü ticaretini kapsamaktadır ve gelişmiş ülkeler (GÜ) ile gelişmekte olan ülkeler (GOÜ) arasında görülmektedir. Dikey EİT, ülkelere özgü farklılıklara göre (farklı faktör donanımları) belirlenmekte ve farklı gelişmişlik düzeyindeki ülkeler arası ticareti açıklamaktadır (Erün, 2010). Bu tip ticarete akıllı telefonlar, bilgisayarlar, televizyonlar, otomobiller örnek olarak verilebilir. Bu tür EİT' de AR-GE yatırımları oldukça önemli bir yer tutmaktadır. Burada rekabet ürün yeniliği ile gerçekleşir. Firmalar pazar paylarını korumak için ya kaliteyi artırmak ya da ürünün daha üst modelini geliştirmek zorundadırlar.

5. BULGULAR VE TARTIŞMA

5.1. Türkiye'nin Toplam Dış Ticareti ve EİT Durumu

Dünya ekonomisinde küreselleşme eğilimlerinin arttığı ve teknolojik yayılmaların hızlandığı bir ortamda ülkeler arası dış ticaretin yapısı, yönü ve kapsamı giderek önemli hale gelmektedir. Bu anlamda Türkiye ekonomisi özellikle 1980 sonrası dönemde yapısal değişikliklere uğramış ve önce 24 Ocak 1980 kararları ile ihracata dayalı büyüme stratejisini benimsemiş ve ardından da 1963 yılında imzalanan Ankara anlaşmasının doğal bir sonucu olarak 1996 yılında AB ülkeleri ile gümrük birliğine girmiştir. Yaşanan bu gelişmeler, Türkiye'nin dış ticaretinde tarımın payının görece olarak azalmasını ve imalat sanayinin payının da giderek artmasını beraberinde getirmiştir. Ayrıca, mikro ekonomik düzeyde firmaların rekabet gücünün artmasına da pozitif katkılar sağlamıştır. Ancak 1980 sonrası dönemde gerek Türkiye ekonomisinde ve gerekse de dış ticaret ortağı olan ülkelerde yaşanan ekonomik darboğazlar zaman zaman ticari ilişkilerde sapmaların ve yapısal kırılmaların yaşanmasına yol açmıştır. Bu bağlamda Türkiye ekonomisinin dış ticaretinde en fazla paya sahip olan ülkelerle ticari ilişkilerinin gelişiminin ampirik çerçevede incelenmesi kritik bir öneme sahip olmuştur (Ulucan, 2014).

Türkiye dünya ekonomisindeki değişimlere uyum sağlamak ve bu arada kendi ihtiyaçlarını karşılayabilmek için kalkınmayı hedefleyerek sanayileşmeye ağırlık vermiştir.

Çizelge 5.1, çalışmanın örneklem aralığı (2005-2017) boyunca incelenen ülke ve ülke grupları ile Türkiye'nin EİT'sinin nasıl bir eğilime sahip olduğunu göstermektedir.

Çizelge 5. 1. Türkiye'nin yıllar itibariyle toplam dış ticaret ve EİT değerleri

Yıllar	İhracat (\$)	İthalat (\$)	EİT*
2005	73 476 408 143	116 774 150 907	77.2
2006	85 534 675 518	139 576 174 148	75.9
2007	107 271 749 904	170 062 714 501	77.3
2008	132 027 195 626	201 963 574 109	79.0
2009	102 142 612 603	140 928 421 211	84.0
2010	113 883 219 184	185 544 331 852	76.0
2011	134 906 868 830	240 841 676 274	71.8
2012	152 461 736 556	236 545 140 909	78.3
2013	151 802 637 087	251 661 250 110	75.2
2014	157 610 157 690	242 177 117 073	78.8
2015	143 838 871 428	207 234 358 616	81.9
2016	142 544 456 759	198 617 392 345	83.5
2017	156 992 940 414	233 799 651 234	80.3

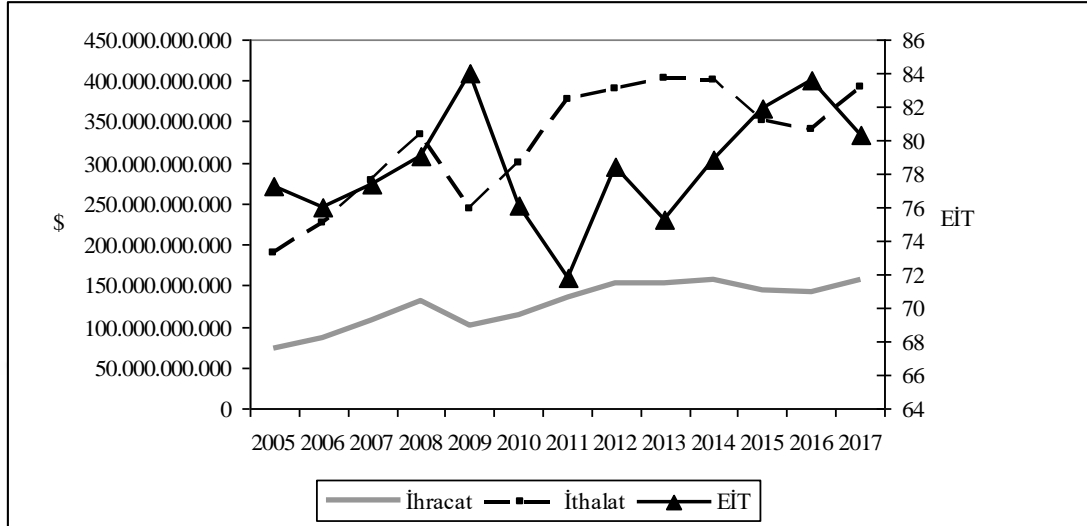
Kaynak: TÜİK, 2018. *Kendi hesaplarımız.

Çizelge 5.1'e bakıldığında genel olarak EİT oranlarının dalgalı bir seyir izlemekle beraber artma eğiliminde olduğunu söylemek mümkündür. En yüksek oran 2009 yılında, en düşük oran 2011 yılında gerçekleşmiştir. Türkiye'nin 2009 yılı ihracatı, önceki yıla göre % 22.6 azalmasına karşın 102 milyar 142 milyon dolar düzeyinde gerçekleşmiştir. İthalat % 30.3 azalma ile 140 milyar 928 milyon dolara gerilemiştir. İhracatın ithalatı karşılama oranı % 65.4'ten % 72.6'ya yükselmiştir. Dış ticaret hacmi 2009 yılında % 72.5 artmıştır.

EİT oranının en düşük olduğu 2011 yılına gelindiğinde ihracat rakamları bir önceki yıla göre % 18.5 artarak 134 milyar 906 milyon dolar düzeyinde gerçekleşmiştir. 2011 yılı ithalatı bir önceki yıla göre % 29.8 artarak 240 milyar 841 milyon dolardır. 2011 yılında ihracatın ithalatı karşılama oranı % 56 seviyesindedir.

Çizelge 5.1 de görüldüğü üzere Türkiye'nin örneklem yıllar arasında genel olarak dünya ile olan dış ticaret yapısının EİT şeklinde olduğunu söylemek mümkündür.

Şekil 5.1’de de ilgili değerlerin çift eksenli grafik bazında gösterimi mevcuttur. Dış ticaret ve EİT değerlerindeki dalgalanma daha net görülebilmektedir.

Şekil 5. 1. Türkiye'nin yıllar itibariyle toplam dış ticaret ve EİT değerleri

5.2. Türkiye'nin Toplam Tarım Ticareti ve EİT Durumu

Tüm Ekonomik Faaliyetlerin ISIC, tarımsal dış ticarete ilişkin genel değerlendirmeler yapmayı mümkün kılacak veri seti sağlamakla birlikte, alt sektörel değişimi gösterecek ayrıntıya sahip bulunmamaktadır. Ayrıca, bu sınıflamada bazı ürünlerin hammadde boyutunun tarım, işlenmiş madde boyutunun ise tarım dışı başlıklarda yer alması, sonuçlar üzerinden yapılacak değerlendirmelerde daha dikkatli ve ihtiyatlı olma gereğini doğurmaktadır. Nitekim, “tarımsal hammadde ithalindeki artışın önemli bir nedeni işlenmiş tarım ürünü ihracatıdır, tekstil ihracatını desteklemek için pamuk, halı ihraç etmek için yün ithal etmek gibi. İstatistiksel olarak bu örneklerdeki gibi ithalat tarım sektörüne, ihracat sanayi sektörüne kaydedilmektedir (Akder ve Çakmak, 2008) yolundaki görüşler, ISIC Rev.3 standardının tarımsal dış ticareti ayrıntılı açıklama alanındaki sorunlu yapısına atıf yapar niteliktedir (Aydın, 2009).

Tüm Ekonomik Faaliyetlerin ISIC uyarlaması Birleşmiş Milletler Ekonomik ve Sosyal Konseyi tarafından 1948 yılında kabul edilmiştir. Sınıflama ekonomik faaliyet türlerine göre oluşturulmuştur. ISIC Rev. 2 sınıflaması 1958 ve 1968 yıllarında revize edilmiştir.

1989 yılından itibaren ISIC Rev. 3, 2002 yılından itibaren ISIC Rev. 3.1 versiyonu kullanılmaktadır. Daha sonra ortaya yeni faaliyet kollarının çıkması ve hizmetler sektörünün yeni faaliyetlerle genişlemesi daha detaylı bir sınıflama olan Rev. 4'ü ortaya çıkarmıştır. ISIC Rev. 4 2006 yılından beri Rev. 3 ve Rev. 3.1 yerine kullanılmaktadır. Sınıflama ya göre tarım sektörü kalemleri Çizelge 5.2.'deki gibidir (TÜİK, 2008).

Çizelge 5. 2. Uluslararası Standart Sanayi Sınıflaması'nda Tarım Sektörü Kalemleri

KOD	TANIM
01	Tarım ve Hayvancılık
02	Ormancılık ve Tomrukçuluk
05	Balıkçılık

Kaynak: Birleşmiş Milletler İstatistik Birimi, ISIC Rev. 3

ISIC, ürün sınıflaması değil bir faaliyet sınıflamasıdır. Sınıflamada önemli oranda üretim süreçlerinin ve üretim teknolojilerinin ortaklığı belirleyici olmaktadır. Tarım sektörü doğal kaynaklara dayalı bitkisel (tahıl, meyve sebze yetiştiriciliği vb. ve hayvansal (canlı hayvan yetiştiriciliği vb.) üretim ile balıkçılık ve ormancılık faaliyetlerini kapsamaktadır.

Çizelge 5. 3. Türkiye'nin yıllar itibariyle toplam tarımsal dış ticaret ve EİT değerleri

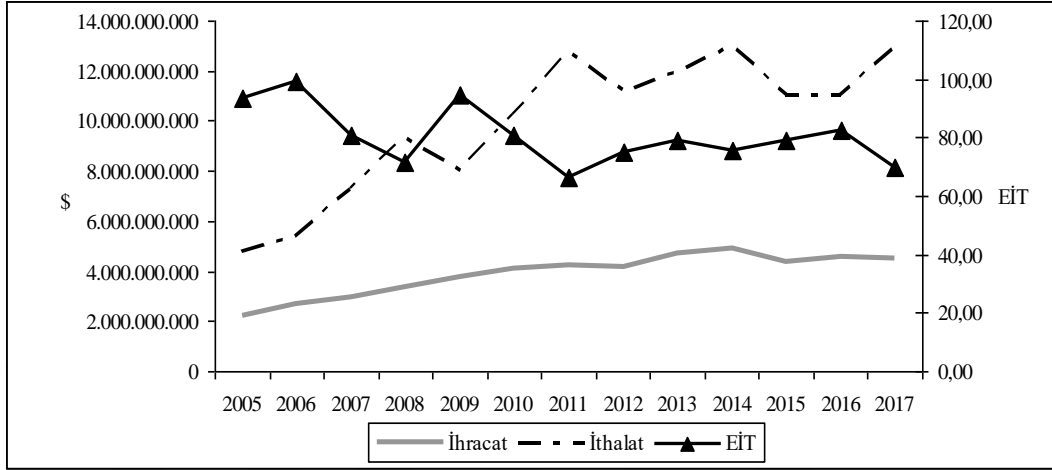
Yıllar	İhracat (milyon \$)	İthalat (milyon \$)	EİT*
2005	8 309	6 480	87.6
2006	8 634	7 286	91.5
2007	9 769	9 812	99.8
2008	11 474	13 038	93.6
2009	11 190	9 631	92.5
2010	12 664	12 880	99.2
2011	15 279	17 574	93.0
2012	15 994	16 370	98.8
2013	17 739	16 916	97.6
2014	18 753	18 060	98.1
2015	17 444	16 059	95.9
2016	16 857	15 638	96.2
2017	17 592	18 324	98.0

Kaynak: Ticaret Bakanlığı, 2018. * Kendi hesaplarımız.

Türkiye'de tarımsal ihracat, 2005-2017 döneminde bazı yıllar azalmalar sergilemesine rağmen önemli artışlar yaşamış, tarımsal ihracatta yaşanan artışlar genel ihracat artış oranlarının altında kalmış ve artışların önemli kısmı 2010-2015 döneminde gerçekleşmiştir. Tarımsal ithalat 2005-2017 döneminde bazı yıllar azalmalar sergilemesine rağmen önemli artışlar yaşamış, tarımsal ithalatta yaşanan artışlar genel ithalat artış oranlarına yakın seyretmiş ve artışlar genel olarak 2007-2017 döneminde gerçekleşmiştir. Gıda maddeleri ve tarımsal hammadde ithalatı aynı dönemde artmıştır. Tarımsal ithalatta gıda maddelerinin payı düşerken tarımsal hammaddelerin payı artmıştır.

Türkiye'nin örneklem yıllar aralığında ki toplam tarımsal dış ticaret rakamları Çizelge 5.3.'de verilmiş ve EİT değerleri hesaplanmıştır. Bu hesaplama göre en yüksek oran ihracat ve ithalat rakamlarının birbirine en yakın olduğu 2009 yılında gerçekleşmiş olup, en düşük oran 2011 yılında gerçekleşmiştir. Tarım ürünleri ihracatının toplam ihracat içindeki payı 2006 yılında % 4'e gerilemiştir. Tarımsal ürünlerin ihracat içindeki payının gerilemesinin nedeni, 1980'den sonra izlenen sanayi ürünleri ihracatını

teşvike yönelik politikalar, döviz kurlarındaki ayarlamalar ve iç talebi kısarak sanayi üretiminin dış piyasalara yönlendirmeye yönelik önlemler etkili olmuştur.

Şekil 5. 2. Türkiye'nin yıllar itibariyle toplam tarımsal dış ticaret ve EİT değerleri

5.3. Türkiye'nin AB 25 ile Toplam Dış Ticareti ve EİT Durumu

Dünyadaki ekonomik entegrasyonların en eski ve en gelişmişlerinden biri olan AB, 1957 yılında 6 Batı Avrupa devleti tarafından "Roma Antlaşması" ile kurulmuştur. 2019 yılı itibariyle AB'ye 28 ülke üyedir. Dünya ticaretindeki önemli payı ve fiili etkinliği ile bölgesel bütünleşmelere en iyi örnek AB'dir. Korumacı uygulamaların ve bölgesel anlaşmalar sonucu ticaret sapması ihtimallerinin arttığı bir dönemde, 1986 yılında, GATT çerçevesinde başlayan Uruguay Turu (1986-94) Çok Taraflı Ticaret Müzakereleri 1993 yılı sonunda anlaşmayla sonuçlanmış ve anlaşma sonunda tüzel kişiliğe sahip bir kuruluş olarak kurulması kabul edilen DTÖ, 1995 yılı başından itibaren yürürlüğe girmiştir. DTÖ, IMF ve DB ile birlikte Bretton Woods kurumlarının üçüncü ayağını oluşturmaktadır. DTÖ'nün yürürlüğe girmesi ve aynı zamanda Anlaşmanın uygulanmasını kontrol etmesi, dış ticaretin serbestleşmesinde ve küreselleşmesinde, ileri bir adım olmuştur (Karaca, 2003).

Dünya nüfusunun % 7'sini oluşturan 28 üyeli AB, dünyadaki toplam ithalat ve ihracatın beşte birinden fazlasını gerçekleştirmektedir. Önümüzdeki dönemde yeni üye devletlerin katılımı, AB'nin dünya ticaretindeki payını daha da artıracaktır.

EİT literatüründe AB ile çok çalışma var bunun nedeni çünkü Roma Ant. Sonra Avrupa da ticaretin serbestleşmesi ve ekonomik bütünleşmenin sürekli gelişmesi sonrasında, geleneksel ticaret teorisinin aksine endüstriler içi artan uzmanlaşma ve AB ülkeleri arasındaki ticarete endüstri içi payının sürekli artması araştırmacılar tarafından dikkat çekici ve kayda değer bulunmaktadır.

2005-2017 yılları arasında Türkiye'nin AB 25 ülkeleriyle olan dış ticaret rakamları Çizelge 5.3. 'de verilmiştir. Bu rakamlara göre yapılan EİT hesaplamalarında en düşük değer 2012 yılında en yüksek değer 2007 yılında gerçekleşmiştir.

AB, 2007 yılı itibarıyla, 1 695 milyar dolarlık ihracat değeri ve % 16.5 oranıyla dünya ihracatında ilk sıradadır. 2007 yılı dış ticaret istatistiklerine göre, Türkiye'nin toplam ihracatı 107 271 milyon \$ olarak gerçekleşirken; bu toplam ihracat değerinin 25 AB Ülkesinin ihracattaki payı 54 694 milyon \$ olarak gerçekleşmiştir. Aynı yılın istatistik dış ticaret toplam ithalat rakamı 170 062 milyon \$ iken, AB 25 ithalat oranı 63 330 milyon \$ olarak gerçekleşmiştir. Bu istatistikler AB ülkeleri açısından değerlendirildiğinde ise, ihracatta % 51' lik, ithalatta ise % 37'lik bir paya sahip olduğu ortaya çıkmaktadır.

Türkiye ve AB ülkeleri, öncelikle coğrafi yakınlık ve birbirine benzer mal ve hizmet üreten ve tüketici tercihlerinin birbirine yakın olan ülkelere oluşmaktadır. Dolayısıyla hem coğrafi yakınlık ve hem de tüketici tercihleri yakınlığı durumlarının varlığında ülkeler arasında daha yoğun bir ticaret olacağı açıktır (Karakaya, 2003).

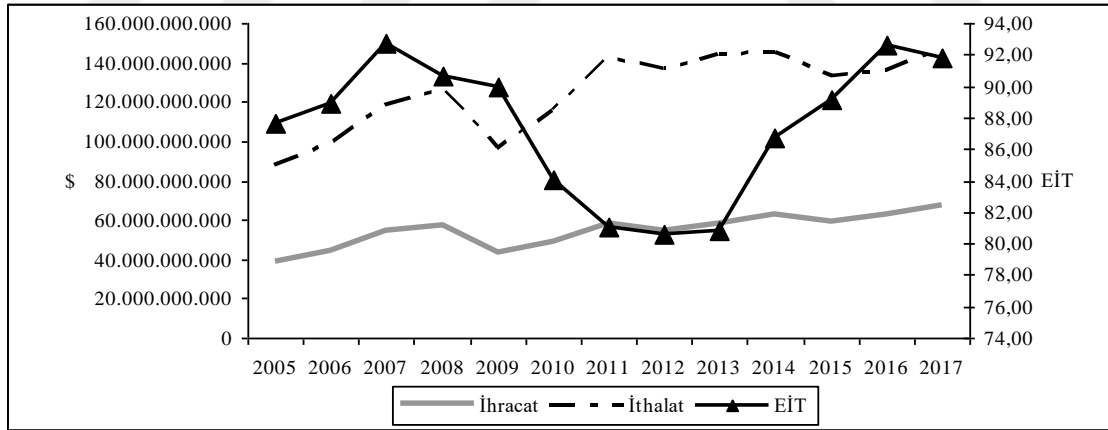
Çalışmanın bu bölümünde 2005–2017 yılları arasında Türkiye'nin 25 AB ülkesi ile gerçekleştirdiği endüstri-içi ticareti incelemiştir. TUIK' den alınan verilerle yaptığımız EİT hesaplamaları sonucunda AB-25 ile olan dış ticaretimizin yapısının yüksek oranda endüstri-içi ticaret şeklinde olduğunu söylemek mümkündür.

Çizelge 5. 4. Türkiye'nin ve AB-25 ülkeleriyle yaptığı dış ticareti ve EİT değerleri

Yıllar	İhracat	İthalat	EİT*
2005	38 400 239 526	49 220 122 083	87.6
2006	44 016 265 140	55 054 618 264	88.8
2007	54 694 168 974	63 330 460 713	92.6
2008	57 251 407 996	69 019 951 312	90.6
2009	43 425 934 025	53 134 053 041	89.9
2010	48 588 540 136	67 027 975 863	84.0
2011	57 845 903 574	84 852 523 951	81.0
2012	55 017 386 349	81 457 620 857	80.6
2013	58 250 653 851	85 911 859 724	80.8
2014	63 178 801 588	82 437 343 573	86.7
2015	59 255 407 832	73 692 500 853	89.1
2016	63 016 893 405	73 029 036 671	92.6
2017	67 649 983 727	79 734 896 564	91.8

Kaynak: TÜİK, 2018. *Kendi hesaplarımız.

Çizelge 5.4. de görüldüğü üzere en yüksek oran 2007 yılında %92.6 düzeyinde gerçekleşmiştir.

Şekil 5. 3. Türkiye ve AB-25 arasındaki dış ticaret değerleri ve EİT endeksleri

5.4. Türkiye'nin AB 25 ile Toplam Tarım Ticareti ve EİT Durumu

Nihai hedef olarak tam üyeliğin belirlendiği ve çalışmaları halâ sürdürülen AB'ye katılım sürecinde, Türkiye ile AB25 ülkeleri arasındaki 2005-2017 döneminde toplam tarımsal ticarete ilişkin hesaplanan EİT oranları ve gelişimi Çizelge 5.5.'de görülmektedir. Çizelge incelendiğinde, 2005-2017 döneminde, Türkiye'nin AB-25 ile

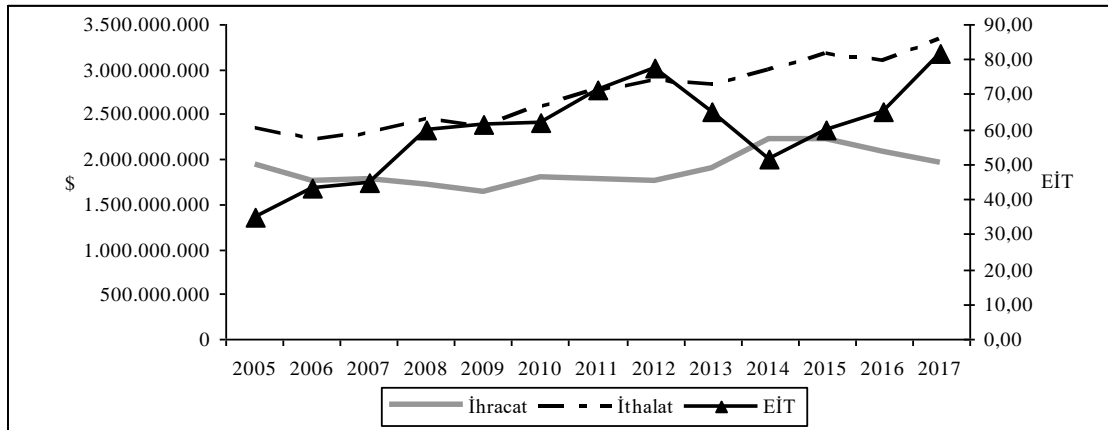
yaptığı tarımsal ticarete EİT payının zaman içinde istikrarlı artma eğilimi endeks değerlerinde açıkça görülmektedir. 2005 yılında EİT endeks değeri yaklaşık % 35 iken; 2017 yılına gelindiğinde değer yaklaşık olarak %82 oranına yükselmiştir.

Çizelge 5. 5. Türkiye'nin AB 25 Ülkeleri ile Olan Toplam Tarımsal EİT Oranları (\$)

Yıllar	İhracat	İthalat	EİT*
2005	1 935 283 710	409 707 054	34.9
2006	1 750 348 814	480 193 830	43.0
2007	1 775 069 411	512 654 573	44.8
2008	1 721 477 211	731 011 691	59.6
2009	1 645 346 505	725 891 449	61.2
2010	1 791 682 128	804 752 015	61.9
2011	1 785 522 512	983 469 267	71.0
2012	1 756 734 555	1 108 146 447	77.3
2013	1 903 410 732	922 418 746	65.2
2014	2 224 204 307	767 538 616	51.3
2015	2 220 838 074	950 927 365	59.9
2016	2 084 760 935	1 008 426 112	65.2
2017	1 972 420 815	1 359 660 528	81.6

Kaynak: TÜİK, 2018. *Kendi hesaplarımız.

Türkiye'nin AB-25 ile yaptığı toplam dış ticaret EİT değerleri daha yüksek çıkarken tarım sektöründe oranlar nispeten daha düşük hesaplanmıştır.

Şekil 5. 4. Türkiye-AB 25 arasındaki tarımsal dış ticaret ve EİT Durumu

5.5. Türkiye'nin İhracat ve İthalatında Yer Alan Önemli Ülkeler

Almanya, Türkiye'nin ihracat yaptığı ülkeler sıralamasında 2017'de 15.1 milyar dolar ile ilk sırada yer aldı. Almanya ile 2008 yılında 12.9 milyar dolar değerinde ihracat gerçekleştirilirken, son 10 yılda ihracat % 17 artış gösterdi. 2017'de motorlu taşıt ve makine parçaları kalemlerinde ihracat 5.2 milyar dolar olarak gerçekleşerek ve ihracat payında zirvedeki yerini korumuştur.

Çizelge 5. 6. 2017 Yılında Türkiye'nin en fazla ihracat yaptığı ilk on ülke (milyon \$)

ÜLKELER	Milyon \$	Toplam Dünya Ticareti İçindeki Payı %
Almanya	15 119	9.6
İngiltere	9 603	6.1
Birleşik Arap Emirlikleri	9 184	5.8
Irak	9 055	5.8
ABD	8 654	5.5
İtalya	8 474	5.4
Fransa	6 584	4.2
İspanya	6 302	4.0
Hollanda	3 865	2.5
İsrail	3 408	2.2
İlk 10 Ülke Toplamı	80 248	51.1
Genel Toplam	156 993	100

Kaynak: TÜİK, 2018.

İngiltere 2017'de 9.6 milyar dolar ihracat ile ikinci sırada yer aldı. 2008'de 8.1 milyar değerinde ihracat yapılan İngiltere ile 10 yıllık zaman diliminde ihracat % 18.5 yükseldi.

Birleşik Arap Emirlikleri, ihracat yapılan ülkeler sıralamasında 2017'de 9.2 milyar dolar ile üçüncü sırada yer aldı. Aynı ülke ile 2008'de 7.9 milyar dolar değerinde ihracat yapılırken, 10 yıllık süreçte ihracat hacmi % 15 artış göstermiştir. Bu zaman aralığında kıymetli metaller ve mücevher ihracatı % 500 artarak 6.7 milyar dolar oldu.

Türkiye'de ithalat, ihracattan fazladır. Dış ticaret hacmi sürekli büyüyen Türkiye'de bu artışın ana nedeni ithalattır. Türkiye özellikle Rusya ve İran'dan doğalgaz ve petrol satın

alan bir ülkedir. Sanayi, tarım ve ulaşım gibi pek çok sektörün olmazsa olmazı olan doğalgaz ile petrol, Türkiye'nin en önemli ithalat ürünleri arasında yer alır. Otomotiv ve yedek parça ithalatı da Türkiye ithalatında önemli yer tutar. Türkiye özellikle Almanya, Fransa ve İtalya'dan otomobil ve yedek parça ithal etmektedir. Elektronik cihazlar, haberleşme araçları, tıbbi cihazlar başta olmak üzere Türkiye ithalatında elektronik ürünler de önemli yer kaplar. Özellikle Çin, Almanya, ABD, Fransa ve İtalya Türkiye'nin en çok elektronik ürün ithal ettiği ülkelerdir.

Çizelge 5. 7. 2017 Yılında Türkiye'nin en fazla ithalat yaptığı ilk on ülke (milyon \$)

ÜLKELER	Milyon \$	Toplam Dünya Ticareti İçindeki Payı %
Çin	23 371	9.8
Almanya	21 302	8.9
Rusya	19 514	8.1
ABD	12 131	5.1
İtalya	11 361	4.7
Fransa	8 122	3.4
İran	7 492	2.9
Güney Kore	6 609	2.9
İngiltere	6 600	2.9
Hindistan	6 217	2.5
İlk 10 Ülke Toplamı	122 719	51.2
Türkiye Genel İthalatı	233 800	100

Kaynak: TÜİK, 2018.

Çin 2017'de 23.3 milyar dolar ile Türkiye'nin en çok ithalat yaptığı ülke oldu. 10 yıl öncesinde Türkiye'nin ithalat yaptığı ülkeler sıralamasında 3. olan Çin ile son 10 yılda ithalat % 49 oranında yükseldi. İthal edilen mallar arasında bilgi işlem makineleri, elektronik üniteleri, ses ve görüntü işaret cihazları, oyuncaklar ve televizyon alıcıları başı çekmektedir.

Almanya 2017'de 21.3 milyar dolar ile ithalat yapılan ülkelerin içinde ikinci sırada konumlandı. 2008'de aynı ülke ile 18.6 milyar dolar değerinde ithalat yapılırken, bu zaman aralığında ithalat hacmi % 14.5 yükseliş gösterdi. Almanya'dan yapılan ithalatta kara taşıtları, uçaklar, ilaç ve kimyasal maddeler, tarım aletleri ve tıbbi malzemeler büyük yer kaplamaktadır.

Türkiye'nin doğal gaz ithalatında önemli bir paya sahip Rusya ile 2017'de 19.5 milyar dolar değerinde ithalat yapıldı. 2008'de 31.3 milyar olan ithalat değeri, 10 yılda % 37 azaldı. 2017'de ithalat sıralamasında ilk üçü oluşturan Çin, Almanya ve Rusya'nın toplam ithalat içerisindeki payı % 27.4 oldu.

5.6. Dünya Tarımsal İhracat ve İthalatında Yer Alan Önemli Ülkeler

2007 yılının son çeyreğinde başlayıp 2009 yılında tüm dünyayı etkisi altına alan küresel mali kriz dünya ekonomisinde istikrarsızlık ve küçülmeye neden olmuştur. Dünya ekonomisinde krizin etkisiyle yaşanan gelişmelerin yanında küresel iklim değişikliğine bağlı olarak artan yağış, sıcaklık ve kuraklık da eklenince dünya tarım ürünleri piyasasında birçok gelişme yaşanmıştır. Dünyanın gıda maddeleri talebi bir taraftan nüfus artışıyla ve büyüyen ekonomiler ve hızlanan sanayileşmeyle yükselirken, diğer taraftan artan petrol fiyatları ve belirsizlik içinde olan küresel ekonomi koşulları dünya piyasalarından alımlara yönelik talep artışını frenleyici etki yaratmaktadır. Talebi harekete geçirici ve geriletici etkiler aynı anda kendisini gösterirken, arz kimi ülkede iklimin etkisiyle, kiminde yapısal sorunların da buna eşlik etmesiyle gerilemektedir. Gıda maddelerine olan talebin fiyat elastikiyetinin düşüklüğü ve tarımsal üretimin gerçekleşmesinin zaman alması nedeniyle fiyat artışlarının arza yansması hemen gerçekleşmemektedir. Enerji fiyatlarındaki artış tarımda girdi olarak kullanılan gübre ve mazot fiyatlarına yansdığından üretim maliyetlerinin artışına neden olarak gıda fiyatlarındaki artışa katkıda bulunmuştur (Türkecul, Abay, 2014).

Dış ticaret yönünden tarım piyasalarındaki gelişmelere bakıldığında son dönemlerde hem dünya ticareti hem de tarım ticaretinin ciddi anlamda artış gösterdiği bilinmektedir.

Çizelge 5. 8. Dünya tarım ürünleri ihracatında yer alan önemli ülkeler

2017		
Ülke	Değer (Milyon \$)	%
AB-28	645 407.2	37.2
ABD	169 820.4	9.8
Hollanda	107 573.5	6.2
Almanya	94 404.4	5.4
Brezilya	87 834.3	5.1
Çin	75 980.7	4.4
Fransa	72 498.6	4.2
Kanada	66 625.5	3.8
İspanya	57 189.6	3.3
Endonezya	49 293.2	2.8

Kaynak: Anonim, 2019a

Çizelge 5.8.'de yer alan ilk 10 ülke dünya toplam tarımsal ihracatın % 82.2 sini karşılamaktadır.

Dünya toplam ihracatı 2017 yılında 17 546 milyar \$ olarak kayıtlara geçerken dünya toplam tarımsal ihraç 1 700 milyar \$ seviyesinde gerçekleşmiş ve toplam ihracat içerisinde ki tarım sektörünün payı % 10 düzeyinde olmuştur (Anonim, 2019).

Türkiye son iki yılda dünya mal ticaretindeki büyümeye paralel bir ihracat performansı göstermektedir. 2016 yılında Türkiye'nin dünya mal ihracatı içindeki payı % 0.90 iken, 2017 yılında bu pay % 0.89 olmuştur. Yine aynı yıl da Türkiye'de toplam tarım sektörünün ihracat oranı 5 738 milyon \$ olarak gerçekleşmiştir.

Çizelge 5. 9. 2016-2017 yılları dünya ve Türkiye ihracat değerleri (milyar \$)

	2016	2017
Türkiye Toplam İhracat	142.6	157
Dünya Mal İhracatı	15 879	17 546
Türkiye Pay %	0.90	0.89

Kaynak: Anonim, 2018.

Birleşmiş Milletler Gıda ve Tarım Örgütü FAO'nun rakamlarına göre, dünya nüfusunun % 1.1'ini meydana getiren Türkiye, küresel tarım ve gıda ihracatından % 1.2, ithalatından % 0.9 pay almaktadır. Türkiye, gıda ve tarım ihracatında 23'ncü sırada bulunurken, bu oran ihracat potansiyelinin altında kalmaktadır.

55 üründe dünyada ilk 10 sırada yer alan Türkiye, fındık, kayısı, incir, kiraz, ayva ve haşhaş üretiminde birinci, karpuz, kavun, pırasa, bal ve fiğ üretiminde ikinci, mercimek, elma, salatalık, yeşilbiber, yeşil fasulye, kestane, Antep fıstığı, çilek ve koyun sütü üretiminde üçüncü sırada bulunuyor (Anonim, 2019).

ABD, Hollanda, Almanya, Brezilya ve Çin dünyanın en büyük tarım ürünü ihracatçılarıdır. Bu 5 ülkenin toplam tarım ürünleri ihracatı içindeki payı % 30'u aşmaktadır.

Çizelge 5. 10. Dünya tarım ürünleri ithalatında yer alan önemli ülkeler

2017		
Ülke	Değer (milyon \$)	%
AB-28	650 609.7	36.6
Çin	180 943.7	10
ABD	169 748.1	9.4
Almanya	115 927.1	6.4
Japonya	79 060.8	4.3
Hollanda	74 390.9	4.1
İngiltere	69 675.9	3.7
Fransa	67 973.9	3.7
İtalya	57 518.4	3.1
İspanya	44 448.1	2.4

Kaynak: Anonim, 2019a

2017 yılı dünya toplam ithalatı 18 043 milyar \$ seviyesinde gerçekleşirken dünya toplam tarım ve gıda ithalatı 1 802 milyar \$ değerindedir. Türkiye bahsi geçen 2017 yılı toplam tarım ve gıda ithalatı rakamı 9 044 milyon dolardır.

5.7. Türkiye'nin Tarımsal İhracat ve İthalatında Yer Alan Önemli Dış Ticaret Ortakları

Türkiye; 2017 yılında, 215 ülkeye gıda ürünleri ihraç etmiş, Irak 3 21 milyon dolarlık gıda ihracatı ile zirvede yer almıştır. Almanya, 916 milyon dolarlık ihracatla ikinci sırada yer alırken, 814 milyon dolarlık gıda ürünleri ihraç ettiğimiz ABD üçüncü ülke olmuştur

Gıda ihracatında öne çıkan diğer ülkeler ise; 804 milyon dolarlık ihracatla Rusya, 569 milyon dolarlık dış satımla Suriye, 505 milyon dolar ile Suudi Arabistan, 474 milyon dolar ile Hollanda, 438 milyon dolar ile İngiltere, 354 milyon dolar ile İtalya ve 257 milyon dolar ile İsrail olarak sıralanmıştır (Anonim, 2019)

Karakaş (2015) çalışmasında, Türkiye'nin tarımsal dış ticaret ortakları ile yapılan dış ticaret değerlerinin aritmetik ortalamalarını (her ülke için 1990-2012 dönem ortalaması)

hesaplayarak önem sırasına göre incelemede bulunmuştur. Bu sıralamaya göre oluşturulan Çizelge 5.11. Türkiye'nin Tarımsal İhracat Yaptığı Ülkelerin Payları aşağıda gösterilmiştir.

Çizelge 5. 11. Türkiye'nin tarımsal ihracat yaptığı ülkelerin payları (1990-2012 yılları ortalaması %)

ÜLKE ADI	%
Almanya	14.44
İtalya	8.51
Rusya	8.20
ABD	7.76
Suudi Arabistan	5.61
Fransa	4.24
Hollanda	3.75
İngiltere	2.43
İsviçre	2.18
Romanya	1.97
İspanya	1.89
Yunanistan	1.81

Kaynak: Karakaş, 2015.

Türkiye'de genellikle her zaman gündemde olan ve tartışılan konulardan bir tanesi tarım ürünlerinin ithalatı ve hangi tarım ürünün, hangi ülkeden, ne oranda ithal edildiği olmuştur. Türkiye'nin 2017 yılında gerçekleştirdiği toplam ithalat değeri yaklaşık 234 milyar doları bulurken, bunun yaklaşık 8.5 milyar dolarlık kısmını tarım ürünleri oluşturmuştur. Yine Karakaş (2015)'in çalışmasından Türkiye'nin tarımsal ithalat yaptığı ülkelerin payları Çizelge 5.12.'de verilmiştir.

Çizelge 5. 12. Türkiye'nin en fazla tarımsal ithalat yaptığı ülkelerin payları (1990-2012 yılları ortalaması %)

ÜLKE ADI	%
ABD	25,37
Rusya	6,12
Yunanistan	4,72
Almanya	3,88
Malezya	2,14
Fransa	2,07
Bulgaristan	2,07
Kanada	1,84
Romanya	1,82
Endonezya	1,57
Hollanda	1,38
Macaristan	1,23

Kaynak: Karakaş, 2015.

Türkiye'nin tarımsal ihracatı, gıda (%35), gıda dışı bitkisel ve hayvansal ürünler (%61) ve tarımsal girdiler (%4) bazında değerlendirildiğinde 5 737 milyon \$'lık bir değere ulaşmaktadır. Tarımsal ithalatın ise; %36'sını gıda, %44'ünü gıda dışı bitkisel ve hayvansal ürünler %20'sini tarımsal girdiler oluşturmaktadır (Anonim, 2018).

Tarımın, dış ticaret içindeki öneminde azalma yönündeki görünümü, aslında dış ticaretin ve katma değerın tarım ihracatı olarak sınıflandırılan işlenmemiş tarım ürünlerinden işlenmiş tarım ürünlerine kaymasından kaynaklanmaktadır. Nitekim son 25 yılda tarım ürünleri ihracatı 5.5 kat artarken, gıda ürünleri ihracatı 7 kat, giyim ihracatı 10 kat artış göstermiştir.

5.8. Türkiye'nin En Fazla Ticaret Yaptığı Ülkeler ve Fasıllar İtibariyle EİT Durumu

Çalışmanın bu bölümünde, TUİK'ten alınan veriler kullanılarak, tarafımızdan hesaplanan "Grubel Lloyd Endeks"i yardımıyla, tarım sektöründeki ana fasıllar

itibariyle Türkiye'nin dış ticaret partnerleri ile yaptığı endüstri-içi ticaretin gelişimi analiz edilmektedir. Yani, hesaplanan bu ortalama "Grubel-Lloyd Endeks"i ile ülke ve ülke grupları bazında Türkiye'de tarımsal dış ticaretinin EİT yapısının dünya pazarında yıllar itibariyle nasıl değiştiği analiz edilmektedir.

5.8.1. Türkiye-Almanya

Türkiye'nin yabancı ülkelerle olan ikili ticari ve ekonomik ilişkileri göz önüne alındığında, en yoğun ilişkinin Federal Almanya ile olduğu gözlenmektedir. Almanya 2018 yılında, önceki yıllarda da olduğu gibi, Türkiye'nin ihracatında birinci sırada yer alırken ithalatında Rusya Federasyonu ve Çin'in ardından üçüncü sırayı almıştır.

Özellikle 1980 yılından sonra Alman yatırımcılarının Türkiye'ye ilgisi büyük ölçüde artmıştır. Nitekim 1980 yılına kadar sadece 24 Federal Alman firması faaliyet gösterirken, bu rakam 2017 yılında 7151 adete ulaşmıştır (Ticaret Bakanlığı,2019).

Alman firmalarının son yıllarda üretim ve ithalatlarını Merkezi ve Doğu Avrupa ülkelerine kaydırmaları ve bu ülkelere yönelik vergi ve kotaların kaldırılması 2000li yılların başlarında Türkiye'nin ihracat artışında bir yavaşlamaya neden olmakla beraber 2003 yılından itibaren bu ülkeye ihracat tekrar artış trendine girmiştir. 2015 yılında küresel ekonomik gelişmeler ve talep gerilemesi nedeniyle ihracat 2014 yılına kıyasla %11.4 azalarak 13 milyar dolar olarak gerçekleşmiştir. 2016 yılında ise Türkiye'nin ihracatı bir önceki yıla göre % 4.4 artarak 14 milyar dolar olarak gerçekleşmiştir. 2018 yılı dış ticaret verilerine göre Almanya'ya ihracat % 6.8 artarak 16 milyar doların üzerine çıkmıştır (Anonim, 2019b).

Almanya'ya ihracat % 90 oranında sanayi ürünlerinden, yaklaşık %10 oranında tarım ve gıda Mamullerinden oluşmaktadır. Diğer taraftan Almanya'dan ithal edilen ürünler, %98 oranında sanayi mamullerinden, %2 oranında ise tarım ve gıda ürünlerinden oluşmaktadır.

Çizelge 5. 13. Türkiye-Almanya dış ticaret değerleri (1000 \$)

YIL	İhracat	İhracat Değişim %	Genel İhracata Oranı	İthalat	İthalat Değişim %	Genel İthalata Oranı	Hacim	Denge
2005	9 455 050	8.1	12.87	13 633 888	8.9	11.68	23 088 938	-4 178.838
2006	9 686 235	2.4	11.32	14 768 220	8.3	10.58	24 454 455	-5 081.985
2007	11 993 232	23.8	11.18	17 539 955	18.8	10.31	29 533 187	-5 546.723
2008	12 951 755	8	9.81	18 687 197	6.5	9.25	31 638 952	-5 735.443
2009	9 783 225	-24.5	9.58	14 096 963	-24.6	10	23 880 188	-4 313.738
2010	11 479 066	17.3	10.08	17 549 112	2.5	9.46	29 028 178	-6 070.047
2011	13 950 825	21.5	10.34	22 985 567	31	9.54	36 936 392	-9 034.741
2012	13 123 905	-5.9	8.61	21 400 614	-6.9	9.05	34 524 518	-8 276.709
2013	13 696 842	4.4	9.02	24 182 422	13	9.61	37 879 264	-10 485.579
2014	15 147 423	10.6	9.61	22 369 476	-7.5	9.24	37 516 900	-7 222.053
2015	13 418 068	-11.4	9.33	21 351 984	-4.5	10.3	34 770 052	-7 933.916
2016	13 998 653	4.3	9.82	21 474 989	0.6	10.81	35 472 442	-7 475.136
2017	15 118 910	8	9.63	21 301 869	-0.8	9.11	36 420 779	-6 182.959

Kaynak: Anonim, 2019b.

Türkiye'nin Almanya ile olan tarımsal dış ticaretini 2005-2017 yılları arasında fasıllara göre hesaplanmış ortalama Grubel-Lloyd endeksi değerleri Çizelge 5.14.'de düzenlenmiş olup en yüksek EİT değerinin Tütün ve Tütün Mamulleri faslında 2007 yılında gerçekleştiği görülmüştür. 2007 yılında Almanya ile olan dış ticaret rakamlarına baktığımızda Tütün ve Tütün mamulleri ihracatımız 37.0 milyon \$ olup ithalatımız 37.1 milyon \$ olarak gerçekleşmiştir (bkz. Ek.1). Buradan anlaşılacağı üzere ihracat ve ithalat değerleri 2007 yılında yaklaşık olarak aynı seviyede gerçekleştiği için EİT oranı da yüksek (bir ya da bire yakın) bulunmuştur. Dolayısıyla EİT değerleri eş zamanlı olarak aynı mal grubunda yapılan ihracat ve ithalatın değerlerine göre şekil almaktadır. Bir diğer yüksek oran 2008 yılında Kahve Çay Kakao ve Baharat Ürünleri faslında gerçekleşmiş olup o yıla ait ihracat değeri 16 266.153 \$, ithalat değeri de 16 633.329 \$ olarak gerçekleşmiştir.

Çizelge 5. 14. Fasıllara göre Türkiye ve Almanya arasındaki EİT oranları

YILLAR	FASILLAR											
	Canlı hayvan	Et ve et Ürünleri	Balıklar ve Diğer Deniz Ürünleri	Süt ve Süt Ürünleri Yumurta	Hububat Hububat Ürünleri	Meyve ve Sebzeler	Şeker, Şeker Ürünleri ve Bal	Kahve, Çay Kakao ve Baharat Ürünleri	Hayvanlar için Gıda Maddeleri	Çeşitli Yenilebilir Ürünler	İçkiler	Tütün ve Tütün Mamulleri
2005	14.78	39.62	5.46	5.32	68.30	5.26	32.75	96.14	30.32	1.14	16.50	77.18
2006	8.15	0.00	4.26	1.21	45.97	6.87	33.25	96.91	14.57	6.71	23.50	69.32
2007	6.19	1.23	4.24	0.60	84.21	5.32	42.35	89.44	13.97	1.03	55.35	99.87
2008	9.19	0.00	1.72	1.25	84.41	6.52	45.87	90.82	10.49	2.54	72.42	92.15
2009	12.36	5.43	7.68	10.34	62.46	5.35	43.54	98.88	18.65	0.01	82.62	96.94
2010	4.64	0.05	4.34	0.80	77.67	4.27	38.27	79.39	44.20	2.44	76.87	73.18
2011	2.38	0.08	1.31	2.33	62.49	5.20	38.27	75.61	64.28	0.21	42.71	75.96
2012	5.03	5.68	1.72	1.73	81.21	4.62	36.45	78.70	80.79	3.82	55.29	32.48
2013	3.66	44.94	0.55	0.05	90.80	4.23	34.58	65.53	48.82	5.32	15.13	47.78
2014	0.56	20.09	2.41	0.08	83.13	4.64	27.17	64.14	33.41	61.52	67.83	76.37
2015	0.12	19.05	0.95	0.23	38.42	6.57	26.21	61.64	20.66	85.85	63.99	51.50
2016	0.06	6.46	1.34	10.33	86.95	6.30	68.90	65.72	19.80	43.74	27.01	53.91
2017	0.06	0.00	1.07	34.72	77.34	5.82	37.67	67.71	22.13	47.86	28.20	40.81

Kaynak: TÜİK dış ticaret verileri kullanılarak tarafımızdan hesaplanmıştır.

Türkiye ve Almanya arasında 2017 yılı toplam tarımsal dış ticaret (Tarım ve Ormancılık, Balıkçılık) rakamlarına baktığımızda 480 083.861 \$ 'lık ihracat yapılırken, 162 894.250 \$ kadar tarımsal ithalat gerçekleştirilmiştir (TÜİK, 2018).

Çizelge 5.14' de ki fasıllara göre EİT oranlarının ortalamasını alarak incelenen dönemde (2005-2017) en yüksekten başlayarak bir sıralama yaptığımızda; (07) Kahve, Çay ,Kakao ve Baharat Ürünleri %79.27' lik oranla ilk sırada yer alırken takibinde yer alan fasıllar, (04) Hububat, Hububat Ürünleri %72.56, (12) Tütün ve Tütün Mamulleri % 68.26, (11) İçkiler %48.26, (06) Şeker, Şeker Ürünleri ve Bal %38.38, (08) Hayvanlar İçin Gıda Maddeleri %32.46, (09) Çeşitli Yenilebilir Ürünler %20.16, (01) Et ve Et Ürünleri % 10.97, (05) Meyve ve Sebzeler % 5.45, (02) Süt ve Süt Ürünleri Yumurtalar % 5.30, (00) Canlı Hayvan %5.16 olarak hesaplanmıştır.

5.8.2. Türkiye-Fransa

Fransa 489 milyar \$ ile dünyanın en büyük 8.ihracatçısı, 561 milyar \$ ile dünyanın en büyük 6. ithalatçısı konumundadır (Anonim, 2019c).

Çizelge 5. 15. Fransa'nın genel dış ticaret değerleri (Milyon \$)

YIL	2013	2014	2015	2016	2017
İhracat	567 988	566 656	493 941	488 885	522 838
İthalat	671 254	659 872	563 398	560 555	611 679
Dış Ticaret Hacmi	1 239 242	1 226 528	1 224 551	1 149 440	1 134 517
Dış Ticaret Dengesi	- 103 266	-93 216	-69 457	-71 670	-88 841

Kaynak: Anonim,2019c.

Fransa'yla ekonomik ve ticari ilişkilerimiz istikrarlı bir seyir izlemektedir. Türkiye Fransa'nın AB dışındaki en büyük ihracat pazarlarından biri olmaya devam etmektedir. 2016 yılı verilerine göre, Türkiye, Fransa'nın AB dışındaki 3. büyük ticaret ortağıdır. Fransa ise ikili ticaret hacmi büyüklüğü bakımından 7. sırada yer almaktadır. İkili ticaret hacmimiz 2016 yılında 13 milyar 389 milyon Dolar (İhracatımız: 6 milyar 24 milyon Dolar, İthalatımız 7 milyar 365 milyon Dolar) seviyesinde gerçekleşmiştir (Anonim, 2019c).

Fransa'ya ihracatımızın ilk üç kalemi karayolu taşıtları, giyim eşyaları ve aksesuarları, elektrikli ev aletleri; Fransa'dan ithalatımızın ilk üç kalemi ise uçaklar ve hava araçları, demir-çelik mamulleri, otomobil aksam ve yedek parçalarıdır.

Fransa-Türkiye arasındaki dış ticaretimiz 2005-2017 yılları arasında fasıllara göre değerlendirildiğinde EİT oranları çizelge 5.16. 'daki gibi hesaplanmıştır. Çizelgeye bakıldığında en yüksek oranın 2011 yılında % 99.39 ile Şeker, Şeker ürünleri ve Bal ürün grubunda gerçekleştiği görülmektedir. İlgili yıla ait ihracat rakamı, 5 287.089 \$ olup ithalat oranı 5 352.174 \$ kadardır. Yine 2009 Canlı Hayvan faslında EİT oranı

% 98.22 oranıyla anlamlı bir düzeyde olup, 2008 yılında içkiler faslında EİT oranı % 93.86 oranında hesaplanmış olup, diğer EİT oranları çizelgede gösterilmiştir.

Çizelge 5.16. Fasıllara göre Türkiye ve Fransa arasındaki EİT oranları

YILLAR	FASILLAR											
	Canlı hayvan	Et ve Et Ürünleri	Baklıklar ve Diğer Deniz Ürünleri	Süt ve Süt Ürünleri Yumurta	Hububat Hububat Ürünleri	Meyve ve Sebzeler	Şeker, Şeker Ürünleri ve Bal	Kahve, Çay Kakao ve Baharat Ürünleri	Hayvanlar için Gıda Maddeleri	Çeşitli Yenilebilir Ürünler	İçkiler	Tütün ve Tütün Mamulleri
2005	75.04	1.69	23.93	0.04	41.67	1.99	57.92	76.99	0.51	79.99	83.20	75.81
2006	45.48	3.59	84.84	0.02	73.83	4.51	65.80	72.51	0.99	41.02	82.69	56.49
2007	31.57	5.12	76.58	0.06	26.57	5.22	67.56	65.48	1.07	36.82	92.90	50.68
2008	68.39	3.81	58.45	0.06	54.69	6.07	58.65	87.78	11.35	36.36	93.86	60.80
2009	98.22	27.35	93.77	0.00	39.19	6.81	76.59	45.63	4.26	39.33	95.07	15.78
2010	76.11	31.77	74.34	0.00	70.69	4.81	61.72	70.43	4.05	48.49	67.82	10.18
2011	1.05	8.43	63.69	6.32	25.06	4.97	99.39	39.64	0.00	62.33	66.73	6.84
2012	0.68	18.83	14.96	4.88	64.04	4.25	87.08	63.31	0.56	68.44	56.39	1.46
2013	11.89	0.84	33.98	0.01	30.39	5.04	92.43	65.71	0.49	81.19	51.58	1.79
2014	28.29	13.03	4.48	1.22	57.15	4.24	89.65	65.43	0.00	84.14	45.69	1.87
2015	1.52	1.67	29.91	0.01	32.44	6.91	95.96	58.36	0.48	68.79	47.09	8.65
2016	1.83	6.82	33.52	0.01	95.42	5.81	42.50	75.28	0.22	48.43	78.16	1.02
2017	3.50	50.88	40.64	0.00	71.12	5.14	51.15	92.01	0.00	43.69	70.74	12.28

Kaynak: TÜİK dış ticaret verileri kullanılarak tarafımızdan hesaplanmıştır.

Türkiye ve Fransa arasında 2017 yılı toplam tarımsal dış ticaret (Tarım ve Ormancılık, Balıkçılık) rakamlarına baktığımızda 155 580.003 \$ 'lık ihracat yapılırken, 69 970.673 \$ kadar tarımsal ithalat gerçekleştirilmiştir (TÜİK, 2019)

Çizelge 5.16.' da ki fasıllara göre EİT oranlarının ortalamasını aldığımızda incelenen dönemde (2005-2017) en yüksek değer % 72.8'lik oranla (06) Şeker, Şeker Ürünleri ve Bal faslında hesaplanırken, değerler sırasıyla, (11) İçkiler % 71.68, (07) Kahve, Çay, Kakao ve Baharat Ürünleri % 67.58, (09) Çeşitli Yenilebilir Ürünler % 56.84, (04) Hububat, Hububat Ürünleri %52.48, (03) Balıklar ve Diğer Deniz Ürünleri % 48.69, (00) Canlı Hayvan % 34.12, (12) Tütün ve Tütün Mamulleri % 23.35, (01) Et ve Et

Ürünleri %13.37, (05) Meyve ve Sebzeler % 5.05, (08) Hayvanlar İçin Gıda Maddeleri % 1.84, (02) Süt ve Süt Ürünleri Yumurtalar % 0.97 şeklindedir.

5.8.3. Türkiye- Hollanda

Hollanda ekonomisi dış ticarete önemli derecede bağımlıdır ve dış ticaret, ekonomik büyümenin lokomotifi durumundadır. Dış ticaret hacmi 2005 yılından itibaren GSMH'nin üzerinde gerçekleşmektedir. Hollanda'nın ticaret yapısı, yakın komşularıyla yoğun ilişki yanında, dünyanın en uygun fiyat ve kalitedeki üreticilerinden tedarik edip, üretimin düşük talebin yüksek olduğu Avrupa'ya pazarlamak şeklindedir. İhracatın önemli bir kısmı re-eksporttan oluşmakta ve devamlı dış ticaret fazlası verilmektedir. Hollanda, WTO 2017 yılı verilerine göre, dünya ticaretinden aldığı pay açısından ihracatta 5. ithalatta ise 8. sırada yer almaktadır.

Çizelge 5. 17. Hollanda'nın dış ticaret değerleri (Milyon \$)

YIL	2013	2014	2015	2016	2017
İhracat	671.6	672.8	570.7	571.3	651.8
İthalat	589.7	589.6	512.4	504.9	574.1
Dış Ticaret Hacmi	1 261.3	1 262.4	1 083.1	1 076.2	1 225.9
Dış Ticaret Dengesi	81.9	83.3	58.3	66.4	77.7

Kaynak: Ticaret Bakanlığı, 2018.

Hollanda'nın dış ticaretinde AB ülkeleri önde gelmektedir. Ancak, Hollandalı ihracatçılar son zamanlarda etkinliklerini daha uzak pazarlara kaydırmışlar ve AB dışındaki ülkelere satışlarda kayda değer artışlar olmuştur. Bununla birlikte, özellikle Çin'in ve Rusya ile Suudi Arabistan gibi petrol ve gaz ihraç eden ülkelerin Hollanda ithalatındaki payı da artmaktadır.

Türkiye ile Hollanda arasındaki ticari ilişkiler, Türkiye ekonomisinin 1980'li yılların başında dışa açılmasından sonra gelişme göstermiştir. Öte yandan, 1996 yılında AB ile Türkiye arasında imzalanan Gümrük Birliği Anlaşması ile birlikte diğer Avrupa ülkeleriyle olduğu gibi, Türkiye ile Hollanda arasındaki sanayi ürünleri ticaretinde

uygulanan gümrük vergileri kaldırılmış ve bu durum iki ülke arasındaki ticaretin artmasını sağlamıştır.

Türkiye ile Hollanda arasındaki ticaret hacmi, hem ihracat hem de ithalattaki artışlarla devamlı bir artış trendi içerisinde. 2015 yılından bu yana iki ülke arasındaki dış ticarete ülkemiz lehine dış ticaret fazlası gerçekleşmektedir.

Türkiye'nin Hollanda ile olan tarımsal dış ticaretini 2005-2017 yılları arasında fasıllara göre incelediğimizde EİT oranları aşağıdaki Çizelge 5.18.'de hesaplanmış olup en yüksek oranın 2012 yılında Şeker, Şeker ürünleri ve Bal faslında % 99,28 olarak gerçekleşmiştir (Hollanda ile olan dış ticaret rakamları ayrıntılı olarak EK de verilmiştir). Yine aynı yılda Hububat ve Hububat ürünleri EİT oranı % 97,48 olarak gerçekleşmiştir.

Çizelge 5.18. Fasıllara göre Türkiye ve Hollanda arasındaki EİT oranları

YILLAR	FASILLAR											
	Canlı hayvan	Et ve Et Ürünleri	Balıklar ve Diğer Deniz Ürünleri	Süt ve Süt Ürünleri Yumurta	Hububat Hububat Ürünleri	Meyve ve Sebzeler	Şeker, Şeker Ürünleri ve Bal	Kahve, Çay Kakao ve Baharat Ürünleri	Hayvanlar için Gıda Maddeleri	Çeşitli Yenilebilir Ürünler	İçkiler	Tütün ve Tütün Mamulleri
2005	0.00	0.00	9.93	0.00	91.78	5.40	46.85	40.93	0.51	79.99	83.20	87.79
2006	38.45	31.06	0.74	5.98	50.76	8.03	37.94	28.65	0.99	41.02	82.69	89.12
2007	0.08	0.00	3.16	0.00	59.50	12.09	99.28	37.21	1.07	41.02	92.90	96.18
2008	5.33	0.00	1.34	0.02	82.13	12.45	28.94	27.56	11.35	36.82	93.86	95.47
2009	2.71	0.00	0.72	0.06	60.84	10.20	36.72	28.06	4.26	36.36	95.07	97.53
2010	4.43	0.00	8.14	6.45	73.34	12.27	27.45	25.20	4.05	48.49	67.82	95.29
2011	2.93	0.00	0.15	0.00	72.88	14.05	33.42	21.21	0.00	62.33	66.73	56.72
2012	1.24	0.00	1.33	0.06	97.48	11.04	48.31	18.64	0.56	68.44	56.39	75.76
2013	0.34	0.00	0.05	0.64	74.80	8.74	41.09	22.17	0.49	81.19	51.58	82.90
2014	0.55	46.12	0.61	5.79	90.30	11.21	33.95	20.34	0.00	84.14	45.69	68.20
2015	0.00	94.74	0.26	3.10	68.51	13.63	54.19	24.27	0.48	68.79	47.09	47.92
2016	12.14	0.00	0.28	0.73	82.62	12.10	69.47	27.53	25.79	45.27	50.17	44.48
2017	4.59	0.00	5.73	0.04	54.84	9.76	57.82	17.97	8.11	40.81	40.10	37.06

Kaynak: TÜİK dış ticaret verileri kullanılarak tarafımızdan hesaplanmıştır.

Hollanda için; Çizelge 5.18.' de ki fasıllara göre EİT oranlarının ortalamasını alarak incelenen dönemde (2005-2017) en yüksekte başlayarak bir sıralama yaptığımızda; (12) Tütün ve Tütün Mamulleri % 74.90, (04) Hububat, Hububat Ürünleri % 73.82, (11) İçkiler % 67.17, (09) Çeşitli Yenilebilir Ürünler %56.51, (06) Şeker, Şeker Ürünleri ve Bal % 47.34, (07) Kahve Çay Kakao ve Baharat Ürünleri % 26.13, (01) Et ve Et Ürünleri % 13.22, (05) Meyve ve Sebzeler %10.84, (00) Canlı Hayvan % 5.59, (08) Hayvanlar İçin Gıda Maddeleri % 4.35, (03) Balıklar ve Diğer Deniz Ürünleri % 2.49, (02) Süt ve Süt Ürünleri Yumurtalar % 1.75 oranlarında değer almaktadır.

Türkiye ve Hollanda arasında 2017 yılı toplam tarımsal dış ticaret (Tarım ve Ormancılık, Balıkçılık) rakamlarını incelediğimizde 200 794.795 \$ 'lık ihracat yapılırken, 57 339.231 \$ kadar tarımsal ithalat gerçekleştirilmiştir (TUİK, 2018).

5.8.4. Türkiye- Amerika

ABD 2.6 trilyon dolar ithalat ile dünyanın en büyük mal ithalatçısı ve 1.7 trilyon dolar ihracat ile Çin'den sonra 2. en büyük mal ihracatçısı konumundadır. Hizmetler ticaretinde dünyanın en büyük ihracatçısı ve ithalatçısı olan ABD, toplam ihracat ve ithalatta da (hizmetler ve mal ticareti toplamı) lider konumdadır.

Çizelge 5.19. Amerika'nın genel olarak dış ticaret değerleri (Milyar \$)

YIL	2013	2014	2015	2016	2017
İhracat	1 577.6	1 619.7	1 503.9	1 451.0	1 546.2
İthalat	2 265.9	2 346.0	2 306.8	2 249.9	2 408.4
Dış Ticaret Hacmi	3 843.5	3 965.7	3 810.7	3 700.9	3 954.7
Dış Ticaret Dengesi	-688.3	-726.3	-802.9	- 798.9	- 862.2

Kaynak: Anonim, 2019d.

2017 yılında ABD'nin ihracatı bir önceki yıla göre %6,6 oranında artmış ve 1 546.7 milyar dolar olarak gerçekleşmiştir. İthalatı ise bir önceki yıla göre %7.2 oranında artarak 2 409.5 milyar dolar olmuştur. Bu durum 2017 yılında ABD aleyhine oluşan dış ticaret açığının da bir önceki yıla göre %8.1 oranında artmasına sebep olmuştur.

ABD'nin 2017 yılında dış ticaret açığı 862.7 milyar dolardır. Toplam dış ticaret hacmi ise 3 956.2 milyar dolar seviyesindedir.

Uluslararası ticaret açısından bakıldığında, ABD özellikle sermaye ve teknoloji yoğun mallarda karşılaştırmalı üstünlüğe sahip olup, başlıca ihraç kalemleri de bu mallardan oluşmaktadır. İhracatında öne çıkan sektörler arasında; makine, elektrikli cihazlar, mineral yakıtlar, otomotiv, havacılık ve uzay sanayi, tıbbi cihazlar, değerli taşlar ve mücevherat, plastik sanayi yer almaktadır.

ABD 2018 yılında Türkiye'nin en önemli 5. ihraç pazarı konumundadır ve söz konusu ülkeye ihracatın toplam ihracat içerisindeki payı % 4.9'dur. Son yıllarda ABD ile Türkiye arasındaki dış ticaret yıllardaki incelendiğinde, Türkiye aleyhine dış ticaret açığı verildiği gözlenmektedir. 2017 yılında Türkiye'nin ihracatı 8.7 milyar dolar seviyesinde gerçekleşmiştir (Anonim, 2019d). Diğer taraftan, 2017 yılında ABD'den Türkiye'ye ithalat 12 milyar dolar olmuştur.

2018 yılında ABD'nin ihracatında en önemli ülkeler, Kanada, Meksika, Çin, Japonya ve İngiltere'dir. Türkiye ABD'nin ihracatında 28. sırada yer almaktadır.

2000 yılında 3.1 milyar dolar olan ihracat 2017 yılında 8.7 milyar dolara ulaşmıştır. 2014, 2015 ve 2016 yıllarında sırasıyla % 12.4, % 0.9 ve % 3.6 oranında artan Türkiye'nin ABD'ye ihracatı 2017 yılında ise bir önceki yıla göre % 30.7 oranında artış göstermiştir.

ABD'nin 2018 yılı ithalatında öne çıkan sektörler arasında; otomobiller, mineral yakıtlar, telefonlar, bilgisayarlar, ilaçlar, oto yedek parçaları, serum ve aşılarda, elektronik eşya, kamyon/kamyonetler ve mobilya yer almaktadır.

Türkiye, 2017 yılında ABD pazarında % 0.4 pay ile 34. büyük tedarikçidir (DTÖ' nün verilerine göre ABD'nin ithalatında Çin % 22'lik payla 1., Meksika % 13'lük payla 2. ve Kanada % 13'lük payla 3. sırada yer almaktadır) (Anonim, 2019d).

2017 yılında Türkiye ABD'nin ihracatında % 0.6'lık payıyla 28. sırada yer alıyor (Kanada % 18.3'lük payla 1., Meksika % 15.7'lik payla 2. ve Çin % 8.4'lük payla 3. sırada). Türkiye'den ABD'ye en çok demir-çelik ürünleri ile otomotiv aksam ve parçaları ihraç edilmektedir. Tekstil & hazır giyim, tarım & gıda, makine ve hava taşıtları ile bunların aksam ve parçaları da ABD'ye ihraç edilen diğer önemli ürün gruplarıdır.

Türkiye'nin ABD ile olan tarımsal dış ticaretini 2005-2017 yılları arasında fasıllara göre hesaplanmış ortalama Grubel-Lloyd endeksi değerleri Çizelge 5.20.'de düzenlenmiş olup en yüksek EİT değerinin 2007 yılında Süt ve Süt Ürünleri Yumurtalar faslında % 94.13 oranında gerçekleşmiştir. EİT oranı Canlı Hayvan faslında çoğunlukla sıfır çıkmıştır. Bu da tek taraflı ticaret anlamını taşımaktadır yani söz konusu fasılda endüstriler-arası ticaret mevcuttur. Tire ile gösterilen hücreler ilgili yıla ve fasıla ait ihracat ve ithalatın hiç olmadığı anlamına gelmektedir.

Çizelge 5. 20. Fasıllara göre Türkiye ve Amerika arasındaki EİT oranları

YILLAR	FASILLAR											
	Canlı hayvan	Et ve Et Ürünleri	Balıklar ve Diğer Deniz Ürünleri	Süt ve Süt Ürünleri Yumurta	Hububat Hububat Ürünleri	Meyve ve Sebzeler	Şeker, Şeker Ürünleri ve Bal	Kahve, Çay Kakao ve Baharat Ürünleri	Hayvanlar için Gıda Maddeleri	Çeşitli Yenilebilir Ürünler	İçkiler	Tütün ve Tütün Mamulleri
2005	0.00	0.00	8.28	68.93	35.91	16.11	32.77	10.14	0.00	27.11	70.10	36.15
2006	0.00	0.00	59.00	25.22	41.27	21.72	21.87	9.56	0.06	16.99	83.02	32.27
2007	11.71	1.57	27.90	94.13	20.31	31.72	17.09	7.93	0.00	27.81	90.25	31.62
2008	0.00	0.00	87.93	42.94	13.89	61.65	16.56	11.73	0.00	53.51	87.96	59.39
2009	0.00	79.78	61.84	62.49	54.44	74.06	7.35	15.41	0.07	67.49	62.80	31.13
2010	0.00	2.71	16.00	48.64	15.06	70.93	14.24	20.64	0.00	81.76	45.75	40.08
2011	0.00	0.00	76.91	50.36	7.00	82.06	8.67	29.74	0.00	84.93	30.62	52.92
2012	0.00	---	67.51	92.27	56.68	90.10	4.65	44.81	0.24	98.93	24.77	45.44
2013	0.00	---	43.40	24.46	19.80	85.24	6.55	39.08	0.23	85.30	25.33	46.12
2014	0.12	0.00	43.01	21.25	46.60	81.39	5.70	46.82	1.53	95.04	29.63	40.50
2015	0.34	---	25.14	97.15	79.71	74.58	2.96	46.77	3.82	90.69	26.84	43.95
2016	1.53	---	9.94	89.97	86.12	80.40	2.43	30.93	3.90	82.14	42.09	55.15
2017	0.55	---	3.09	72.70	93.42	79.45	1.79	33.56	11.23	72.09	34.54	50.10

Kaynak: TÜİK dış ticaret verileri kullanılarak tarafımızdan hesaplanmıştır.

Çizelge 5.20.' de Türkiye'nin Amerika ile yapılan fasıllara göre ticaretinin EİT oranlarının ortalamasını aldığımızda incelenen dönemde (2005-2017) en yüksek değer % 67.98'lik oranla (09) Çeşitli Yenilebilir Ürünler faslında hesaplanmış takiben (05) Meyve ve Sebzeler %65.33, (02) Süt ve Süt Ürünleri Yumurtalar % 60.80, (11) İçkiler % 50.28, (04) Hububat, Hububat Ürünleri % 43.86, (12) Tütün ve Tütün Mamulleri %43.44, (03) Balıklar ve Diğer Deniz Ürünleri % 40.76, (07) Kahve Çay Kakao ve Baharat Ürünleri %24.39, (06) Şeker, Şeker Ürünleri ve Bal % 10.97, (01) Et ve Et Ürünleri % 10.50, (08) Hayvanlar İçin Gıda Maddeleri % 1.62, ve son olarak %1.09'luk oranla (00) Canlı Hayvan fasılı gelmiştir.

Türkiye ve Amerika arasında 2017 yılı toplam tarımsal dış ticaret (Tarım ve Ormancılık, Balıkçılık) rakamlarını incelediğimizde 291 001.561 \$ 'lık ihracat yapılmıştır (TÜİK, 2018).

5.8.5. Türkiye- İngiltere

Dünyada beşinci, AB’de üçüncü büyük ekonomiye sahip İngiltere, dünya mal ve hizmet ticaretinde de üst sıralarda yer almaktadır. Trademap (Uluslararası Ticaret Merkezi) verilerine göre ülke, 2018 yılında dünya ithalatında 5. sırada, dünya ihracatında ise 10. sıradadır.

Çizelge 5. 21. İngiltere’nin genel olarak dış ticaret değerleri (Milyon \$)

YIL	2013	2014	2015	2016	2017
İhracat	548 042	511 145	466 296	411 463	442 066
İthalat	657 223	694 344	630 251	636 368	641 332
Dış Ticaret Hacmi	1 205 265	1 205 489	1 096 547	1 047 831	1 083 398
Dış Ticaret Dengesi	-109 181	-183 199	-163 955	- 224 905	- 199 266

Kaynak: Ticaret Bakanlığı, 2018.

İngiltere halen gıda, petrol ve petrol ürünleri, motorlu taşıtlar, petrol dışı ham maddeler, giyim, ayakkabı, elektrikli makineler, elektriksiz makineler, mobilya ve aydınlatma ürünleri ile motorlu taşıtlar gibi ürünlerde net ithalatçı konumundadır.

Diğer taraftan eczacılık ürünleri, optik ve tıbbi cihazlar, kimyasal maddeler, başta viski olmak üzere içecekler, havacılık ve uzay taşıtları aksam ve parçaları, demir-çelik, bakır, ham deri, teknik tekstil sektörlerinde İngiltere net ihracatçı bir ülkedir.

Türkiye’nin çok önemli bir ticaret ortağı olan İngiltere, Türkiye’nin dış ticaretinde fazla verdiği ve ihracatını sürekli artırdığı gelişmiş ülkelere birisidir. Türkiye ile İngiltere arasındaki dış ticaret 2001 yılından bu yana fazla söz konusudur. Türkiye-İngiltere ticaret hacmi 2018 yılı itibarı ile 18,6 milyar dolar seviyesine ulaşmıştır. 2018 yılında ülkeye ihracatta % 15.7, ülkeden ithalatta ise %13.7 artış söz konusudur.

Otomotiv ana ve yan sanayi, örme giyim eşyası ve aksesuarları, elektrikli makine ve cihazlar, elektriksiz makine ve cihazlar, mücevherat, örülmemiş giyim eşyası ve aksesuarları, demir ve çelik, plastik ve plastikten mamul eşya, kâğıt ve karton, yenilen meyveler, kabuklu yemişler İngiltere'ye ihracatta önem arz eden başlıca ürün gruplarıdır.

İngiltere'den ithalatta elektriksiz makine ve cihazlar, altın, demir ve çelik, otomotiv ana ve yan sanayi, ilaçlar, elektrikli makine ve cihazlar, plastik ve plastikten mamul eşya, organik kimyasallar, optik cihazlar, tıbbi aletler önem arz eden ürün gruplarıdır.

Türkiye'nin İngiltere ile olan dış ticaretini 2005-2017 yılları arasında fasıllara göre incelediğimizde EİT oranları aşağıdaki Çizelge 5.22.'de hesaplanmış olup en yüksek oranın 2005 yılında Kahve, Çay Kakao ve Baharat Ürünleri faslında % 98.64 oranında gerçekleşmiştir. İlgili fasıllar arasında EİT oranlarının, Kahve Çay Kakao ve Baharat Ürünleri faslında anlamlı çıktığı görülmektedir. İkinci sırayı İçkiler fasılı almaktadır.

Çizelge 5. 22. Fasıllara göre Türkiye ve İngiltere arasındaki EİT oranları

YILLAR	FASILLAR											
	Canlı hayvan	Et ve et ürünleri	Balıklar ve Diğer Deniz Ürünleri	Süt ve Süt Ürünleri Yumurta	Hububat Hububat Ürünleri	Meyve ve Sebzeler	Şeker, Şeker Ürünleri ve Bal	Kahve, Çay Kakao ve Baharat Ürünleri	Hayvanlar için Gıda Maddeleri	Çeşitli Yenilebilir Ürünler	İçkiler	Tütün ve Tütün Mamulleri
2005	0.50	0.00	0.25	0.01	80.67	1.97	12.92	98.64	5.27	19.24	70.87	30.82
2006	2.06	0.00	1.16	0.24	57.94	2.83	22.41	96.24	4.87	37.59	89.49	30.43
2007	3.30	33.68	52.24	0.25	55.61	2.88	27.14	98.35	1.07	65.00	88.55	79.90
2008	7.92	0.00	0.69	0.15	53.34	4.63	30.55	78.60	4.37	43.75	90.38	14.29
2009	1.91	34.83	1.49	0.16	51.98	3.00	37.10	70.72	9.02	53.10	47.23	0.31
2010	2.15	0.00	0.08	0.32	49.59	2.86	42.27	85.93	4.02	43.76	78.92	12.06
2011	0.38	0.00	0.36	0.10	71.91	5.04	33.89	32.83	0.55	41.51	39.85	11.04
2012	1.33	0.00	0.87	0.52	38.64	4.15	30.20	46.96	0.59	44.58	42.54	17.54
2013	6.00	0.00	0.29	0.03	38.95	2.72	40.93	76.62	0.45	32.30	44.12	3.54
2014	1.46	0.00	0.22	0.11	41.35	2.76	25.91	80.80	1.35	27.23	39.35	17.03
2015	2.20	0.00	0.10	3.93	44.04	4.19	31.34	95.70	2.60	27.55	42.50	0.81
2016	0.95	0.00	0.00	0.64	18.60	3.24	22.42	91.44	7.27	57.25	45.26	46.42
2017	2.11	96.84	0.26	1.01	16.06	3.78	21.57	90.25	37.21	46.08	40.74	29.59

Kaynak: TÜİK dış ticaret verileri kullanılarak tarafımızdan hesaplanmıştır.

İngiltere için; Çizelge 5.22.' de ki fasıllara göre EİT oranlarının ortalamasını alarak incelenen dönemde (2005-2017) en yüksekte başlayarak bir sıralama yaptığımızda; (07) Kahve Çay Kakao ve Baharat Ürünleri % 80.22, (11) İçkiler % 58.46, (04) Hububat, Hububat Ürünleri % 47.59, (09) Çeşitli Yenilebilir Ürünler % 41.45, (06) Şeker Şeker Ürünleri ve Bal % 29.12, (12) Tütün ve Tütün Mamulleri %22.59, (01) Et ve Et Ürünleri % 12.71, (08) Hayvanlar İçin Gıda Maddeleri % 6.04, (03) Balıklar ve Diğer Deniz Ürünleri % 4.46, (05) Meyve ve Sebzeler % 3.38, (00) Canlı Hayvan % 2.48, (02) Süt ve Süt Ürünleri ve Yumurtalar % 0.57 değerleri hesaplanmıştır.

Türkiye ve İngiltere arasında 2017 yılı toplam tarımsal dış ticaret (Tarım ve Ormancılık, Balıkçılık) rakamlarını incelediğimizde 88 647 938 \$'lık ihracat yapılırken, 22 772 829 \$ kadar tarımsal ithalat gerçekleştirilmiştir (TUIK, 2018).

5.8.6. Türkiye- Rusya

Rusya'nın 2017 ihracatı 357.1 Milyar Dolar olarak gerçekleşmiştir. 2017 yılı ithalatı 226.9 Milyar Dolar olarak gerçekleşmiştir.

Çizelge 5. 23. Rusya'nın genel olarak dış ticaret değerleri (Milyar \$)

YILLAR	2013	2014	2015	2016	2017
İhracat	527.3	497.8	343.9	285.5	357.1
İthalat	314.9	286.6	182.7	182.6	226.9
Dış Ticaret Hacmi	842.2	784.4	526.6	468.1	584.0
Dış Ticaret Dengesi	212.4	211.2	161.2	103.2	130.1

Kaynak: Ticaret Bakanlığı, 2018.

Rusya, 2008 yılından itibaren en fazla Çin'den ithalat yapmaktadır. Rusya'nın ihracatında ise 2004 yılından beri ilk sırada Hollanda yer almaktadır.

2017 yılı verilerine göre, Rusya'nın ihracatında ilk sıralarda, ham petrol yağları ve bitümlü minerallerden elde edilen ham yağlar, petrol yağları ve bitümenli minerallerden elde edilen yağlar, taşkömürü; taşkömüründen elde edilen briketler; topak ve benzeri

katı yakıtlar, demir/alaşimsız çelikten yarı mamuller, buğday ve mahlut, işlenmemiş alüminyum yer almaktadır.

Rusya'nın ithalatında ise, tedavide/korunmada kullanılmak üzere hazırlanan ilaçlar (dozlandırılmış), telli telefon-telgraf için elektrikli cihazlar, kara taşıtları için aksam, parçaları, ısı değişikliği yöntemi ile maddeleri işlemek için cihazlar, otomobil, steysin vagonlar, yarış arabaları, otomatik bilgi işlem makineleri, üniteleri ilk sıralarda bulunmaktadır.

SSCB döneminde de Türkiye'nin önemli bir ticaret ortağı konumunda olan Rusya ile ticari ilişkiler 1992 yılında Birliğin dağılmasından sonra da artarak devam etmiştir. Coğrafi yakınlık, Türkiye-Rusya ticari ve ekonomik ilişkilerinin gelişmesinde önemli bir avantaj sağlamaktadır.

Türkiye'nin Rusya Federasyonu ile dış ticaret hacmi küresel mali kriz nedeni ile 2009 yılında % 39 oranında gerilemiştir. 2009 yılında hem ihracatta hem de ithalatta gerileme gözlenmiştir. Rusya'ya ihracat % 51, ithalat ise % 37 oranında düşmüştür. 2010 yılında ülkenin küresel krizin olumsuz etkilerinden çıkmaya başlaması ile birlikte Rusya'ya ihracat artmaya başlamıştır. 2010 yılında gelindiğinde Rusya'ya ihracat da % 45 artış söz konusudur. Aynı dönem ithalatında ise % 11 oranında artış gözlenmiştir. 2011 yılında ise ihracat 2010 yılına göre % 29,5 oranında, ülkeden ithalat ise % 11 oranında artmıştır.

2017 yılına gelindiğinde Rusya'ya ihracat, bir önceki yılın aynı dönemine göre yaklaşık % 58 oranında artarak, 2 735 milyon Dolara ulaşmıştır. Aynı dönemde ithalatımız ise yaklaşık % 29 oranında artarak 19 514 milyon Dolar olarak gerçekleşmiştir.

Söz konusu dönemde ticaret hacmimiz geçen yılın aynı dönemine göre yaklaşık % 32 oranında artarak 22.2 milyar dolar olmuştur.

Türkiye'nin Rusya ile olan dış ticaretini 2005-2017 yılları arasında fasıllara göre incelediğimizde EİT oranları aşağıdaki Çizelge 5.24.'de hesaplanmış olup en yüksek oranın 2017 yılında Tütün ve Tütün Mamulleri faslında % 98.06 oranında, 2010 yılında

ise % 97.25 oranıyla Şeker, Şeker Ürünleri ve Bal fasıllarında gerçekleştiğini görmekteyiz. EİT, Tütün ve Tütün Mamulleri faslında 2015, 2016, 2017 yıllarında giderek artan bir seyir göstermiştir. Aynı şekilde yine 2016 ve 2017 yılında Çeşitli Yenilebilir Ürünler faslında EİT oranı artış eğilimindedir.

Çizelge 5. 24. Fasıllara göre Türkiye ve Rusya arasındaki EİT oranları

YILLAR	FASILLAR											
	Canlı hayvan	Et ve et ürünleri	Balıklar ve Diğer Deniz Ürünleri	Süt ve Süt Ürünleri Yumurta	Hububat Hububat Ürünleri	Meyve ve Sebzeler	Şeker, Şeker Ürünleri ve Bal	Kahve, Çay Kakao ve Baharat Ürünleri	Hayvanlar için Gıda Maddeleri	Çeşitli Yenilebilir Ürünler	İçkiler	Tütün ve Tütün Mamulleri
2005	0.00	0.00	---	0.00	61.47	0.18	79.38	0.00	0.00	0.11	37.74	23.52
2006	---	0.00	0.00	1.62	49.18	0.24	50.15	0.02	0.00	0.46	67.85	25.31
2007	---	0.00	48.31	0.00	3.89	0.57	87.92	0.32	0.00	0.94	51.56	27.16
2008	0.00	0.00	0.00	---	1.65	0.37	91.89	0.01	0.03	0.41	16.08	67.30
2009	---	---	27.63	0.00	0.81	0.15	94.48	0.00	0.06	0.18	68.34	64.59
2010	0.00	0.00	5.38	0.00	0.96	0.16	97.25	0.01	0.11	3.53	87.39	30.63
2011	90.26	90.26	0.62	72.94	0.84	2.30	82.25	0.01	0.09	17.14	51.07	6.99
2012	13.49	13.49	3.29	0.00	0.61	2.32	67.36	0.00	0.08	12.82	77.60	13.73
2013	0.00	0.00	2.41	0.00	1.16	3.80	84.78	12.78	0.05	6.02	71.92	26.25
2014	---	---	1.04	0.00	0.69	2.73	56.91	23.39	0.02	21.54	60.84	17.95
2015	2.46	2.46	1.35	0.01	0.64	5.97	76.37	26.48	0.25	74.35	55.79	83.39
2016	36.50	---	2.89	0.31	0.43	13.28	30.70	76.02	0.34	93.48	7.77	95.33
2017	0.00	0.00	0.52	0.02	1.02	9.64	44.47	51.10	0.37	92.85	54.99	98.06

Kaynak: TÜİK dış ticaret verileri kullanılarak tarafımızdan hesaplanmıştır.

Çizelge 5.24.' de ki fasıllara göre EİT oranlarının ortalamasını aldığımızda incelenen dönemde (2005-2017) en yüksek değer % 72.60'lık oranla (06) Şeker Şeker Ürünleri ve Bal, (11) İçkiler % 54.53'lük değerle ikinci sırada yer almaktadır. Diğer fasılları sıralama yaptığımızda; (12) Tütün ve Tütün Mamulleri % 44.63, (09) Çeşitli Yenilebilir Ürünler % 24.91, (00) Canlı Hayvan %15.85, (07) Kahve Çay Kakao ve Baharat Ürünleri % 14.62, (01) Et ve Et Ürünleri % 10.62, (04) Hububat ve Hububat Ürünleri % 9.48, (03) Balıklar ve Diğer Deniz Ürünleri % 7.78, (02) Süt ve Süt Ürünleri,

Yumurtalar % 6.24, (05) Meyve ve Sebzeler %3.20, ve son olarak (08) Hayvanlar İçin Gıda Maddeleri % 0.08 şeklindedir.

Türkiye ve Rusya arasında 2017 yılı toplam tarımsal dış ticaret (Tarım ve Ormancılık, Balıkçılık) rakamlarını incelediğimizde 737 723 080 \$ 'lık ihracat ve aynı yılın ithalat değeri ise 1 062 796 783 \$ olarak gerçekleşmiştir. (TUİK, 2019)

5.8.7. Türkiye- İspanya

İspanya'nın 2013-2017 yılları arasında gerçekleşen dış ticaret değerleri Çizelge 5.25.'de gösterilmiştir. Ticaret Bakanlığında elde ettiğimiz verilerle oluşturulan çizelge de İspanya'nın 2017 yılı dış ticaret hacmi 671 639 milyon dolar olarak gerçekleşmiştir.

Çizelge 5. 25. İspanya'nın genel olarak dış ticaret değerleri (milyon \$)

YILLAR	2013	2014	2015	2016	2017
İhracat	310 964	318 649	278 122	289 973	319 695
İthalat	332 267	350 978	305 266	311 017	351 944
Dış Ticaret Hacmi	643 231	669 627	583 388	600 990	671 639
Dış Ticaret Dengesi	-21 303	-33 329	-27 144	- 21 044	- 32 249

Kaynak: Ticaret Bakanlığı, 2018.

İspanya ile Türkiye arasındaki ikili ticari ilişkiler, 1960'lı yıllara kadar dayanmaktadır. Türkiye'nin 1980'li yıllarda içine girdiği ekonomik liberalizasyon döneminde genel olarak gelişen dış ticarete paralel olarak Türkiye-İspanya ikili ticareti de artış göstermiş, 1996 yılında yürürlüğe giren Avrupa Birliği ile Gümrük Birliği anlaşmasıyla ikili ilişkiler daha da gelişmiştir. 1999 senesinde Türkiye'nin Avrupa Birliği'ne adaylığının onaylanması, Akdeniz'in zıt köşesinde yerleşik bulunan bu iki ülkenin yakınlaşmasına yardımcı olmuştur.

Türkiye 2017 yılında İspanya'nın 6 442 milyon dolar ile 12. ihracatçısı, 6 731 milyon dolar ile 10. sıradaki ithalatçı ülke konumundadır.

İspanya, Türkiye'nin Avrupa'daki en büyük ticaret ortaklarından ve Türkiye'ye yatırım yapan başlıca AB üyesi ülkelerden biridir. 2018 yılında İspanya'yla ikili ticaret hacmimiz önceki yıla göre % 4.1 oranında artarak 13 milyar 203 milyon dolar'a ulaşmıştır. Bu dönemde ihracatımızda 2017 yılına kıyasla % 22.3 oranında artış, ithalatımızda ise % 13.8 oranında azalış gerçekleşmiştir.

Dış ticaret İspanyol GYSIH'nin % 65.5'ini oluşturmaktadır (Dünya Bankası, 2017). İspanya genel olarak motorlu araçlar (%11.2), petrol ürünleri, otomobil parçaları, ilaçlar, turunçgiller, zeytin ve zeytinyağları ihraç etmektedir. İthal ettiği ürünler arasında ise ham petrol (genel ithalatın %7.3 u olmak üzere), araba ve otomobil parçaları, ilaç ve dizel otomobiller bulunmaktadır.

Türkiye'nin İspanya ile olan tarımsal dış ticaretini 2005-2017 yılları arasında ana fasıllara göre incelediğimizde EİT oranları aşağıdaki Çizelge 5.26. 'da hesaplanmış olup en yüksek oranın 2009 yılında Tütün ve Tütün Mamulleri faslında % 98.07 oranında EİT tespit edilmiştir. Çizelge genel olarak incelendiğinde yüksek EİT oranlarının Çeşitli Yenilebilir Ürünler ile Kahve, Çay, Kakao ve Baharat Ürünleri faslında daha sık görüldüğünü söyleyebiliriz.

Çizelge 5. 26. Fasıllara göre Türkiye ve İspanya arasındaki EİT oranları

YILLAR	FASILLAR											
	Canlı hayvan	Et ve et ürünleri	Balıklar ve Diğer Deniz Ürünleri	Süt ve Süt Ürünleri Yumurta	Hububat Hububat Ürünleri	Meyve ve Sebzeler	Şeker, Şeker Ürünleri ve Bal	Kahve, Çay Kakao ve Baharat Ürünleri	Hayvanlar için Gıda Maddeleri	Çeşitli Yenilebilir Ürünler	İçkiler	Tütün ve Tütün Mamulleri
2005	---	77.81	0.00	42.25	81.52	24.78	23.43	27.43	54.37	75.46	29.87	25.61
2006	0.00	0.00	0.38	16.50	76.13	31.96	42.56	24.60	3.75	84.08	39.88	47.38
2007	---	0.00	0.00	7.36	20.20	31.44	62.62	17.00	0.00	48.97	89.90	52.04
2008	0.00	0.00	3.96	8.80	23.63	58.68	85.80	68.11	78.43	84.44	59.81	88.91
2009	---	0.00	0.00	31.03	60.14	61.19	76.50	57.21	34.73	45.13	68.12	98.07
2010	0.00	11.48	0.00	17.67	28.32	44.42	25.34	69.54	0.47	40.82	34.66	11.48
2011	0.00	0.00	0.00	26.34	45.34	54.13	21.28	50.36	0.31	48.22	29.84	16.43
2012	0.00	51.68	2.98	72.48	59.94	54.58	11.36	96.04	1.55	57.70	32.58	77.71
2013	0.00	0.00	0.21	52.29	30.46	39.46	6.17	89.39	0.20	72.07	27.79	8.61
2014	0.00	0.00	0.44	49.00	93.81	35.82	7.04	65.27	15.87	94.98	20.43	23.25
2015	0.00	8.71	0.00	31.26	30.90	50.57	1.97	92.87	49.37	77.59	16.86	81.29
2016	0.00	59.40	39.43	58.66	79.20	29.87	75.40	50.59	1.53	74.58	27.82	23.96
2017	0.00	89.15	0.83	69.71	33.30	27.62	20.23	48.65	0.14	92.09	47.47	7.80

Kaynak: TÜİK dış ticaret verileri kullanılarak tarafımızdan hesaplanmıştır.

İspanya için; Çizelge 5.26.' da ki fasıllara göre EİT oranlarının ortalamasını alarak incelenen dönemde (2005-2017) endüstri içi ticaretin ortalama olarak en yüksek çıktığı fasıl (09) Çeşitli Yenilebilir Ürünler % 68.89 olup izleyen diğer fasıllar; (07) Kahve Çay Kakao ve Baharat Ürünleri % 58.23 (04) Hububat Hububat Ürünleri %50.99, (12) Tütün ve Tütün Mamulleri % 43.27, (05) Meyve ve Sebzeler % 41.88, (11) İçkiler % 40.38, (06) Şeker Şeker Ürünleri ve Bal % 35.36, (02) Süt, Süt Ürünleri ve Yumurtalar % 34.25, (01) Et ve Et Ürünleri % 22.94, (08) Hayvanlar İçin Gıda Maddeleri % 18.51, (03) Balıklar ve Diğer Deniz Ürünleri % 3.71, (00) Canlı Hayvan % 0 şeklindedir.

Türkiye ve İspanya arasında 2017 yılı toplam tarımsal dış ticaret (Tarım ve Ormancılık, Balıkçılık) rakamlarını incelediğimizde 54 813 082 \$ 'lık ihracat ve aynı yılın ithalat değeri ise 85 568 102 \$ olarak gerçekleşmiştir (TÜİK, 2019).

5.8.8. Türkiye-Suudi Arabistan

Dünyanın en büyük petrol ihracatçısı konumunda olan Suudi Arabistan, istatistik bilgilerinin tutulduğu 1967 yılından bu yana dış ticaret fazlası veren ender ülkelerden birisidir. İhracatında en fazla rol oynayan ürün petrol olup, ülke OPEC içerisinde de fiyat belirleyici konumundadır. Suudi Arabistan'ın petrol ihracatı; ekipman, malzeme ve tüketim malı ithalatını karşılamaya her zaman yetmiştir. Ülkenin ticaret fazlası petrol üretimi ve petrol fiyatları ile paralel bir değişim göstermektedir. Petrol ve türevleri ihracatı toplam ihracatının %90'ına tekabül etmektedir. Kimyasal ürünler ve plastik ürünler diğer önemli ihracat kalemleridir.

Çizelge 5. 27. Suudi Arabistan'ın genel olarak dış ticaret değerleri (Milyar \$)

YILLAR	2013	2014	2015	2016	2017
İhracat	375.4	341.9	201.5	178.9	220.1
İthalat	163.0	341.9	163.8	129.8	126.8
Dış Ticaret Hacmi	538.4	510.1	365.3	308.7	346.9
Dış Ticaret Dengesi	212.4	173.7	37.7	49.1	93.3

Kaynak: Ticaret Bakanlığı, 2018.

1980 yılında petrol fiyatlarının çok yüksek bir seviyeye ulaşmasına kadar Türkiye'nin Suudi Arabistan'a ihracatı yok denecek kadar azdır. İhracatımızın oldukça küçük olduğu bu dönemde bile Suudi Arabistan'dan ithalatımız küçümsenmeyecek seviyede gerçekleşmiştir. İhracatımızdaki payı dikkate alındığında, Suudi Arabistan'a ihracatımızın zirveye çıktığı yıl 1985'tir ve bu dönemde ilk defa ticaret dengesi Türkiye lehine neticelenmiştir.

2018 yılı itibariyle Suudi Arabistan ile Türkiye arasındaki dış ticaret hacmi 4.95 milyar dolardır. Türkiye'den Suudi Arabistan pazarına 2.6 milyar dolarlık ihracat ve bu pazardan 2.3 milyar dolarlık ithalat gerçekleşmiştir.

Türkiye'nin Suudi Arabistan pazarına ihracatında önemli ürünler arasında dokunmuş halılar ve yer kaplamaları; mobilyalar ile aksam ve parçaları; yontulmaya ve inşaata

elverişli taşlar; mücevherler; petrol yağları; ekmek, pasta, kek, bisküvi ve diğer mamuller; kadın takım elbiseleri; turunçgiller; çikolata ve kakao içeren gıdalar başta gelmektedir.

Türkiye ve Arabistan arasındaki dış ticaret rakamlarına göre hesaplanan Çizelge 5.28.'de bu fasıllara ait EİT oranları görülmektedir. Örneklem yıllar içerisindeki en anlamlı oran 2012 yılında Süt ve Süt Ürünleri Yumurtalar faslında % 82.19 olarak gerçekleşmiş olup bu oranın haricinde anlamlı bir EİT oranına rastlanılmamıştır.

Çizelge 5. 28. Fasıllara göre Türkiye ve Suudi Arabistan arasındaki EİT oranları

YILLAR	FASILLAR											
	Canlı hayvan	Et ve et Ürünleri	Baklıklar ve Diğer Deniz Ürünleri	Süt ve Süt Ürünleri Yumurta	Hububat Hububat Ürünleri	Meyve ve Sebzeler	Şeker, Şeker Ürünleri ve Bal	Kahve, Çay Kakao ve Baharat Ürünleri	Hayvanlar için Gıda Maddeleri	Çeşitli Yenilebilir Ürünler	İçkiler	Tütün ve Tütün Mamulleri
2005	---	0.00	0.00	0.00	0.11	1.10	2.42	1.85	0.00	0.00	0.00	---
2006	---	0.00	0.00	0.00	0.00	1.17	0.19	0.50	---	0.01	0.00	---
2007	---	0.00	0.13	20.30	0.00	3.41	0.00	0.00	---	0.00	0.00	0.00
2008	---	0.00	0.00	0.00	0.06	3.94	0.00	1.95	1.08	0.00	0.00	0.00
2009	---	0.00	0.12	0.00	0.00	4.21	0.00	0.62	0.00	0.00	0.14	0.00
2010	---	0.00	0.33	---	0.00	3.84	1.09	0.79	0.00	0.28	5.51	0.00
2011	---	0.00	0.17	0.00	0.42	3.22	0.57	0.00	0.00	1.06	5.86	0.00
2012	---	3.10	0.02	82.19	0.58	4.01	11.42	0.00	2.48	6.08	0.31	0.00
2013	---	7.60	1.96	0.00	0.75	5.72	11.80	0.00	0.00	4.06	0.00	0.01
2014	---	0.00	0.00	0.25	0.72	6.70	0.10	0.58	0.00	5.46	0.00	0.00
2015	---	0.00	0.35	1.51	0.63	5.83	1.62	2.81	0.00	9.96	17.18	0.09
2016	0.00	4.26	0.02	0.00	0.58	8.60	0.01	5.07	0.00	21.02	6.77	0.01
2017	0.00	0.00	0.20	0.00	0.35	13.99	0.00	4.06	0.00	15.29	1.81	0.02

Kaynak: TÜİK dış ticaret verileri kullanılarak tarafımızdan hesaplanmıştır.

Çizelge 5.28.' de ki fasıllara göre EİT oranlarının ortalamasını aldığımızda incelenen dönemde (2005-2017) oranlar (02) Süt ve Süt Ürünleri Yumurtalar % 8.68, (09) Çeşitli Yenilebilir Ürünler % 4.86,(11) İçkiler % 2.89, (06) Şeker Şeker Ürünleri ve Bal %2.47, (07) Kahve Çay Kakao ve Baharat Ürünleri % 1.40, (01) Et ve Et Ürünleri %

1.15, (04) Hububat ve Hububat Ürünleri % 0.32, (08) Hayvanlar İçin Gıda Maddeleri % 0.32, (03) Balıklar ve Diğer Deniz Ürünleri %0.25, (05) Meyve ve Sebzeler % 0.05, (12) Tütün ve Tütün Mamulleri % 0.01, (00) Canlı Hayvan % 0 şeklinde hesaplanmıştır.

Türkiye ve Suudi Arabistan arasında 2017 yılı toplam tarımsal dış ticaret (Tarım ve Ormancılık, Balıkçılık) rakamlarını incelediğimizde 158 593 638 \$'lık ihracat ve aynı yılın ithalat değeri ise 14 000 053 \$ olarak gerçekleşmiştir. (TUIK, 2018)

5.8.9. Türkiye-İsviçre

İsviçre Kişi başına gelirin en yüksek olduğu ülkeler arasındadır. Başlıca ihracat kalemleri; altın, otomobil, petrol yağları ve bitümenli minerallerden elde edilen yağlar, diğer kabuklu meyveler (taze/kurutulmuş)ve ilaçlardır. İthal ettiği ürünler arasında altın, kimya sanayi ürünleri (ilaç, aşı, serum), saat, lif ve iplik üretim makineleri, sanayide hammadde olarak kullanılan koku veren maddelerin karışımları, ortopedik cihazlar, kırıklara mahsus cihazlar ve işitme cihazları bulunmaktadır.

Çizelge 5.29. İsviçre'nin genel olarak dış ticaret değerleri (\$)

YILLAR	2013	2014	2015	2016	2017
İhracat	357 905 224	311 145 884	291 959 194	304 691 297	299 596 674
İthalat	321 050 462	275 053 993	253 152 460	269 157 232	268 514 077
Ticaret Hacmi	678 955 686	586 199 877	545 111 654	573 848 529	568 110 751
Dış Ticaret Dengesi	36 854 762	36 091 891	38 806 734	35 534 065	31 082 597

Kaynak: Ticaret Bakanlığı, 2018.

Türkiye 2017 yılında İsviçre'ye 888 milyon dolar değerinde ihracat yapmış, İsviçre'den 6 milyar 900 milyon dolar tutarında ithalat gerçekleştirmiştir. İkili ticaret hacmimiz 7 milyar 788 milyon dolar değerinde gerçekleşmiştir (TUIK,2018). Türkiye İsviçre'nin 23. sıradaki ihracatçısı ve 20. sıradaki ithalatçısı konumundadır.

Türkiye ve İsviçre arasındaki tarımsal dış ticaret rakamlarına göre hesaplanan Çizelge 5.30.'da bu fasıllara ait EİT oranları görülmektedir. Örneklem yıllar içerisindeki en

yüksek oran Hayvanlar için Gıda Maddeleri faslında 2005 yılında % 97.02 olarak hesaplanmıştır. Çizelge incelendiğinde Hububat, Hububat Ürünleri faslında EİT oranlarının genel olarak giderek artan bir eğilimde olduğunu söyleyebiliriz.

Çizelge 5.30. Fasıllara göre Türkiye ve İsviçre arasındaki EİT oranları

YILLAR	FASILLAR											
	Canlı hayvan	Et ve et ürünleri	Balıklar ve Diğer Deniz Ürünleri	Süt ve Süt Ürünleri Yumurta	Hububat Hububat Ürünleri	Meyve ve Sebzeler	Şeker, Şeker Ürünleri ve Bal	Kahve, Çay Kakao ve Baharat Ürünleri	Hayvanlar için Gıda Maddeleri	Çeşitli Yenilebilir Ürünler	İçkiler	Tütün ve Tütün Mamulleri
2005	9.36	0.00	0.10	0.00	17.21	1.05	15.77	6.52	97.02	23.23	2.14	0.02
2006	1.14	0.00	0.18	0.00	29.16	1.06	6.04	10.59	23.08	31.73	3.15	0.02
2007	0.00	0.00	0.46	0.00	75.78	1.10	3.83	9.10	46.97	52.93	8.92	36.60
2008	6.25	---	1.23	0.00	85.84	26.53	5.06	21.36	70.53	41.65	67.05	0.07
2009	0.00	---	0.04	0.00	77.23	16.35	8.79	30.90	0.00	38.52	89.65	1.62
2010	0.00	0.00	0.01	0.00	91.41	16.92	77.59	27.07	2.37	41.89	63.95	6.03
2011	14.33	62.79	0.01	0.00	92.89	47.62	34.46	30.17	5.15	46.55	54.84	1.56
2012	0.00	0.00	0.00	0.00	74.98	34.13	28.05	37.12	2.00	48.70	47.16	1.99
2013	2.70	0.00	0.00	0.00	73.47	38.58	48.25	19.36	60.28	47.48	37.58	1.41
2014	0.00	0.00	0.00	0.00	78.93	31.36	45.10	21.76	84.23	46.49	25.73	2.28
2015	0.00	---	0.00	2.71	93.34	31.08	15.35	17.94	64.17	45.27	23.11	2.17
2016	7.12	0.00	0.16	17.63	90.39	30.89	8.26	17.95	33.63	52.12	20.93	0.98
2017	17.49	---	0.01	9.28	85.37	39.56	2.29	11.46	11.55	44.77	17.39	0.75

Kaynak: TÜİK dış ticaret verileri kullanılarak tarafımızdan hesaplanmıştır.

İsviçre için; Çizelge 5.30.' da ki fasıllara göre EİT oranlarının ortalamasını aldığımızda incelenen dönemde (2005-2017) en yüksek değer % 74.30'luk oranla (04) Hububat Hububat Ürünleri faslında gerçekleşmiştir. Diğer değerler sırasıyla; (09) Çeşitli Yenilebilir Ürünler % 43.17, (08) Hayvanlar İçin Gıda Maddeleri % 38.53, (11) İçkiler % 35.50, (05) Meyve ve Sebzeler % 24.32, (06) Şeker, Şeker Ürünleri ve Bal % 22.98, (07) Kahve Çay Kakao ve Baharat Ürünleri % 20.1, (01) Et ve Et Ürünleri % 6.97, (00) Canlı Hayvan 4.49, (12) Tütün ve Tütün Mamulleri %4.26, (02) Süt ve Süt Ürünleri % 2.27, (03) Balıklar ve Diğer Deniz Ürünleri % 0.16 şeklinde hesaplanmıştır.

Türkiye ve İsviçre arasında 2017 yılı toplam tarımsal dış ticaret rakamlarını incelediğimizde 73 835 055 \$ değerinde ihracat ve aynı yılın ithalat değeri ise 3 794 945 \$ olarak gerçekleşmiştir (TUIK, 2018).

5.8.10. Türkiye-İtalya

İtalya'nın ihracatına bakıldığında ağırlıklı olarak makine, nakliye ekipmanı, metal ve kimyasallar gibi orta düzey teknoloji gerektiren ürünlerin olduğu görülmektedir. Bunun yanında gıda ve içecek, tekstil, kıyafet, deri, ayakkabı, seramik gibi İtalyan küçük ve orta ölçekli işletmelerinin belkemiğini oluşturan emek yoğun ürünler de İtalya'nın ihracatında önemli yer tutmaktadır.

2017 yılında dünyanın en çok ihracat yapan 9. ithalat gerçekleştiren 10. ülkesi olmuştur (Anonim, 2019a).

Çizelge 5. 31. İtalya'nın genel olarak dış ticaret değerleri (Milyon \$)

YILLAR	2013	2014	2015	2016	2017
İhracat	518.1	529.5	457.0	461.5	503.1
İthalat	479.3	474.1	410.9	404.6	451.4
Dış Ticaret Hacmi	997.4	1 003.6	868.0	866.1	954.5
Dış Ticaret Dengesi	38.8	55.4	49.8	56.9	51.7

Kaynak: Ticaret Bakanlığı, 2018.

İtalya'nın ihracatında AB üyesi ülkelerinin payı 2001'den beri düşmekteyse de bu oran halen % 50'nin üstündedir. Almanya, İtalya'nın ihracatında birinci sırada yer almaktadır.

Ülkenin ithalat kalemlerinin başında ise ham petrol, petrol yağları ve gazları, otomotiv ve oto yan sanayi ürünleri, kimyasallar, ilaçlar, mineraller ve demir dışı metaller, makineler ve ekipmanları gelmektedir. İtalya'nın ithalatında AB ülkelerinin payı % 60 civarındadır. Almanya İtalya'nın ithalatında da birinci sırada yer almaktadır.

Ülkenin 2017 yılında ihracat sıralamasında Türkiye 11 266 767 dolar ile 12. sırada, ithalatında ise 9 335 295 dolar ile 13. sırada yer almaktadır.

İtalya Türkiye'nin 2018 yılı itibarı ile Almanya ve Birleşik Krallık'ın ardından en çok ihracat gerçekleştirdiği 3. ülke konumundadır. Türkiye'nin İtalya'ya ihracatında en önemli ürün grubu otomotiv sanayi ürünleridir. Bunu dokumacılık ürünleri, makineler ve elektrikli makineler, tarım/gıda maddeleri izlemektedir. Türkiye'nin İtalya'dan gerçekleştirdiği 2018 yılı ithalatına bakıldığında ise makine ve elektrikli makineler, otomotiv, plastik ve plastikten ürünler, mineral yakıtlar ve mineral yağlar ilk sırada yer alan ürün gruplarını oluşturmaktadır (Ticaret Bakanlığı, 2018).

Türkiye'nin İtalya ile olan dış ticaretini 2005-2017 yılları arasında fasıllara göre incelediğimizde EİT oranları aşağıdaki Çizelge 5.32.'de hesaplanmış olup en yüksek oranın 2005 yılında Şeker, Şeker Ürünleri ve Bal faslında % 90.65 oranında gerçekleşmiştir. Hesaplamalarda genel olarak bu fasılda EİT diğer fasıllara oranla daha anlamlı oranlarda gerçekleşmiş olup giderek azalan bir seyir göstermiştir. İkinci sırada Hububat, Hububat Ürünleri fasılı yer almaktadır.

Çizelge 5. 32. Fasıllara göre Türkiye ve İtalya arasındaki EİT oranları

YILLAR	FASILLAR											
	Canlı hayvan	Et ve et ürünleri	Balıklar ve Diğer Deniz Ürünleri	Süt ve Süt Ürünleri Yumurta	Hububat Hububat Ürünleri	Meyve ve Sebzeler	Şeker, Şeker Ürünleri ve Bal	Kahve, Çay Kakao ve Baharat Ürünleri	Hayvanlar için Gıda Maddeleri	Çeşitli Yenilebilir Ürünler	İçkiler	Tütün ve Tütün Mamulleri
2005	0.00	6.04	0.01	0.18	67.66	1.42	72.52	93.82	8.57	8.57	12.04	68.50
2006	0.00	12.24	0.00	2.36	52.65	4.82	66.27	53.03	2.07	2.07	12.78	62.76
2007	0.09	7.60	0.00	6.25	52.87	2.19	90.65	18.63	0.59	0.59	79.99	59.40
2008	32.19	13.63	0.00	10.73	28.29	3.08	87.65	18.91	16.79	16.79	10.54	50.30
2009	45.67	7.26	3.96	8.03	74.18	2.99	89.21	31.54	15.33	15.33	9.90	41.56
2010	48.90	24.06	0.00	4.39	88.34	2.12	75.70	23.85	1.83	1.83	4.45	28.87
2011	27.79	17.59	0.00	0.54	83.16	3.94	81.74	26.51	0.48	0.48	3.28	5.86
2012	61.71	19.42	0.53	0.17	69.39	2.65	55.58	7.97	1.10	1.10	2.05	2.88
2013	72.14	39.80	0.19	0.67	58.05	3.03	56.73	9.59	3.23	3.23	1.75	5.60
2014	49.41	30.67	0.00	0.52	81.78	2.09	48.14	18.71	1.72	1.72	3.00	12.60
2015	9.99	29.98	0.00	1.81	54.31	1.74	56.38	31.49	5.82	5.82	3.36	10.30
2016	10.37	17.49	0.03	0.23	54.40	1.37	52.69	44.74	0.87	33.60	5.79	7.77
2017	16.12	30.24	0.00	0.41	24.21	1.94	49.31	52.71	0.65	27.07	2.86	69.54

Kaynak: TÜİK dış ticaret verileri kullanılarak tarafımızdan hesaplanmıştır.

İtalya için; Çizelge 5.32.' de ki fasıllara göre EİT oranlarının ortalamasını alarak incelenen dönemde (2005-2017) en yüksekte başlayarak bir sıralama yaptığımızda; (06) Şeker, Şeker Ürünleri ve Bal %67.89, (04) Hububat Hububat Ürünleri % 60.71, (07) Kahve Çay Kakao ve Baharat Ürünleri % 33.19, (12) Tütün ve Tütün Mamulleri % 32.76, (00) Canlı Hayvan % 28.79, (01) Et ve Et Ürünleri % 19.69, (11) İçkiler %11.67, (09) Çeşitli Yenilebilir Ürünler % 9.09, (08) Hayvanlar İçin Gıda Maddeleri % 4.54, (02) Süt ve Süt Ürünleri Yumurtalar % 2.79, (05) Meyve ve Sebzeler % 2.56, (03) Balıklar ve Diğer Deniz Ürünleri % 0.82 oranlarında şekil almaktadır.

Türkiye ve İtalya arasında 2017 yılı toplam tarımsal dış ticaret (Tarım ve Ormancılık, Balıkçılık) rakamlarını incelediğimizde 511 223 032 \$ değerinde ihracat ve aynı yılın ithalat değeri ise 71 032 880 \$ olarak gerçekleşmiştir (TÜİK, 2019).

5.8.11. Türkiye-Yunanistan

Yunanistan ÷lkedeki sınırlı üretim nedeniyle ithalata bağımlı bir ÷lkedir. Hizmet ağırlıklı ekonomiden oluşan Yunanistan gemi taşımacılığı, turizm ve bankacılık dışındaki sektörlerde rekabet edememektedir (Anonim 2019). Sanayinin GSYİH içindeki payı %21, tarımın %7, hizmetlerin ise %138'dir. Turizm, gemicilik, finans, inşaat ve telekom sektörün en önemli kalemleridir. Yunanistan özellikle sanayi ürünlerinde çok sınırlı ve az sayıda üretim imkânları ile toplam talebinin %80'ler gibi bir kısmını ithalat ile karşılayan ÷lke konumundadır. Gemi taşımacılığı Yunanistan için hayati öneme sahip sektördür. Sektör ÷lke gayrisafi yurtiçi hasılasının %7.5'ini oluşturmakla birlikte 200.000'den fazla kişiye istihdam yaratmaktadır.

Çizelge 5. 33. Yunanistan'ın Genel Olarak Dış Ticaret Değerleri (Milyar \$)

YILLAR	2013	2014	2015	2016	2017
İhracat	36	36	28	27	32
İthalat	63	65	47	45	52
Dış Ticaret Hacmi	99	101	75	72	84
Dış Ticaret Dengesi	-27	-29	-19	-18	-20

Kaynak: Anonim, 2019e

Yunanistan'ın ihracatında Türkiye 2017 yılında 2 205 385 bin \$ ile 3. ÷lke, ithalatında ise 1 618 341 bin \$ ile 12. ÷lke konumundadır (Ticaret Bakanlığı, 2018).

Başlıca ihraç ürünleri işlenmiş ve ham gıda ürünleri, işlenmemiş pamuk ve tütün, tekstil, kimya ürünleri, çimento ve rafine petrol ürünleridir (Anonim, 2019f). Yunanistan'ın ithalat profili incelendiğinde otomotiv ve yan sanayi, beyaz eşya, televizyon, sağlık ekipmanları, yenilenebilir enerji, tekstil ve konfeksiyon, deri, mobilya, otel ekipmanları, seramik ihracat potansiyeli olan başlıca sektörlerdir.

2014 yılında Yunanistan ile ticaret hacmimiz 5.6 milyar ABD Doları olarak gerçekleşmiş olup, bu rakam, YDİK mekanizmasının kurulduğu 2010 yılı ticaret rakamlarının yaklaşık iki katına tekabül etmektedir. 2015 ve 2016 yıllarında, ikili ticaret

hacminde bir düşüş meydana gelmiş olmakla birlikte, 2017 yılında ticaret hacmi tekrar yükselişe geçmiş 3.5 milyara ulaşmıştır (Dışişleri Bakanlığı, 2019).

Türkiye'nin Yunanistan ile olan tarımsal dış ticaretini 2005-2017 yılları arasında fasıllara göre incelediğimizde EİT oranları aşağıdaki Çizelge 5.34.'de hesaplanmış olup en yüksek oranın 2017 yılında Süt ve Süt Ürünleri Yumurtalar faslında % 92.15 olarak hesaplanmıştır. Tabloya genel olarak baktığımızda EİT oranlarının Çeşitli Yenilebilir Ürünler ve İçkiler fasıllarında son dört yılda ciddi bir artış gerçekleştiğini görmekteyiz.

Çizelge 5. 34. Fasıllara Göre Türkiye ve Yunanistan Arasındaki EİT Oranları

YILLAR	FASILLAR											
	Canlı hayvan	Et ve et Ürünleri	Bahklar ve Diğer Deniz Ürünleri	Süt ve Süt Ürünleri Yumurta	Hububat Hıububat Ürünleri	Meyve ve Sebzele	Şeker, Şeker Ürünleri ve Bal	Kahve, Çay Kakao ve Baharat Ürünleri	Hayvanlar için Gıda Maddeleri	Çeşitli Yenilebilir Ürünler	İçkiler	Tütün ve Tütün Mamülleri
2005	---	62.20	0.00	24.54	0.04	13.74	56.47	0.32	30.32	1.14	16.50	4.26
2006	29.62	66.17	0.00	36.75	43.51	10.59	67.06	14.09	14.57	6.71	23.50	9.45
2007	---	0.00	0.00	29.04	50.47	27.87	44.80	21.11	13.97	1.03	55.35	6.06
2008	---	85.80	0.00	10.53	18.58	24.27	65.66	24.75	10.49	2.54	72.42	3.67
2009	---	8.97	29.88	14.66	8.67	17.65	62.61	18.11	18.65	0.01	82.62	12.37
2010	---	0.00	0.00	15.72	22.56	37.06	31.10	27.97	44.20	2.44	76.87	1.66
2011	---	0.00	80.81	22.37	36.35	41.00	33.70	56.59	64.28	0.21	42.71	0.65
2012	---	0.00	0.00	20.93	13.92	20.55	28.07	46.08	80.79	3.82	55.29	1.40
2013	---	63.74	0.00	31.70	17.97	25.28	26.53	54.63	48.82	5.32	15.13	9.04
2014	0.00	0.00	11.15	25.90	20.94	36.31	42.68	35.05	33.41	61.52	67.83	0.74
2015	---	0.00	0.15	37.17	24.61	30.38	39.74	20.44	20.66	85.85	63.99	0.54
2016	11.06	0.00	11.07	0.00	11.06	23.08	27.60	20.60	53.59	84.23	62.03	0.59
2017	11.01	0.00	3.06	92.15	11.01	20.73	45.42	42.65	44.83	80.03	60.92	17.90

Kaynak: TÜİK dış ticaret verileri kullanılarak tarafımızdan hesaplanmıştır.

Yunanistan için; Çizelge 5.34.' de ki fasıllara göre EİT oranlarının ortalamasını aldığımızda incelenen dönemde (2005-2017) en yüksek değer % 53.47'lik oranla (11) İçkiler faslında hesaplanmış olup; sırasıyla diğer fasıllar, (06) Şeker, Şeker Ürünleri ve Bal % 43.95, (08) Hayvanlar İçin Gıda Maddeleri % 36.81, (07) Kahve Çay Kakao ve Baharat Ürünleri % 29.41, (02) Süt ve Süt Ürünleri Yumurtalar % 27.80, (09) Çeşitli

Yenilebilir Ürünler % 25.75, (05) Meyve ve Sebzeler % 25.27, (01) Et ve Et Ürünleri % 22.06, (04) Hububat ve Hububat Ürünleri % 21.51, (00) Canlı Hayvan %12.92, (03) Balıklar ve Diğer Deniz Ürünleri % 10.47, (12) Tütün ve Tütün Mamulleri % 5.25 oranlarında hesaplanmıştır.

Türkiye ve Yunanistan arasında 2017 yılı toplam tarımsal dış ticaret (Tarım ve Ormancılık, Balıkçılık) rakamlarını incelediğimizde 53 695 706 \$ değerinde ihracat ve aynı yılın ithalat değeri ise 186 546 481 \$ olarak gerçekleşmiştir (TUİK, 2018).

5.9. İncelenen Fasıllara Göre Türkiye'nin Dünya İle Olan EİT Değerleri

Analize konu olan fasılların, dünya toplamı olarak GL endeksleri hesaplanmıştır. Bu hesaplamalar doğrultusunda ortaya çıkan sonuçlar tablolara aktarılarak rahat izlenmesi amaçlanmıştır. Konu bütünlüğünün bozulmaması adına geniş yer kaplayan fasılların ayrıntılı ihracat ve ithalat değerleri Ekler kısmında bulunmaktadır.

Çizelge 5. 35. Fasıllara Göre Türkiye'nin Dünya İle Olan EİT Değerleri

YILLAR	Canlı Hayvan	Et ve Et Ürünleri.	Balıklar ve Diğer Deniz Ürünleri	Süt ve Süt Ürünleri Yumurta	Hububat ve Hububat Ürünleri	Meyve ve Sebzeler.	Şeker, Şeker Ürünleri ve Bal	Kahve, Çay Kakao ve Baharat Ürünleri	Hayvanlar için Gıda Maddeleri	Çeşitli Yenilebilir Ürünler	İçkiler	Tütün ve Tütün Mamülleri
2005	53.80	3.70	44.30	98.47	40.48	12.20	35.73	94.20	9.79	90.63	27.53	63.66
2006	70.78	3.27	49.31	88.16	38.94	15.09	24.99	92.52	6.34	89.46	45.38	54.46
2007	45.67	5.18	48.56	79.99	99.37	17.04	31.66	89.30	4.41	80.88	48.16	63.88
2008	47.53	7.62	45.16	68.50	77.12	27.89	41.47	87.80	16.21	69.16	51.51	71.46
2009	83.98	2.78	48.36	61.94	92.89	22.34	31.70	90.41	23.70	73.03	62.08	69.13
2010	4.30	97.02	57.45	60.16	79.25	21.92	23.59	98.29	8.06	73.66	57.81	69.14
2011	1.20	90.76	58.63	36.83	98.09	24.90	23.46	98.99	12.23	70.94	79.13	74.78
2012	1.89	29.45	57.34	35.33	82.85	24.36	32.01	93.68	18.40	73.37	74.41	73.31
2013	7.48	8.34	50.04	39.24	88.49	23.98	28.40	91.23	22.70	77.55	81.40	71.74
2014	32.08	3.30	45.55	42.73	94.34	25.11	31.27	92.93	22.01	82.04	83.55	68.92
2015	19.30	38.28	53.32	45.66	80.86	26.16	44.32	98.46	18.81	87.88	83.25	73.85
2016	8.84	20.90	37.31	31.75	64.69	29.82	64.28	92.58	18.19	84.06	79.79	73.97
2017	5.56	25.63	42.56	30.17	79.22	32.05	50.87	85.34	21.30	92.80	82.13	71.75
Ort.%	29.41	25.86	49.06	55.30	78.19	23.29	35.67	92.74	15.55	80.42	65.85	69.23

Kaynak: TÜİK dış ticaret verileri kullanılarak tarafımızdan hesaplanmıştır.

Çizelge 5.35.'e göre ortalama olarak EİT oranının en yüksek olduğu fasıl %92.74 değeriyle Kahve Çay Kakao Baharat ve Ürünleri faslında gerçekleşmiştir. İncelenen dönem içerisinde ufak çaplı dalgalanmalar olsa da oran % 85' in altına hiç düşmemiştir. İkinci sırada % 80.42 lik oranla Çeşitli Yenilebilir Gıdalar faslında gerçekleşmiş olup yine dalgalanmalar olsa da yıllar itibariyle EİT oranları gittikçe artan bir seyir izlemiştir. Analize dahil edilen toplam 12 fasıl içerisinde 6 fasılda % 50 nin üzerinde EİT oranı görülmüştür. En düşük değer Meyve ve Sebze faslında %23.29 olarak hesaplanmıştır. İncelenen ülkelerde de yine Meyve ve Sebze faslında bu düşük değerle orantılı EİT oranları saptanmıştır.

6. SONUÇ

Tarım sektörü, temel gıda maddeleri üretimini garanti ederek, nüfusun önemli bir kısmına istihdam imkânı sağlayarak, sınai sektöre emek, ara malı ve piyasa sağlayarak, ekonomiye döviz kazandırarak ve iç piyasanın genişlemesine yol açarak ekonomik gelişme sürecine katkıda bulunmaktadır. Ayrıca tarım sektörü, çoğu gelişmekte olan ülkelerde kırsal alanlarda yaşayanların geçimlerini sağladıkları temel sektör durumundadır.

Tarım sektörü, Türk ekonomisinin de temel sektörlerinden biridir. Türkiye’de tarım sektörünün ekonomideki yeri oran olarak azalmakla birlikte, tarımsal üretimin miktarı azalmamaktadır. Tarım ve gıda ürünleri günümüzde Türkiye’nin önemli ihracat kalemlerinden biridir. Türkiye’nin tarım ve gıda ürünleri ihracatı 2005 -2017 döneminde artış göstererek 3.5 milyar dolardan 17.5 milyar dolara ulaşmıştır. Tarım ve gıda ürünleri Türkiye’nin toplam ihracatının yaklaşık %10’unu oluşturmaktadır. Bu çalışmada, Türkiye’nin tarım ve gıda ürünleri ticaretindeki en yoğun yapılan fasıllarda EİT durumu analiz edilmiştir. Araştırma verileri TÜİK resmi sitesinden derlenmiştir. Çalışmada, Grubel-Lloyd Endeksi kullanılarak, ülke ve ülke grupları bazında Türkiye’de ortalamada EİT’nin nasıl değiştiği incelenmiştir. Bu inceleme sonucunda, Türkiye’nin toplam ticaretinde ortalama EİT oranı % 78, toplam tarımsal dış ticaretinde ortalama %95 düzeyinde hesaplanmıştır, analiz edilen 2005–2017 dönemindeki dış ticaret gelişiminin EİT ağırlıklı bir ticaret yapısı sergilediği görülmektedir. Türkiye’nin tarımsal dış ticaretinde önemli paya sahip olan fasıllarda hesaplanan EİT oranının en yüksek çıktığı ilk üç fasıl sırasıyla Kahve, Çay, Kakao ve Baharat Ürünleri, Çeşitli Yenilebilir Ürünler, Hububat ve Hububat Ürünleridir.

Tarımsal ihracatta gıda maddelerinin payı artarken tarımsal hammaddenin payı azalmaktadır. Türkiye gıda maddeleri ticaretinde EİT avantajından faydalanmakta ve potansiyel bir rekabet avantajı sağlamaktadır.

Türkiye’nin uluslararası ilişkilerinde devam eden ve olması muhtemel yeni gelişmeler ile bunların etkilerine karşı tarım sektörünün konumu ve sektörün karşı karşıya kalacağı

muhtemel etkiler önemli bir politika alanını oluşturmaktadır. Burada, dış ticaret önemini korumakta ve bu ilişkilerde önemli tartışma alanı olmaktadır. Bu kapsamda, tarımsal dış ticaret alanında, politika yapıcılara perspektif sağlaması ve yürütülen ilişkilerde sektöre dair, sektörün geleceği açısından önem arz eden hususlarda önemli değerlendirme ve sonuçlar sağlaması amaçlarına hizmet edecek akademik çalışmaların yürütülmesi önem arz etmektedir. Türkiye’de endüstri içi ticaretin gelişmesine katkıda bulunacak adımlar atılması, ölçek ekonomilerine uzmanlaşmayı ve ticaretten elde edilecek uluslararası ticari kazançları EAT’ye göre artırarak ülkedeki kalkınma ve refah seviyesinin yükseleceği söylenebilir.

Türkiye’nin tarımsal dış ticaretini artırması için daha fazla çaba göstermesi gerekmektedir. Gelişmiş ülkelerde çeşitli araç ve politikalarla kendi tarımını destekleyerek rekabet gücünü sürdürebilmesi yönünde yoğun uğraşlar sergilediği günümüz ticaretinde Türkiye’nin rekabet gücünü artırması, yüksek katma değer sağlayan alanlarda üretimini artırmasına ve tarım gıda ürünlerinde kalitenin yükseltilmesi doğrultusunda alt yapı oluşturmaya ve yeni teknolojilere yatırım yapmasına bağlıdır.

7. KAYNAKLAR

- Anonim,2018. <https://www.tim.org.tr/files/downloads/Raporlar/T%C4%B0M> Erişim tarihi: 17/05/2018.
- Anonim, 2019a. WTO, International Trade and Market Access Data. https://www.wto.org/english/res_e/statis_e/statis_e.htm. Erişim tarihi: 10/05/2019.
- Anonim,2019b.<https://www.ticaret.gov.tr/yurtdisi-teskilati/avrupa/almanya/ulke-profili/turkiye-ile-ticaret>. Erişim tarihi: 11/05/2019.
- Anonim,2019c.www.ihkib.org.tr/fp-icerik/ia/d/2017/10/24/fransa-ulke-raporu-pdf-201710241618000150-F2244.pdf. Erişim tarihi: 10/05/2019.
- Anonim,2019d.<https://www.gumruktv.com.tr/turkiye-abd-arasindaki-2017-ithalat-ve-ihracat-verileri>). Erişim tarihi: 17/06/2019.
- Anonim,2019e.<http://www.uib.org.tr/tr/kbfile/yunanistan-ulke-raporu-msm-sektoru-acısından>. Erişim tarihi: 13/06/2019.
- Anonim, 2019f. Dış İşleri Bakanlığı, <http://www.mfa.gov.tr/turkiye-ile-yunanistan-arasindaki-ticari-ve-ekonomik-iliskiler.tr.mfa>. Erişim tarihi: 14/02/2019.
- Adler Michael, 1970. Specialization inn The European Coal and Steel Community, Jurnal of Common Market Studies, Oxfort.
- Acar,M., 2002. Ekonomik siyasal sosyo kültürel boyutlarıyla küreselleşme :Tehdit mi? Fırsat mı?. <http://www.libertedownload.com/LD/arsiv/25-26/03-mustafa-acar-ekonomik-siyasal-ve-sosyo-kulturel-boyutlariyla-kuresellesme.pdf>
- Akal, M., 2008. Ortadoğu sınır ülkeleriyle dış ticaret yoğunlaşması ve yapısal değişim, Gaziantep Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi 7(2), 271-296.
- Aydın,A.,2018. Türkiye Ekonomisinde Endüstri İçi Ticaretin Yapısı.<https://dergipark.org.tr> Erişim tarihi: 12/04/2018.
- Akder, H. ve Çakmak, E., 2008. Türkiye’de Tarım ve Gıda :Gelişmeler, Politikalar ve Öneriler. TÜSİAD Yayın No: T/2008-05/459, Mayıs, İstanbul.
- Aktan, C.,C. ve Şen,H., 1999. Globalleşme, Ekonomik Kriz ve Türkiye, TOSYÖV Yayınları, Ekonomik, Sosyal ve Siyasal Araştırmalar Serisi, No:1, Ankara,
- Altay, H. ve Çelebioğlu, F. ve Şen, A., 2010, Ticari yoğunlaşma kapsamında Türkiye’nin küresel ölçekli dış ticaret analizi, Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, Sayı 26, 1.
- Aydın, A., 2008. Endüstri-içi ticaret ve Türkiye: Ülkeye özgü belirleyicilerin tespitine yönelik bir araştırma, Marmara Üniversitesi İ.İ.B.F. Dergisi, 2, 881-921
- Aydın, B., 2009. Tarımsal dış ticarete değişim TMMOB Ziraat Mühendisleri Odası, Ankara
- Balassa, B., 1966. Tariff Reductions And Trade in Manufactures Among The Industrial Countries, American Economic Review, 56, 466–473.
- Başkol, M., O.,2009. Türkiye’nin endüstri-içi ticaretinin analizi. Uludağ Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi Cilt XXVIII, Sayı 2, s. 1-24
- Bayraktutan, Y., 2003. Bilgi ve uluslararası ticaret teorileri. C.Ü. İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi, Cilt 4, Sayı 2,
- Brühlhart, M., ve Elliot, J., R., 1996. A Critical Survey of Trends in Intra-IndustryTrade. Manuel Porto(ed) içinde, 59-82.
- Çepni, E.,ve Köse, N., 2000. Intra-industry Trade Patterns of Turkey: A Panel Study , METU International Conference in Economics IV, Ankara

- Deviren, N., V., 2004. Türkiye AB Ülkeleri Arasındaki Sınai Ürünleri Endüstri-içi Ticaret , İktisat- İşletme ve Finans, 19 (222), 107-127
- Deviren, N. ve Karataş, M., (2007). Türkiye İle Çin Halk Cumhuriyeti arasındaki endüstri-içi ticaret. İktisat İşletme ve Finans Dergisi, 22, 16-31.
- Dixit, A.,K., ve Stiglitz, J., 1977. Monopolistic Competition and Optimum Product Diversity, American Economic Review, 67, 297-308.
- Dreze, J., 1961. Les Exportations Intro- C.E.E. en 1958 et la position Belge. Recherches Economiques de Louvain
- Erün, G., 2010. Türkiye ile AB, gıda ve canlı hayvan sektörü dış ticaretinde endüstri içi ticaret analizi. Ekonomi Bilimleri Dergisi Cilt 2, Sayı 1,
- Emirhan, P.,N., 2005. Determinants of Vertical Intra-Industry Trade of Turkey: Panel Data Approach, Dokuz Eylül University Faculty of Business, Department of Economics, Discussion Paper Series No. 05/05
- Erk, N., ve Tekgül, Y., 2001. Ekonomik Entegrasyon ve Endüstri-içi Ticaret: Türkiye-AB Ülkeleri Arasındaki Endüstri-içi Ticaretin Ölçülmesi ve Ticaret Tipinin Belirlenmesi. METU Conference In Economics V, Ankara
- Erlat, G. ve Erlat, H. 2003a. Measuring Intra-Industry and Marginal Intra-Industry Trade. Emerging Markets Finance and Trade, 39(6), 5-38.
- Erlat, G. ve H. Erlat. 2003b. Intra-Industry Trade and Labor Market Adjustment in Turkey. Paper presented at the TwentyThird Annual Conference of the Middle East Economic Association, Washington, DC, Ocak 3-5.
- Fontagne, L., Freudenberg, M. ve Gaulier, G., 2005. Disentangling horizontal and vertical intra-industry trade. CEPII Working Papers, No. 10.
- Grubel, H., G., ve Lloyd, P., J., 1971. The Empirical Measurement of Intra-Industry Trade, Economic Record, (47), 494-517
- Grubel, H., G., ve Lloyd, P., J., 1975. Intra-Industry Trade, Theory and Measurement of International Trade in Differentiated Products, New York.
- Grubel, H., G., 1967. Intra-Industry Specialization and the Pattern of Trade. Canadian Journal of Economics and Political Science, XXXIII, August.
- Gruber, W., D. Mehta ve R. Vernon, 1967. The R&D Factor in International Trade and Investment of United States Industries, Journal of Political Economy, s. 20-37.
- Gönel, F.D., 2001a. How important is intra-industry trade between Turkey and her trading partners? Comparison between European Union and Central Asia Turkic Republic., Yıldız Teknik Üniversitesi, Ekonomi Bölümü.
- Gönel, F.D., 2001b. Tekstil Sektöründe Endüstri İçi Ticaret. Dış Ticaret Dergisi, 21, 15-31
- Greenaway D., 1985. International Trade Policy, Elbs Macmillan Publisher Ltd., London.
- Gürler, Z., Erdal, G., Erdal, H. ve Çiçek, A., 2006. The effects of free trade agreement on intra-industry trade (a case study of textile sector in Turkey. Journal of applied sciences 6, 1204-1208
- Havrylyshyn, O. ve Civan, E., 1985. Intra-Industry Trade and the Stage of Development: A regression analysis of Industrial and Developing Countries, içinde P.K.M. Tharakan (ed.) Intra-Industry Trade: Empirical and Methodological Aspects, North-Holland: Elsevier Science Pub.
- Han, K. ve Lee, J., 2012. FDI and Vertical Intra-Industry Trade between Korea and China. Korea and the World Economy, 13(1), 115-139

- Hellvin, L., 1996. Vertical Intra-Industry Trade Between China and OECD Countries. OECD Development Centre Working Paper, 114, 6-35.
- Helpman, E., 1981. International trade in the presence of product differentiation, economies of scale, and monopolistic competition: a Chamberlain-Heckscher-Ohlin approach. *Journal of International Economics*, 11, 305–340
- Helpman, E., and P. Krugman, 1985. *Market Structure and Foreign Trade: Increasing Returns, Imperfect Competition and International Economy*, Cambridge, Mass.: MIT Press.
- Hu, X. ve Ma, Y.,1999. International Intra-Industry Trade Of China. *Weltwirtschaftliches Archiv Kiel Institute for World Economics*, 135(1), 1-28.
- İyibozkurt, E., 2001. *Uluslararası İktisat*. Bursa: Ezgi Kitabevi Yayınları.
- Karaca, N., 2003. Gatt'tan Dünya Ticaret Örgütü'ne. *Maliye Dergisi* 144, 84-99. http://dergiler.sgb.gov.tr/calismalar/maliye_dergisi/yayinlar/md/md144/gatt.pdf
- Karakaş, G., 2015. Döviz Kuru Oynaklığının Türkiye'nin Tarımsal Dış Ticaretine Etkisi. (Doktora Tezi), Gaziosmanpaşa Üniversitesi, Fen Bilimleri Enstitüsü, Tokat.
- Karakaya, E., 2003. *Ekonomik Entegrasyon Teorileri*. Avrupa Birliği Ortak Politikalar ve Türkiye, (Ed.) , Beta Basım, İstanbul.
- Kösekahyaoglu, L., 2002. Does Trade Liberalization matter?. *Marmara Journal of European Studies*,10 (1)
- Küçükahmetoğlu, O., 2002. Endüstri-içi ticaret ve Türkiye, *İktisat, İşletme ve Finans*, 17 (90), 34-50
- Küçüksakarya, S., 2016. Türkiye'nin serbest ticaret anlaşmaları kapsamında endüstri-içi ticareti üzerine bir inceleme; *Aksaray Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi* , s 29
- Kojima, K., 1964. The Pattern of International Trade Among Advanced Countries. *Hitotsubashi Journal of Economics*, 5 (1), 16-36
- Krugman, P., 1979. Increasing Returns, Monopolistic Competition and International Trade. *Journal of International Economics*, 9, 469-479.
- Krugman, P.R., 1980. Scale economies, product differentiation, and the pattern of trade. *American Economic Review*, 70, 950–959.
- Krugman P., 1990. *Strategic Trade Policy and the New International Economics*, Cambridge, Mass.: MIT Press.
- Lancaster K., 1980. Intra-industry trade under perfect monopolistic competition. *Journal of International Economics*, 10,151–175.
- Lindert, P.,H. ve Pugel T.,A., 1996. *International Economics*. Times Mirror Higher Education Group, Chicago.
- Michaely, M., 1962. *Concentration in International Trade*, North- Holland Publishing Company, Amsterdam
- Murshed, S. Mansoob, *Patterns of East Asian Trade and Intra-Industry Trade in Manufactures*, *Journal of Asia Pacific Economy*, 2001, 6(1), 99-123.
- OECD. 2002. Intra-Industry and Intra-Firm Trade and The Internationalisation Of Production. *OECD Economic Outlook*, No. 71, Chapter IV. <http://www.oecd.org/pdf/M00030000/M00030802.pdf>. Erişim tarihi: 10/05/2019.
- Posner, M., V., 1961. *International Trade and Technical Change*. *Oxford Economic Papers*, 13, 323-341
- Seyidoğlu, H., 2003. *Uluslararası İktisat*, Güzem Y., İstanbul.

- Seyidoğlu, H. 2007. Uluslararası İktisat Teori Politika ve Uygulama(Geliştirilmiş 16.baskı). İstanbul: Güzem Can Yayınları.
- Schüler M.,K., 1995. The Path of Intra-Industry Trade Expansion:The Cases of Spain and Turkey, *Metu Studies in Development*, 22,79-100
- Şahin, D.,2016. Faktör yoğunluğuna göre endüstri-içi ticaretin statik ölçümü: Türkiye örneği .*Akademik Bakış Dergisi*, 54, 174-187
- Şenoğlu, D., 2003. Measuring Vertical And Horizontal Intra Industry Trade for Turkish Manufacturing Industry Over Time. (Yüksek Lisans Tezi) Orta Doğu Teknik Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü. Ankara.
- Şimşek, N., 2005. Türkiye'nin Yatay ve Dikey Endüstri-İçi Ticareti. *Dokuz eylül Üniversitesi, İ.İ.B.F Dergisi*, 1, 43-62
- Şimşek, N., 2008. Türkiye'nin Endüstri-İçi Dış Ticaretinin Analizi. İstanbul:Beta Basım AŞ.
- Tezel, Y.,S., 1997. İktisadi Büyüme, Ankara Yayıncılık, Ankara, s 63.
- TUİK,2018. Türkiye istatistik Kurumu Dış Ticaret Verileri, <https://biruni.tuik.gov.tr/disticaretapp/menu.zul>. Erişim tarihi: 10/04/2019.
- Türkekul, B. Ve Abay, C.,2014. Dünya tarım ürünleri piyasalarının değişen dinamikleri ve Türkiye'nin rekabet gücü. XI. Ulusal Tarım Ekonomisi Kongresi, Cilt 3, 1695-1704
- Türkcan, D.,2005. Determinants of Intra-Industry trade in Final Goods and Intermediate Goods between Turkey and Selected OECD Countries. *Ekonometri ve İstatistik*, S.1
- Torstensson, J., 1999. Intra-Industry Trade: What Does the Theory Predict and How Robust Are The Empirical Estimates, Intra-Industry Trade and Adjustment: The European Experience içinde. Marius Brühlhart ve Robert C. Hine (Eds.), London: Palgrave Macmillan, 13-35
- Ulucan, H., 2014. *Journal of New World Sciences Academy*, Türkiye'de endüstri-içi ticaretin gelişimi, 3, 31-53.
- Verdoorn, P.,J., 1960. TheIntra-Bloc Trade of Benelux., E.A.G. Robindon (ed.) içinde, *The Economic Consequence of the Size of Nations*, Chapter 19 and Section V, London: Macmillan.
- Yıldız, R. ve Delice, G., 2001. 1990 sonrasında Türkiye ihracatındaki yapısal değişimler üzerine gözlemler. *Dokuz Eylül Üniversitesi, İşletme Fakültesi Dergisi*, 2(2), 101-127.
- Walther, T.,1997. *The World Economy*, New York: John Wiley & Sons, Inc.

8. EKLER

EK-1 2005-2017 yılları arasında fasıllar itibarıyla Türkiye-Almanya arasındaki dış ticaret rakamları ve EİT oranları

Yıllar	İhracat	İthalat	EİT
canlı hayvan			
2005	142.465	1.784.966	14,78
2006	128.726	3.029.750	8,15
2007	87.231	2.732.413	6,19
2008	173.906	3.608.872	9,19
2009	185.200	2.812.716	12,36
2010	148.393	6.253.289	4,64
2011	87.316	7.247.820	2,38
2012	173.388	6.716.862	5,03
2013	113.792	6.106.911	3,66
2014	58.624	20.964.975	0,56
2015	34.560	55.870.593	0,12
2016	24.617	78.926.479	0,06
2017	26.266	87.198.984	0,06
et ve et ürünleri			
2005	213.856	52.838	39,62
2006	79.701	632	1,23
2007	101.989	632	1,23
2008	9.802	9.802	0,00
2009	370.385	10.342	5,43
2010	17.669	66.446.237	0,05
2011	40.487	103.283.720	0,08
2012	16.371	559.673	5,68
2013	11.778	40.643	44,94
2014	25.300	226.618	20,09
2015	15.634	1.666	19,05
2016	15.857	529	6,46
2017	15.857	1.887	0,00
Balıklar ve Diğer Deniz Ürünleri			
2005	5.063.014	142.134	5,46
2006	8.934.509	194.386	4,26
2007	17.346.622	375.952	4,24
2008	29.385.556	254.162	1,72
2009	32.479.434	1.296.837	7,68
2010	36.870.635	818.510	4,34
2011	61.581.193	406.907	1,31
2012	65.472.933	567.711	1,72
2013	77.813.518	213.650	0,55
2014	75.840.307	926.828	2,41
2015	61.390.000	293.224	0,95
2016	86.933.12	386.635	1,34
2017	66.875.376	360.424	1,07
Süt ve Süt Ürünleri Yumurta			
2005	338.645	12.392.788	5,32
2006	28.319	4.665.498	1,21
2007	36.373	12.122.681	0,60
2008	44.303	7.044.834	1,25
2009	137.582	2.522.394	10,34
2010	38.067	9.491.590	0,80
2011	44.154	3.743.042	2,33
2012	36.198	4.140.256	1,73
2013	2.877	11.992.311	0,05
2014	6.215	15.466.810	0,08
2015	8.271	7.166.124	0,23
2016	359.456	6.598.283	10,33
2017	792.732	3.773.967	34,72
Hububat Hububat Ürünleri			
2005	23.636.515	12.258.368	68,30
2006	25.741.765	7.681.633	45,97
2007	34.606.170	47.585.474	84,21
2008	48.119.355	65.890.233	84,41
2009	51.635.656	113.695.890	62,46
2010	54.473.300	34.587.608	77,67
2011	48.218.570	106.699.305	62,49
2012	41.430.515	28.323.454	81,21
2013	50.238.322	41.771.881	90,80
2014	52.869.206	37.604.687	83,13
2015	55.179.267	13.122.053	38,42
2016	60.265.518	78.359.814	86,95
2017	59.108.013	37.271.561	77,34
Meyve ve Sebze			
2005	816.940.048	22.081.841	5,26
2006	744.287.722	26.461.950	6,87
2007	856.499.411	23.412.324	5,32
2008	879.696.522	29.637.458	6,52
2009	794.966.930	21.860.797	5,35
2010	927.256.189	20.209.961	4,27
2011	1.023.069.148	27.328.694	5,20
2012	962.653.721	22.747.147	4,62
2013	1.014.869.456	21.905.346	4,23
2014	1.128.341.047	26.808.028	4,64
2015	1.136.121.991	38.612.902	6,57
2016	1.006.136.690	32.738.544	6,30
2017	1.026.666.121	30.787.501	5,82

Yıllar	İhracat	İthalat	EİT
Şeker,Şeker Ürünleri ve Bal			
2005	18.966.887	3.714.368	32,75
2006	19.415.977	3.871.042	33,25
2007	17.911.154	4.811.730	42,35
2008	18.654.173	5.552.246	45,87
2009	22.334.646	6.215.743	43,54
2010	24.051.704	5.691.829	38,27
2011	27.667.058	6.547.820	38,27
2012	29.195.417	6.506.551	36,45
2013	32.972.425	6.892.162	34,58
2014	37.170.972	5.842.863	27,47
2015	32.176.601	4.852.891	26,21
2016	33.452.689	17.580.309	68,90
2017	39.088.834	9.071.312	37,67
Tütün ve Tütün Mamülleri			
2005	42.177.946	26.504.377	77,18
2006	64.996.003	34.478.995	60,32
2007	37.011.018	37.105.491	99,87
2008	30.427.310	35.612.585	92,15
2009	39.612.102	42.115.591	96,94
2010	29.161.807	50.539.758	73,18
2011	30.187.438	49.296.034	75,96
2012	12.617.947	65.088.238	32,48
2013	18.997.080	60.522.693	47,78
2014	38.226.326	61.887.545	76,37
2015	17.630.306	50.834.260	51,50
2016	21.351.373	57.863.879	53,91
2017	13.824.587	53.929.530	40,81
Kahve, Çay Kakao ve Baharat Ürünleri			
2005	12.215.651	13.197.684	96,14
2006	13.123.599	13.961.336	96,91
2007	16.774.146	13.570.104	89,44
2008	16.340.027	13.591.799	90,82
2009	16.266.153	16.633.329	98,88
2010	16.909.989	25.690.284	79,39
2011	14.609.312	24.033.448	75,61
2012	16.612.997	25.607.877	78,70
2013	18.878.030	38.741.134	65,53
2014	22.999.401	48.714.667	64,14
2015	21.085.668	47.331.951	61,64
2016	26.398.634	53.938.047	65,72
2017	27.137.729	53.018.030	67,71
Hayvanlar için Gıda Maddeleri			
2005	863.788	4.834.332	30,32
2006	714.455	9.090.350	14,57
2007	888.885	11.832.797	13,97
2008	887.179	16.028.253	10,49
2009	879.973	8.556.402	18,65
2010	922.430	3.251.626	44,20
2011	1.077.305	2.274.851	64,28
2012	1.028.125	1.516.962	80,79
2013	773.599	2.395.781	48,82
2014	614.195	3.062.278	33,41
2015	640.340	5.557.877	20,66
2016	1.320.610	12.021.848	19,80
2017	1.595.914	12.812.443	22,13
Çeşitli Yenilebilir Ürünler			
2005	6.851.594	39.162	1,14
2006	9.536.953	331.072	6,71
2007	11.604.121	60.345	1,03
2008	12.222.306	156.957	2,54
2009	11.707.920	147.157	2,44
2010	11.892.353	1.471.57	2,44
2011	8.625.576	9.250	0,21
2012	6.386.825	124.386	3,82
2013	8.469.785	231.645	5,32
2014	9.005.114	4.000.146	61,52
2015	9.054.556	464.666	67,83
2016	5.849.671	4.399.556	85,85
2017	34.726.235	124.053.896	43,74
İçkiler			
2005	37.418.231	5.842.793	27,01
2006	41.684.545	6.842.594	28,20

EK-2 2005-2017 yılları arasında fasıllar itibarıyla Türkiye-Fransa arasındaki dış ticaret rakamları ve EİT oranları

Yıllar	İhracat	İthalat	EİT
Canlı Hayvan			
2005	1.014.540	609.255	75,04
2006	1.561.679	459.691	45,48
2007	1.272.249	238.504	31,57
2008	1.743.464	906.036	68,39
2009	1.252.431	1.297.721	98,22
2010	786.855	1.280.787	76,11
2011	464.816	87.697.346	1,05
2012	590.752	172.308.926	0,68
2013	628.594	9.938.453	11,89
2014	627.766	3.810.793	28,29
2015	490.295	64.220.967	1,52
2016	473.736	51.374.715	1,83
2017	507.070	28.499.520	3,50
Et ve Et Ürünleri			
2005	1.185.327	10.077	1,69
2006	1.110.693	20.317	3,59
2007	1.140.295	29.937	5,12
2008	4.647.856	90.285	3,81
2009	2.395.999	379.537	27,95
2010	2.956.033	15.651.593	31,77
2011	3.637.153	82.659.718	8,43
2012	2.891.107	300.553	18,83
2013	6.241.081	26.428	0,84
2014	5.555.384	385.748	13,03
2015	3.839.944	32.394	1,67
2016	3.849.859	135.976	6,82
2017	4.842.659	14.191.107	50,88
Bahklar ve Diğer Deniz Ürünleri			
2005	17.851.021	2.426.694	23,93
2006	12.550.991	17.086.758	84,84
2007	14.015.243	8.695.626	76,58
2008	16.703.431	6.897.522	58,45
2009	12.144.495	10.720.006	93,77
2010	21.220.728	9.939.196	63,69
2011	18.167.289	1.468.815	14,96
2012	18.441.235	3.773.946	33,98
2013	14.751.083	337.770	4,48
2014	14.459.692	2.542.698	29,91
2015	19.181.564	3.861.966	33,52
2016	25.009.885	6.401.529	40,64
2017	25.009.885	6.401.529	40,64
Süt, Süt Ürünleri ve Yumurtalar			
2005	2.099	11.612.882	0,04
2006	1.420	13.915.620	0,02
2007	3.072	11.088.895	0,06
2008	5.789	19.642.736	0,06
2009	11.647.510	0,00	
2010	4.713.432	0,00	
2011	4.445.248	6,32	
2012	77.182	3.085.517	4,88
2013	244	7.056.615	0,01
2014	62.176	10.095.040	1,22
2015	252	6.298.568	0,01
2016	161	3.927.715	0,01
2017	161	4.434.113	0,00
Hububat,Hububat Ürünleri			
2005	4.208.458	15.990.210	41,67
2006	6.630.405	11.331.644	73,83
2007	5.355.386	34.950.644	26,57
2008	11.466.894	30.470.624	54,69
2009	9.498.784	38.979.813	39,19
2010	8.882.743	16.250.216	70,69
2011	6.216.710	43.396.952	25,06
2012	8.530.704	18.111.512	64,04
2013	14.572.833	36.429.285	57,15
2014	14.298.195	79.815.042	30,39
2015	7.859.662	40.604.043	32,44
2016	15.891.471	14.499.023	95,42
2017	7.493.506	13.578.173	71,12
Meyve ve Sebze			
2005	265.964.053	2.662.591	1,99
2006	278.136.792	5.662.726	4,51
2007	278.450.120	7.459.656	5,22
2008	259.496.682	8.126.505	6,07
2009	343.500.157	8.588.218	6,81
2010	352.605.880	8.478.371	4,81
2011	380.881.426	9.702.913	4,97
2012	366.659.809	7.961.861	4,25
2013	362.119.089	7.845.608	4,24
2014	445.060.710	15.867.406	6,91
2015	342.107.963	10.232.522	5,81
2016	308.999.931	8.145.851	5,14
2017	308.999.931	8.145.851	5,14

Yıllar	İhracat	İthalat	EİT
Şeker, Şeker Ürünleri ve Bal			
2005	3.028.306	1.234.445	57,92
2006	2.803.348	1.374.519	65,80
2007	2.589.605	1.320.930	67,56
2008	4.586.953	1.903.099	58,65
2009	3.391.102	2.104.690	76,59
2010	7.292.572	3.254.909	61,72
2011	5.287.089	5.352.174	99,39
2012	7.162.628	5.523.697	87,08
2013	6.130.996	7.134.987	92,43
2014	8.785.287	7.136.627	89,65
2015	6.044.707	6.553.750	95,96
2016	6.598.259	24.449.203	42,50
2017	6.504.104	18.928.982	51,15
Tütün ve Tütün Mamülleri			
2005	32.601.357	19.902.139	75,81
2006	10.253.726	26.045.946	56,49
2007	5.873.112	17.303.366	50,68
2008	12.033.752	27.549.246	60,80
2009	2.922.270	34.116.435	15,78
2010	1.294.195	24.136.891	10,18
2011	784.127	22.142.308	6,84
2012	223.851	30.380.787	1,46
2013	1.784.127	33.529.414	1,79
2014	214.546	23.705.185	1,79
2015	315.883	33.529.414	1,87
2016	1.208.679	26.744.971	8,65
2017	110.518	21.550.040	1,02
Kahve, Çay, Kakao ve Baharat Ürünleri			
2005	3.264.160	5.214.857	76,99
2006	2.858.201	5.025.585	72,51
2007	3.078.320	6.324.427	65,48
2008	3.347.296	4.278.963	87,78
2009	2.486.926	8.414.079	45,63
2010	3.289.525	6.051.244	70,43
2011	2.695.514	10.903.538	39,64
2012	2.587.660	5.586.295	63,31
2013	3.098.272	6.372.684	65,43
2014	3.162.579	6.462.836	65,71
2015	3.098.272	6.372.684	65,43
2016	10.587.801	4.362.942	58,56
2017	5.783.509	9.581.903	75,28
Hayvanlar için Gıda Maddeleri			
2005	8.950	3.520.553	0,51
2006	24.018	4.835.735	0,99
2007	36.397	6.770.089	1,07
2008	574.331	9.549.183	11,15
2009	196.831	9.050.256	4,26
2010	296.527	14.334.635	4,05
2011	19.338.424	19.338.424	100,00
2012	77.182	27.250.431	0,56
2013	73.910	29.809.419	0,99
2014	428	25.576.872	0,00
2015	66.817	27.571.008	0,48
2016	25.028	22.748.272	0,22
2017	25.028	22.748.272	0,22
Çeşitli Yenilebilir Ürünler			
2005	16.633.118	11.087.039	79,99
2006	40.836.863	10.538.197	41,02
2007	54.225.045	12.236.100	36,82
2008	62.173.214	13.814.413	36,36
2009	52.883.569	12.946.513	39,33
2010	48.737.837	15.598.218	48,49
2011	50.275.888	22.735.529	95,07
2012	44.765.937	23.288.181	68,44
2013	40.596.252	27.740.332	81,19
2014	38.683.716	28.072.619	84,14
2015	17.321.620	33.038.974	68,79
2016	10.692.919	35.467.929	48,43
2017	10.709.105	38.314.127	43,69
İçkiler			
2005	997.730	1.400.647	83,20
2006	1.603.635	2.275.174	82,69
2007	3.123.327	2.709.171	92,90
2008	3.422.684	3.026.562	93,86
2009	3.019.050	2.735.529	95,07
2010	2.802.759	5.462.818	67,82
2011	4.007.688	8.003.980	66,73
2012	3.196.195	9.668.434	56,39
2013	3.927.480	11.300.518	51,58
2014	4.549.790	15.365.207	45,69
2015	4.121.248	13.382.426	47,09
2016	3.728.043	5.826.772	78,16
2017	3.754.756	6.861.006	70,74

EK-3 2005-2017 yılları arasında fasıllar itibarıyla Türkiye-Hollanda arasındaki dış ticaret rakamları ve EİT oranları

Yıllar	İhracat	İthalat	EİT
Canlı Hayvanlar			
2005	304.327	0,00	38,45
2006	121.168	509.172	0,08
2007	604	1.496.387	5,33
2008	103.571	3.782.641	2,71
2009	80.993	5.886.845	2,93
2010	124.514	5.501.722	2,24
2011	118.790	7.979.981	1,54
2012	40.338	6.461.185	0,62
2013	6.093	3.550.203	0,17
2014	6.156	2.245.173	0,27
2015	54.589	1.462.727	3,72
2016	19.646	836.811	2,34
2017	19.646	836.811	2,34
Et ve Et Ürünleri			
2005	11.588	0,00	31,06
2006	68.235	12.547	0,54
2007	39.028	0,00	0,00
2008	52.106	0,00	0,00
2009	4.367	0,00	0,00
2010	8.725.290	0,00	0,00
2011	11.292.618	0,00	0,00
2012	854.121	0,00	0,00
2013	138.991	0,00	0,00
2014	636.854	190.851	29,84
2015	148.304	164.768	90,74
2016	109.721	0,00	0,00
2017	109.721	0,00	0,00
Balıklar ve Diğer Deniz Ürünleri			
2005	16.961.506	885.800	5,23
2006	29.885.462	111.582	0,37
2007	46.245.069	741.579	1,60
2008	57.332.364	386.197	0,67
2009	56.021.431	203.616	0,36
2010	60.878.606	2.583.300	4,24
2011	74.394.164	54.611	0,07
2012	81.021.661	542.965	0,67
2013	109.974.484	27.796	0,02
2014	132.593.837	407.636	0,31
2015	144.429.456	185.092	0,13
2016	159.391.802	221.651	0,14
2017	148.586.515	4.386.485	2,95
Süt, Süt Ürünleri ve Yumurtalar			
2005	5.375.877	0,00	5,98
2006	3.888.078	5,98	0,15
2007	5.121.697	0,00	0,00
2008	9.054.828	0,02	0,02
2009	8.284.907	0,06	0,07
2010	14.988.782	6,45	0,04
2011	8.834.982	0,00	0,00
2012	18.695.178	0,06	0,03
2013	5.253.989	0,64	0,01
2014	3.610.308	5,79	0,16
2015	6.338.291	3,10	0,05
2016	2.915.228	0,73	0,02
2017	2.475.174	0,04	0,01
Hububat, Hububat Ürünleri			
2005	3.263.019	2.767.530	84,20
2006	7.060.832	2.401.693	33,86
2007	5.965.715	2.526.172	42,19
2008	4.917.614	3.426.401	69,68
2009	4.869.825	2.128.922	43,31
2010	10.451.070	6.051.328	57,90
2011	4.731.489	8.252.307	17,28
2012	5.961.991	5.669.048	94,93
2013	9.532.445	15.955.173	59,74
2014	9.231.112	11.213.500	82,30
2015	8.138.254	15.620.162	51,46
2016	8.714.473	12.381.820	70,40
2017	14.000.886	5.289.027	37,14
Meyve ve Sebzeler			
2005	228.492.333	6.336.607	2,77
2006	216.381.832	9.046.084	4,18
2007	241.707.398	15.545.440	6,43
2008	218.357.469	14.491.855	6,64
2009	222.019.649	11.931.653	5,37
2010	227.187.472	14.854.917	6,54
2011	245.128.228	18.517.465	7,55
2012	267.202.546	15.611.335	5,84
2013	269.895.303	12.338.953	4,57
2014	295.527.604	17.545.543	5,94
2015	285.014.729	20.848.709	7,33
2016	284.604.486	18.324.589	6,44
2017	290.790.923	14.921.886	5,13

Yıllar	İhracat	İthalat	EİT
Şeker, Şeker Ürünleri ve Bal			
2005	1.376.182	4.498.872	30,61
2006	1.067.340	4.559.157	23,42
2007	2.039.991	2.069.373	99,28
2008	29.088.417	4.920.334	28,94
2009	17.689.651	3.978.312	36,72
2010	26.711.297	4.249.074	27,45
2011	30.073.766	6.033.250	33,42
2012	18.385.796	5.855.858	48,31
2013	25.314.989	6.544.811	41,09
2014	34.433.176	7.041.311	33,95
2015	21.400.162	7.952.694	54,19
2016	16.752.712	8.915.547	69,47
2017	17.192.723	6.992.424	57,82
Tütün ve Tütün Mamülleri			
2005	44.198.077	56.491.022	87,79
2006	42.420.883	34.093.006	89,12
2007	31.711.834	34.231.899	96,18
2008	45.371.526	41.441.662	95,47
2009	39.416.596	37.513.935	97,53
2010	28.852.514	31.680.131	95,29
2011	17.721.979	44.770.191	56,72
2012	30.428.268	50.645.749	75,06
2013	34.838.471	49.209.276	82,90
2014	31.579.329	61.028.200	68,20
2015	16.912.370	53.666.218	47,92
2016	18.845.988	65.891.292	44,48
2017	12.886.617	56.653.909	37,06
Kahve, Çay, Kakao ve Baharat Ürünleri			
2005	4.942.625	19.208.015	25,73
2006	3.534.959	21.138.235	16,72
2007	4.852.605	21.228.330	22,84
2008	4.721.293	29.535.506	15,81
2009	5.686.031	34.840.408	16,32
2010	7.707.822	53.456.359	14,42
2011	6.799.103	57.227.865	11,88
2012	6.748.956	65.666.578	10,27
2013	9.031.462	72.455.419	12,46
2014	8.406.317	74.265.670	11,32
2015	7.903.958	57.232.629	13,81
2016	8.205.662	51.405.185	15,96
2017	9.200.292	93.177.881	9,79
Hayvanlar için Gıda Maddeleri			
2005	8.950	3.520.553	0,25
2006	24.018	4.835.735	0,49
2007	36.397	6.770.089	0,54
2008	574.331	9.549.183	5,91
2009	196.831	9.050.256	2,17
2010	296.627	14.334.635	2,07
2011	19.358.424	0,00	0,00
2012	77.182	27.220.431	0,28
2013	73.910	29.809.419	0,25
2014	428	25.576.872	0,00
2015	66.817	27.571.008	0,24
2016	1.530.345	10.339.542	14,80
2017	728.369	17.224.218	4,23
Çeşitli Yenilebilir Ürünler			
2005	16.633.118	11.087.039	79,99
2006	40.836.863	10.538.197	41,02
2007	40.836.863	10.538.197	41,02
2008	54.225.045	12.236.100	36,82
2009	62.173.214	13.814.413	36,36
2010	48.737.837	15.598.218	48,49
2011	50.275.888	22.759.913	62,33
2012	44.765.937	23.288.181	68,44
2013	40.596.252	27.740.332	81,19
2014	38.658.716	28.072.619	84,14
2015	17.321.620	33.038.974	68,79
2016	30.852.238	105.440.907	45,27
2017	31.214.151	121.748.866	40,81
İçecekler			
2005	997.730	1.400.647	83,20
2006	1.603.635	2.275.174	82,69
2007	3.123.327	2.709.171	92,90
2008	3.422.684	3.026.562	93,86
2009	3.019.050	2.735.529	95,07
2010	2.802.759	5.462.818	77,82
2011	4.007.688	8.003.980	66,73
2012	3.796.195	9.668.434	56,39
2013	3.927.480	11.300.518	51,58
2014	4.549.790	15.365.207	45,69
2015	4.121.248	13.382.426	47,09
2016	4.919.176	14.692.594	50,17
2017	4.455.809	17.769.095	40,10

EK-4 2005-2017 yılları arasında fasıllar itibarıyla Türkiye-ABD arasındaki dış ticaret rakamları ve EİT oranları

Yıllar	İhracat	İthalat	EİT
2005	532.137	0,00	0,00
2006	962.212	0,00	0,00
2007	2.000.000	3.215.786	11,71
2008	12.814.441	0,00	0,00
2009	14.668.122	0,00	0,00
2010	62.874.493	0,00	0,00
2011	187.183.534	0,00	0,00
2012	96.004.060	0,00	0,00
2013	60.811.974	0,00	0,00
2014	34.327.307	0,12	0,12
2015	28.812	16.706.384	0,34
2016	91.711	11.838.576	1,53
2017	13.887	5.042.646	0,55
Canlı Hayvan			
2005	14.203	0,00	0,00
2006	4.998	0,00	0,00
2007	30.942	245	1,57
2008	666	248	0,40
2009	6.242.564	2.794.044	61,84
2010	7.511.980	622	2,71
2011	5.173.593	3.222.338	76,91
2012	8.211.357	4.184.407	67,51
2013	11.575.206	3.208.304	43,40
2014	19.264.451	5.277.966	43,01
2015	23.836.887	3.426.624	25,14
2016	26.807.205	1.386.984	9,94
2017	35.707.894	560.724	3,09
Et ve Et Ürünleri			
2005	3.985.578	172.098	8,28
2006	1.208.670	505.716	59,00
2007	3.876.731	628.380	27,90
2008	5.537.998	7.058.085	87,93
2009	6.242.564	2.794.044	61,84
2010	7.511.980	622	2,71
2011	5.173.593	3.222.338	76,91
2012	8.211.357	4.184.407	67,51
2013	11.575.206	3.208.304	43,40
2014	19.264.451	5.277.966	43,01
2015	23.836.887	3.426.624	25,14
2016	26.807.205	1.386.984	9,94
2017	35.707.894	560.724	3,09
Bahklar ve Diğer Deniz Ürünleri			
2005	1.376.398	2.617.320	68,93
2006	1.461.195	10.124.419	25,22
2007	2.872.017	2.553.372	94,13
2008	2.961.124	10.829.537	42,94
2009	3.216.764	7.077.924	62,49
2010	2.315.842	7.205.614	48,64
2011	1.929.519	5.733.467	50,36
2012	2.624.495	3.064.445	92,27
2013	3.280.891	23.547.144	24,46
2014	2.876.784	24.197.541	21,25
2015	3.275.720	3.468.133	97,15
2016	3.429.845	2.804.266	89,97
2017	3.550.989	6.217.476	72,70
Süt, Süt Ürünleri ve Yumurta			
2005	8.117.207	37.089.952	35,91
2006	8.833.823	33.979.304	41,27
2007	11.511.612	101.824.853	20,31
2008	15.870.886	212.702.750	13,89
2009	15.097.147	40.362.516	54,44
2010	16.008.318	196.585.389	15,06
2011	15.834.558	436.804.654	7,00
2012	25.831.219	65.310.960	56,68
2013	18.071.859	164.507.899	19,80
2014	36.495.826	120.149.567	46,60
2015	37.821.626	57.081.517	79,71
2016	37.642.864	28.467.792	86,12
2017	44.941.900	39.394.154	93,42
Meyve ve Sebze			
2005	123.933.152	10.857.271	16,11
2006	155.634.909	18.958.962	21,72
2007	166.475.519	31.375.458	31,72
2008	181.680.809	80.957.760	61,65
2009	152.988.772	89.961.413	74,06
2010	195.751.018	107.583.169	70,93
2011	198.130.105	137.864.092	82,06
2012	207.931.067	170.476.900	90,10
2013	217.135.333	161.278.895	85,24
2014	254.940.086	174.941.321	81,39
2015	269.149.405	160.044.542	74,58
2016	272.244.514	183.014.126	80,40
2017	288.079.893	189.857.047	79,45

Yıllar	İhracat	İthalat	EİT
2005	5.169.348	1.013.152	32,77
2006	5.999.704	736.772	21,87
2007	10.857.077	1.014.584	17,09
2008	17.379.251	1.569.350	16,56
2009	22.946.009	875.819	7,35
2010	20.653.860	1.583.512	14,24
2011	22.761.548	1.031.536	8,67
2012	38.662.823	919.729	4,65
2013	61.125.308	2.070.862	6,55
2014	65.283.831	1.914.814	5,70
2015	67.481.547	1.013.403	2,96
2016	85.581.350	1.052.064	2,43
2017	85.982.187	777.283	1,79
Şeker, Şeker Ürünleri ve Bal			
2005	164.241.047	36.240.865	36,15
2006	139.297.573	26.795.760	32,27
2007	172.112.308	32.325.264	31,62
2008	96.523.261	40.771.095	59,39
2009	184.226.003	33.958.789	31,13
2010	110.729.339	27.758.300	40,08
2011	107.729.339	38.761.144	52,92
2012	166.640.315	48.989.650	45,44
2013	148.158.735	44.402.679	46,12
2014	189.317.848	48.076.894	40,50
2015	148.459.739	41.814.103	43,95
2016	160.206.863	61.000.644	55,15
2017	156.384.791	52.271.306	50,10
Tütün ve Tütün Mamülleri			
2005	13.828.687	738.590	10,14
2006	13.972.407	701.069	9,56
2007	20.408.904	842.415	7,93
2008	16.692.124	1.039.648	11,73
2009	14.650.250	1.223.190	15,41
2010	17.750.131	2.042.765	20,64
2011	19.188.590	3.352.039	29,74
2012	29.566.099	7.179.239	39,08
2013	20.722.679	5.985.576	44,81
2014	29.548.001	9.031.008	46,82
2015	29.553.798	9.020.970	46,77
2016	39.841.786	7.287.421	30,93
2017	36.588.495	7.377.440	33,56
Kahve, Çay, Kakao ve Baharat Ürünleri			
2005	108.922.971	1.132	1,132
2006	65.469.048	1.132	1,132
2007	192.615.251	331.106.286	1,73
2008	249.784.339	184.480.560	1,84
2009	388.225.799	71.485.596	0,00
2010	60.209.579	160.209.579	0,23
2011	388.225.799	434.357	0,23
2012	207.215.277	1.592.233	207,215,277
2013	207.215.277	1.592.233	207,215,277
2014	105.414.996	2.052.293	105,414,996
2015	105.414.996	2.052.293	105,414,996
2016	237.762.885	4.734.473	237,762,885
2017	359.530.803	21.384.739	359,530,803
Hayvanlar için Gıda Maddeleri			
2005	108.922.971	1.132	1,132
2006	65.469.048	1.132	1,132
2007	192.615.251	331.106.286	1,73
2008	249.784.339	184.480.560	1,84
2009	388.225.799	71.485.596	0,00
2010	60.209.579	160.209.579	0,23
2011	388.225.799	434.357	0,23
2012	207.215.277	1.592.233	207,215,277
2013	207.215.277	1.592.233	207,215,277
2014	105.414.996	2.052.293	105,414,996
2015	105.414.996	2.052.293	105,414,996
2016	237.762.885	4.734.473	237,762,885
2017	359.530.803	21.384.739	359,530,803
Çeşitli Yenilebilir Ürünler			
2005	3.489.781	22.253.226	27,11
2006	2.553.659	27.506.093	16,99
2007	4.645.212	28.757.963	27,81
2008	12.246.022	33.528.435	53,51
2009	17.287.978	33.940.430	67,49
2010	23.436.729	33.894.743	81,76
2011	55.666.236	41.082.606	84,93
2012	41.629.974	40.748.648	98,93
2013	39.914.814	53.667.977	98,93
2014	51.637.158	46.753.646	95,04
2015	51.641.155	42.842.432	90,69
2016	58.586.864	40.828.491	82,14
2017	62.004.907	34.949.393	72,09
İçkiler			
2005	1.205.938	649.736	70,10
2006	1.442.501	1.023.825	85,02
2007	1.250.466	1.028.188	90,25
2008	1.827.712	1.434.891	87,96
2009	1.699.956	3.713.543	62,80
2010	2.565.850	8.650.249	45,75
2011	2.576.570	14.251.537	30,62
2012	2.488.534	17.604.115	24,77
2013	3.372.799	23.259.496	25,33
2014	4.054.689	23.317.320	29,63
2015	3.959.525	25.546.561	26,84
2016	4.491.979	16.853.769	42,09
2017	4.516.974	21.637.503	34,54

EK-5 2005-2017 yılları arasında fasıllar itibarıyla Türkiye-İngiltere arasındaki dış ticaret rakamları ve EİT oranları

Yıl	İhracat	İthalat	EİT
2005	8.871	3.515,136	0,50
2006	39.536	3.808,052	2,06
2007	60.830	3.630,425	3,30
2008	314.381	7.620,635	7,92
2009	50.867	5.269,148	1,91
2010	48.638	4.485,370	2,15
2011	17.977	9.496,550	0,38
2012	35.605	5.320,215	1,33
2013	89.661	2.898,679	6,00
2014	25.020	3.409,643	1,46
2015	67.122	6.027,090	2,20
2016	23.939	5.024,126	0,95
2017	41.080	3.851,119	2,11
Canlı Hayvan			
İhracat	İthalat	EİT	
8.871	3.515,136	0,50	
39.536	3.808,052	2,06	
60.830	3.630,425	3,30	
314.381	7.620,635	7,92	
50.867	5.269,148	1,91	
48.638	4.485,370	2,15	
17.977	9.496,550	0,38	
35.605	5.320,215	1,33	
89.661	2.898,679	6,00	
25.020	3.409,643	1,46	
67.122	6.027,090	2,20	
23.939	5.024,126	0,95	
41.080	3.851,119	2,11	
Et ve Et Ürünleri			
İhracat	İthalat	EİT	
34.507	0,00		
50.474	0,00		
98.140	33,68		
19.872			
195.722	0,00		
222.981	34,83		
324.470	0,00		
294.052	0,00		
147.755	0,00		
204.223	0,00		
241.324	0,00		
175.203	0,00		
6.730	0,00		
76.414	96,84		
Balıklar ve Diğer Deniz Ürünleri			
İhracat	İthalat	EİT	
1.154,166	1,436	0,25	
528.807	3,072	1,16	
2.043,068	722,249	52,24	
2.031,408	6,991	0,69	
10.035,623	75,505	1,49	
8.862,115	3,491	0,08	
18.285,865	32,789	0,36	
32.591,665	47,247	0,29	
23.442,694	102,930	0,87	
46.926,464	51,505	0,22	
57.647,657	27,850	0,10	
65.308,428			
75.312,268	98,954	0,26	
Süt, Süt Ürünleri ve Yumurtalar			
İhracat	İthalat	EİT	
143	4.678,330	0,01	
2.278	1.928,442	0,24	
6.152	4.865,202	0,25	
3.346	4.328,118	0,15	
3.915	4.838,861	0,16	
6.393	3.975,577	0,32	
2.492	5.032,816	0,10	
5.378	2.044,718	0,52	
1.949	12.396,993	0,03	
16.315	29.487,733	0,11	
295.892	14.770,531	3,93	
51.583	16.149,104	0,64	
111.272	21.944,803	1,01	
Hububat, Hububat Ürünleri			
İhracat	İthalat	EİT	
2.996,801	2.025,989	80,67	
4.165,775	1.699,106	57,94	
7.647,700	2.945,110	55,61	
7.528,468	2.738,196	53,34	
8.428,315	2.959,733	51,98	
9.076,369	2.992,571	49,59	
10.589,789	5.945,745	71,91	
12.573,550	3.011,299	38,64	
10.270,942	2.484,092	44,04	
10.042,783	2.617,146	41,35	
9.982,348	2.819,040	44,04	
24.357,191	2.497,605	18,60	
30.114,230	2.629,606	16,06	
Meyve ve Sebze			
İhracat	İthalat	EİT	
272.693,572	2.710,986	1,97	
267.041,740	3.836,484	2,83	
291.130,016	4.250,547	2,88	
274.570,708	6.513,468	4,63	
268.550,958	4.082,863	3,00	
290.010,484	4.213,702	2,86	
337.122,241	8.716,075	5,04	
327.295,388	6.943,403	4,15	
332.669,514	4.584,433	2,72	
345.061,590	4.820,109	2,76	
336.763,055	7.208,955	4,19	
307.833,326	5.068,992	3,24	
295.537,959	5.692,753	3,78	

Yıl	İhracat	İthalat	EİT
2005	17.796,915	1.228,995	12,92
2006	19.413,293	2.450,212	22,41
2007	25.225,913	3.961,402	27,14
2008	23.245,587	4.191,641	30,55
2009	19.833,841	4.516,487	37,10
2010	18.378,598	4.925,271	42,27
2011	21.950,784	4.479,208	33,89
2012	22.988,091	4.087,908	30,20
2013	25.113,986	6.461,282	40,93
2014	26.905,166	4.004,632	25,91
2015	25.349,862	4.710,351	31,34
2016	26.780,529	3.380,650	22,42
2017	29.583,352	3.576,287	21,57
Şeker, Şeker Ürünleri ve Bal			
İhracat	İthalat	EİT	
585.549	106.656	30,82	
548.173	3.054,591	30,43	
2.150,698	1.430,872	79,90	
139.460	1.812,165	14,29	
3.043	1.964,098	0,31	
186.238	2.169,887	12,06	
186.402	3.191,227	17,54	
254.774	5.947,261	17,03	
1.475,863	15.655,246	17,03	
254.774	14.129,233	3,54	
5.947,261	17,54		
61.592	15.118,980	0,81	
5.951,289	19.692,290	46,42	
2.661,193	15.298,855	29,59	
Tütün ve Tütün Mamülleri			
İhracat	İthalat	EİT	
3.854,061	3.960,137	98,64	
3.865,432	3.585,003	96,24	
5.234,500	5.064,864	98,35	
4.388,451	2.841,415	78,60	
4.719,065	3.554,992	85,93	
4.645,041	912,324	32,83	
5.269,515	3.272,744	76,62	
4.863,218	1.492,258	46,96	
5.832,770	3.953,469	80,80	
5.462,927	5.012,631	95,70	
5.699,833	4.801,366	91,44	
7.290,854	5.995,509	90,25	
Kahve, Çay, Kakao ve Baharat Ürünleri			
İhracat	İthalat	EİT	
158.268	5.844,690	5,27	
62.174	2.491,494	4,87	
15.512	2.894,627	1,07	
69.579	3.116,670	4,37	
63.456	1.343,802	9,02	
51.371	2.504,051	4,02	
8.332	3.034,006	0,55	
17.504	7.755,008	0,45	
10.133	3.442,873	0,59	
62.073	9.146,715	1,35	
101.258	7.675,582	2,60	
237.372	6.822,212	7,27	
1.427,665	6.245,290	37,21	
Hayvanlar için Gıda Maddeleri			
İhracat	İthalat	EİT	
1.133,951	10.654,606	19,24	
2.770,109	11.968,359	37,59	
8.764,771	18.202,349	65,00	
5.075,671	18.126,824	43,75	
6.242,670	17.271,994	53,10	
5.632,954	20.111,971	43,76	
7.247,579	27.675,735	41,51	
8.511,460	29.671,025	44,58	
6.334,942	32.884,646	32,30	
4.880,168	30.774,173	27,23	
4.553,752	28.503,434	27,55	
11.696,129	29.162,183	57,25	
11.943,184	39.897,330	46,08	
Çeşitli Yenilebilir Ürünler			
İhracat	İthalat	EİT	
4.702,877	2.581,276	70,87	
8.836,101	7.154,944	89,49	
9.775,049	7.765,871	88,55	
8.057,287	9.772,506	90,38	
8.714,716	28.184,768	47,23	
9.597,284	14.722,980	78,92	
11.732,055	47.149,756	39,85	
11.299,833	41.828,284	42,54	
15.716,257	55.521,333	44,12	
17.786,988	72.628,022	39,35	
18.999,940	70.045,438	42,50	
18.017,475	61.602,065	45,26	
19.084,945	74.610,385	40,74	
İçkiler			

EK-6 2005-2017 yılları arasında fasıllar itibarıyla Türkiye-Rusya arasındaki dış ticaret rakamları ve EİT oranları

YILLAR	İhracat	İthalat	EİT
2005	6.867.466	4.519.418	79,38
2006	8.204.034	2.745.686	50,15
2007	10.206.677	8.007.038	87,92
2008	12.460.728	14.660.954	91,89
2009	8.282.138	9.239.145	94,48
2010	8.558.850	8.100.954	97,25
2011	12.781.544	8.928.244	82,25
2012	18.599.203	36.626.159	67,36
2013	23.475.485	31.905.689	84,78
2014	23.799.163	59.836.792	56,91
2015	15.671.504	25.370.954	76,37
2016	5.552.666	30.625.954	30,70
2017	10.013.971	35.021.000	44,47
Canlı Hayvan			
2005			
2006			
2007			
2008			
2009			
2010			
2011			
2012			
2013			
2014			
2015			
2016			
2017			
Et ve Et Ürünleri			
2005			
2006			
2007			
2008			
2009			
2010			
2011			
2012			
2013			
2014			
2015			
2016			
2017			
Baklıklar ve Diğer Deniz Ürünleri			
2005			
2006			
2007			
2008			
2009			
2010			
2011			
2012			
2013			
2014			
2015			
2016			
2017			
Süt, Süt Ürünleri ve Yumurtalar			
2005			
2006			
2007			
2008			
2009			
2010			
2011			
2012			
2013			
2014			
2015			
2016			
2017			
Hububat ve Hububat Ürünleri			
2005			
2006			
2007			
2008			
2009			
2010			
2011			
2012			
2013			
2014			
2015			
2016			
2017			
Meyve ve Sebze			
2005			
2006			
2007			
2008			
2009			
2010			
2011			
2012			
2013			
2014			
2015			
2016			
2017			

YILLAR	İhracat	İthalat	EİT
2005	6.867.466	4.519.418	79,38
2006	8.204.034	2.745.686	50,15
2007	10.206.677	8.007.038	87,92
2008	12.460.728	14.660.954	91,89
2009	8.282.138	9.239.145	94,48
2010	8.558.850	8.100.954	97,25
2011	12.781.544	8.928.244	82,25
2012	18.599.203	36.626.159	67,36
2013	23.475.485	31.905.689	84,78
2014	23.799.163	59.836.792	56,91
2015	15.671.504	25.370.954	76,37
2016	5.552.666	30.625.954	30,70
2017	10.013.971	35.021.000	44,47
Şeker, Şeker Ürünleri ve Bal			
2005			
2006			
2007			
2008			
2009			
2010			
2011			
2012			
2013			
2014			
2015			
2016			
2017			
Tütün ve Tütün Mamülleri			
2005			
2006			
2007			
2008			
2009			
2010			
2011			
2012			
2013			
2014			
2015			
2016			
2017			
Kahve, Çay, Kakao ve Baharat Ürünleri			
2005			
2006			
2007			
2008			
2009			
2010			
2011			
2012			
2013			
2014			
2015			
2016			
2017			
Hayvanlar için Gıda Maddeleri			
2005			
2006			
2007			
2008			
2009			
2010			
2011			
2012			
2013			
2014			
2015			
2016			
2017			
Çeşitli Yenilebilir Ürünler			
2005			
2006			
2007			
2008			
2009			
2010			
2011			
2012			
2013			
2014			
2015			
2016			
2017			
İçkiler			
2005			
2006			
2007			
2008			
2009			
2010			
2011			
2012			
2013			
2014			
2015			
2016			
2017			

EK-7 2005-2017 yılları arasında fasıllar itibarıyla Türkiye-İspanya arasındaki dış ticaret rakamları ve EİT oranları

Yıllar	İhracat	İthalat	EİT
2005	23.573.983	37.368	77,81
2006	28.866.177	56.732	0,00
2007	39.971.776	72.749	0,00
2008	38.824.176	20.712	0,00
2009	21.864.725	71.911	0,00
2010	18.868.549	1.828.545	11,48
2011	27.817.878	3.300.748	0,00
2012	15.728.520	21.418	51,68
2013	22.695.333	51.700	0,00
2014	38.800.129	37.599	0,00
2015	34.704.419	39.010	8,71
2016	29.049.404	12.726	59,40
2017	37.516.901	35.924	89,15
Canlı Hayvan			
2005			
2006			
2007			
2008			
2009			
2010			
2011			
2012			
2013			
2014			
2015			
2016			
2017			
Et ve Et Ürünleri			
2005	23.796	37.368	77,81
2006	36.732	56.732	0,00
2007	72.749	72.749	0,00
2008	20.712	20.712	0,00
2009	71.911	71.911	0,00
2010	136.982	2.249.870	11,48
2011	3.300.748	3.300.748	0,00
2012	7.463	21.418	51,68
2013	51.700	51.700	0,00
2014	37.599	37.599	0,00
2015	1.776	39.010	8,71
2016	12.726	30.121	59,40
2017	28.894	35.924	89,15
Balıklar ve Diğer Deniz Ürünleri			
2005	23.573.983	6.314.523	42,25
2006	28.866.177	2.595.820	16,50
2007	39.971.776	1.526.452	7,36
2008	38.824.176	1.788.884	8,80
2009	21.864.725	4.015.259	31,03
2010	18.868.549	1.828.545	17,67
2011	27.817.878	4.218.825	26,34
2012	15.728.520	8.939.078	72,48
2013	22.695.333	8.034.644	52,29
2014	38.800.129	12.590.956	49,00
2015	34.704.419	6.430.365	31,26
2016	29.049.404	12.055.545	58,66
2017	37.516.901	20.074.842	69,71
Süt, Süt Ürünleri ve Yumurtalar			
2005			
2006			
2007			
2008			
2009			
2010			
2011			
2012			
2013			
2014			
2015			
2016			
2017			
Hububat, Hububat Ürünleri			
2005	3.340.763	4.885.230	81,52
2006	5.119.821	3.146.565	76,13
2007	1.495.882	13.316.508	20,20
2008	3.162.677	23.607.884	23,63
2009	3.866.880	8.992.557	60,14
2010	2.110.660	12.795.184	28,32
2011	2.405.130	8.204.101	45,34
2012	6.331.720	2.709.998	59,94
2013	35.985.955	6.465.589	30,46
2014	6.536.148	7.399.320	93,81
2015	3.255.213	17.812.803	30,90
2016	2.638.907	4.025.415	79,20
2017	870.275	4.356.732	33,30
Meyve ve Sebze			
2005	78.806.345	11.146.613	24,78
2006	54.564.523	10.376.034	31,96
2007	60.833.493	11.347.844	31,44
2008	66.140.221	27.462.265	58,68
2009	55.902.522	24.642.904	61,19
2010	75.198.070	21.468.279	44,42
2011	72.707.165	26.979.279	54,13
2012	76.503.675	28.711.053	54,58
2013	88.362.167	21.719.796	39,46
2014	103.821.963	22.648.130	35,82
2015	96.142.963	32.539.526	50,57
2016	91.760.029	16.113.457	29,87
2017	91.256.950	14.618.799	27,62

Yıllar	İhracat	İthalat	EİT
2005	4.553.623	604.359	23,43
2006	4.337.798	1.172.534	42,56
2007	3.692.647	1.683.024	62,62
2008	5.067.870	6.745.245	85,80
2009	3.075.803	4.965.478	76,50
2010	6.252.138	906.906	25,34
2011	8.792.875	1.046.784	21,28
2012	5.495.968	330.896	11,36
2013	8.271.638	263.480	6,17
2014	5.788.406	211.267	7,04
2015	6.501.181	64.512	1,97
2016	4.934.787	8.155.436	75,40
2017	6.517.535	733.601	20,23
Şeker, Şeker Ürünleri ve Bal			
2005	10.949.939	1.608.344	25,61
2006	11.084.939	3.440.854	47,38
2007	6.877.306	2.418.998	52,04
2008	3.870.018	3.097.627	88,91
2009	5.674.792	5.459.990	98,07
2010	4.995.989	8.148.096	11,48
2011	572.454	6.397.936	16,43
2012	3.322.333	5.228.131	77,71
2013	1.944.672	4.326.220	8,61
2014	455.573	3.462.039	23,25
2015	1.505.658	2.198.683	81,29
2016	354.043	2.601.062	23,96
2017	128.579	3.161.765	7,80
Tütün ve Tütün Mamülleri			
2005	1.951.760	12.281.401	27,43
2006	2.199.884	15.684.272	24,60
2007	1.495.200	16.096.179	17,00
2008	1.282.552	662.368	68,11
2009	964.613	501.624	57,21
2010	1.271.239	1.809.778	69,54
2011	1.505.923	1.630.115	96,04
2012	2.506.979	3.025.938	89,39
2013	1.852.096	3.823.192	65,27
2014	672.572	7.804.573	15,87
2015	58.139	57.947.073	0,20
2016	1.329.097	169.871.981	1,55
2017	672.532	8.230.343	49,37
Kahve, Çay, Kakao ve Baharat Ürünleri			
2005	2.166.231	6.397.675	50,59
2006	2.021.409	6.288.347	48,65
Hayvanlar için Gıda Maddeleri			
2005	594.132	1.591.477	54,57
2006	26.636	1.393.490	3,75
2007	2.916.565	2.916.565	0,00
2008	2.841.697	4.404.861	78,43
2009	1.898.020	9.030.670	34,73
2010	41.211	17.395.970	0,47
2011	45.037	28.764.960	0,31
2012	1.329.097	169.871.981	1,55
2013	58.139	57.947.073	0,20
2014	672.572	7.804.573	15,87
2015	1.329.097	169.871.981	1,55
2016	142.799	18.570.500	1,53
2017	7.753	11.466.562	0,14
Çeşitli Yenilebilir Ürünler			
2005	2.015.550	3.326.146	75,46
2006	6.730.209	4.881.398	84,08
2007	14.433.158	4.679.209	48,97
2008	14.379.921	10.508.496	84,44
2009	15.426.410	4.495.785	45,13
2010	22.677.384	5.816.224	48,22
2011	27.006.263	8.579.204	48,22
2012	22.123.689	12.462.605	72,07
2013	22.123.689	12.462.605	72,07
2014	22.475.964	20.329.050	94,98
2015	11.714.454	18.480.473	77,59
2016	13.092.077	22.016.136	74,58
2017	17.136.702	14.625.077	92,09
İçkiler			
2005	42.437	241.177	29,87
2006	69.575	279.562	39,88
2007	171.302	139.865	89,90
2008	785.268	334.989	59,81
2009	143.455	277.756	68,12
2010	79.122	377.395	34,66
2011	209.530	1.194.723	29,84
2012	140.887	872.977	27,79
2013	140.887	872.977	27,79
2014	169.464	1.489.696	20,43
2015	158.192	1.718.658	16,86
2016	104.979	649.589	27,82
2017	259.690	834.519	47,47

EK-8 2005-2017 yılları arasında fasıllar itibarıyla Türkiye-Suudi Arabistan arasındaki dış ticaret rakamları ve EİT oranları

Yıllar	İhracat	İthalat	EİT	İhracat	İthalat	EİT
Canlı Hayvan						
2005						
2006						
2007						
2008						
2009						
2010						
2011						
2012						
2013						
2014						
2015						
2016						
2017						
Et ve Et Ürünleri						
2005						
2006						
2007						
2008						
2009						
2010						
2011						
2012						
2013						
2014						
2015						
2016						
2017						
Balıklar ve Diğer Deniz Ürünleri						
2005						
2006						
2007						
2008						
2009						
2010						
2011						
2012						
2013						
2014						
2015						
2016						
2017						
Süt, Süt Ürünleri ve Yumurtalar						
2005						
2006						
2007						
2008						
2009						
2010						
2011						
2012						
2013						
2014						
2015						
2016						
2017						
Hububat, Hububat Ürünleri						
2005						
2006						
2007						
2008						
2009						
2010						
2011						
2012						
2013						
2014						
2015						
2016						
2017						
Meyve ve Sebzeler						
2005						
2006						
2007						
2008						
2009						
2010						
2011						
2012						
2013						
2014						
2015						
2016						
2017						
Şeker, Şeker Ürünleri ve Bal						
2005						
2006						
2007						
2008						
2009						
2010						
2011						
2012						
2013						
2014						
2015						
2016						
2017						
Tütün ve Tütün Mamülleri						
2005						
2006						
2007						
2008						
2009						
2010						
2011						
2012						
2013						
2014						
2015						
2016						
2017						
Kahve, Çay, Kakao ve Baharat Ürünleri						
2005						
2006						
2007						
2008						
2009						
2010						
2011						
2012						
2013						
2014						
2015						
2016						
2017						
Hayvanlar için Gıda Maddeleri						
2005						
2006						
2007						
2008						
2009						
2010						
2011						
2012						
2013						
2014						
2015						
2016						
2017						
Çeşitli Yenilebilir Ürünler						
2005						
2006						
2007						
2008						
2009						
2010						
2011						
2012						
2013						
2014						
2015						
2016						
2017						
İçkiler						
2005						
2006						
2007						
2008						
2009						
2010						
2011						
2012						
2013						
2014						
2015						
2016						
2017						

EK-9 2005-2017 yılları arasında fasıllar itibarıyla Türkiye-İsviçre arasındaki dış ticaret rakamları ve EİT oranları

Yıllar	İhracat	İthalat	EİT
2005	388.460	33.256	15,77
2006	587.505	18.285	6,04
2007	695.035	13.583	3,83
2008	754.028	19.565	5,06
2009	846.679	38.909	8,29
2010	679.669	430.840	77,59
2011	1.458.126	303.488	34,46
2012	1.952.240	318.486	28,05
2013	2.065.566	656.044	48,25
2014	1.732.768	504.506	45,10
2015	1.454.889	120.969	15,35
2016	1.313.104	56.586	8,26
2017	2.712.320	31.415	2,29
Şeker, Şeker Ürünleri ve Bal			
2005	10.358.593	1.165	0,02
2006	12.861.193	1.159	0,02
2007	4.997.322	1.029.844	36,60
2008	10.974.588	3.889	0,07
2009	11.768.391	96.145	1,62
2010	5.053.873	156.491	6,03
2011	3.943.580	30.932	1,56
2012	3.799.710	38.120	1,99
2013	6.617.631	47.094	1,41
2014	2.258.297	26.000	2,28
2015	2.901.064	31.818	2,17
2016	3.815.435	18.712	0,98
2017	5.546.121	20.752	0,75
Tütün ve Tütün Mamülleri			
2005	263.430	7.812.672	6,52
2006	464.419	8.304.117	10,59
2007	421.519	8.847.691	9,10
2008	687.815	5.751.650	21,36
2009	809.867	4.432.655	30,90
2010	977.244	6.242.295	27,07
2011	1.219.448	6.863.317	30,17
2012	1.528.980	6.709.856	37,12
2013	1.317.041	11.354.925	19,36
2014	1.337.307	10.955.062	21,76
2015	944.725	9.586.480	17,94
2016	850.019	8.620.510	17,95
2017	535.667	8.814.045	11,46
Kahve, Çay, Kakao ve Baharat Ürünleri			
2005	204.819	217.381	97,02
2006	423.935	55.317	23,08
2007	891.625	273.633	46,97
2008	194.132	356.639	70,53
2009	7.200	242.052	0,00
2010	70.168	2.654.050	5,15
2011	1.829.768	1.331.259	84,23
2012	1.761.174	831.982	64,17
2013	1.698.106	343.297	33,63
2014	1.060.271	64.971	11,55
Hayvanlar için Gıda Maddeleri			
2005	689.920	5.249.453	23,23
2006	1.689.279	8.958.928	31,73
2007	3.451.385	9.589.812	52,93
2008	4.385.637	16.671.770	41,65
2009	3.716.922	15.583.610	38,52
2010	3.749.201	14.150.706	41,89
2011	4.299.881	14.176.251	46,55
2012	4.487.546	13.942.523	48,70
2013	3.770.454	12.110.433	47,48
2014	3.986.840	13.166.098	46,49
2015	3.279.228	11.206.680	45,27
2016	2.758.219	7.825.480	52,12
2017	3.224.412	11.180.380	44,77
Çeşitli Yenilebilir Ürünler			
2005	725.996	7.866	7,866
2006	1.044.374	16.716	3,15
2007	1.130.754	52.804	8,92
2008	1.158.325	584.208	67,05
2009	1.107.881	1.363.697	89,65
2010	1.003.074	2.133.874	37,58
2011	1.068.121	3.461.668	47,16
2012	1.326.497	5.660.061	37,58
2013	1.384.672	3.665.445	54,84
2014	1.288.016	9.889.273	23,11
2015	1.120.882	9.587.769	20,93
2016	1.134.771	11.912.377	17,39
İçecekler			
2005	109.944.768	582.807	1,05
2006	89.882.966	476.913	1,06
2007	97.567.328	540.860	1,10
2008	105.359.345	16.110.497	26,53
2009	88.485.555	7.879.812	16,35
2010	94.378.488	8.720.137	16,92
2011	105.008.935	32.814.621	47,62
2012	101.781.062	20.941.022	34,13
2013	102.050.238	24.387.496	38,58
2014	124.267.760	23.105.001	31,36
2015	152.131.959	27.994.025	31,08
2016	118.689.861	21.684.214	30,89
2017	113.578.060	28.004.744	39,56
Canlı Hayvan			
2005	220.028	10.808	9,36
2006	181.157	1.034	1,14
2007	231.858		0,00
2008	316.451	10.207	6,25
2009	149.102		0,00
2010	55.394		0,00
2011	80.472	6.213	14,33
2012	129.258		0,00
2013	61.861	845	2,70
2014	39.312		0,00
2015	37.622		0,00
2016	20.586	760	7,12
2017	50.656	4.853	17,49
Et ve Et Ürünleri			
2005	6.574		0,00
2006	74.079		0,00
2007	39.818		0,00
2008			0,00
2009			0,00
2010	11.484		0,00
2011	329.419	150.762	62,79
2012	166.843		0,00
2013	146.817		0,00
2014	212.639		0,00
2015	77.168		0,00
2016			0,00
2017			0,00
Balıklar ve Diğer Deniz Ürünleri			
2005	893.814		0,00
2006	1.639.130		0,00
2007	765.949		0,00
2008	1.444.722		0,00
2009	1.213.639		0,00
2010	843.316		0,00
2011	1.003.874		0,00
2012	579.626		0,00
2013	1.370.059		0,00
2014	2.359.496		0,00
2015	2.199.219	30.155	2,71
2016	976.445	94.372	17,63
2017	1.702.688	82.875	9,28
Süt, Süt Ürünleri ve Yumurtalar			
2005	2.805	5.434.686	0,10
2006	5.543	6.050.200	0,18
2007	1.575	6.867.778	0,46
2008	2.116	3.433.311	1,23
2009	2.272	12.355.929	0,04
2010	544	19.424.540	0,01
2011	425	13.317.983	0,01
2012		9.805.594	0,00
2013		1.812.453	0,00
2014		4.112.046	0,00
2015		6.015.502	0,00
2016	4.396	5.336.805	0,16
2017	122	2.486.291	0,01
Hububat ve Hububat Ürünleri			
2005	1.158.151	109.071	17,21
2006	1.119.001	191.032	29,16
2007	1.380.615	842.268	75,78
2008	1.698.515	1.277.225	85,84
2009	1.629.549	1.935.816	77,23
2010	1.752.461	2.020.806	92,89
2011	1.804.205	3.008.209	74,98
2012	1.694.766	2.918.903	73,47
2013	1.859.491	2.852.269	78,93
2014	3.125.648	2.735.469	93,34
2015	2.181.550	2.645.239	90,39
2016	2.090.327	2.806.684	85,37
Meyve ve Sebze			
2005	109.944.768	582.807	1,05
2006	89.882.966	476.913	1,06
2007	97.567.328	540.860	1,10
2008	105.359.345	16.110.497	26,53
2009	88.485.555	7.879.812	16,35
2010	94.378.488	8.720.137	16,92
2011	105.008.935	32.814.621	47,62
2012	101.781.062	20.941.022	34,13
2013	102.050.238	24.387.496	38,58
2014	124.267.760	23.105.001	31,36
2015	152.131.959	27.994.025	31,08
2016	118.689.861	21.684.214	30,89
2017	113.578.060	28.004.744	39,56

EK-10 2005-2017 yılları arasında fasıllar itibarıyla Türkiye-İtalya arasındaki dış ticaret rakamları ve EİT oranları

Yıllar	İhracat	İthalat	EİT
2005	774.146		0,00
2006	653.523		0,00
2007	706.089	335	0,09
2008	483.631	92.762	32,19
2009	713.456	211.138	45,67
2010	535.172	173.196	48,90
2011	256.491	41.392	27,79
2012	433.473	975.796	61,71
2013	683.116	385.446	72,14
2014	580.796	1.770.062	49,41
2015	449.042	8.536.607	9,99
2016	495.014	9.048.348	10,37
2017	356.778	4.070.765	16,12
Canlı Hayvan			
İhracat	İthalat	EİT	
1.727.199	53.818	6,04	
1.992.912	129.669	12,24	
2.122.198	83.295	7,60	
2.304.308	168.520	13,63	
2.177.120	81.993	7,26	
1.549.772	11.334.806	24,06	
1.961.555	20.338.046	17,59	
1.682.084	180.858	19,42	
2.047.331	508.570	39,80	
2.070.949	375.164	30,67	
1.571.539	277.134	29,98	
1.432.640	137.317	17,49	
1.130.917	201.458	30,24	
Et ve Et Ürünleri			
İhracat	İthalat	EİT	
57.251.986	50.188	0,18	
50.916.070	608.276	2,36	
47.328.407	1.536.432	6,25	
50.227.748	2.846.085	10,73	
48.912.732	2.047.121	8,03	
46.633.647	1.047.237	4,39	
49.714.559	135.321	0,54	
58.883.521	50.329	0,17	
63.291.521	214.231	0,67	
78.258.095	205.290	0,52	
91.163.035	831.952	1,81	
107.598.408	121.452	0,23	
99.897.600	207.066	0,41	
Balıklar ve Diğer Deniz Ürünleri			
İhracat	İthalat	EİT	
106	2.168.973	0,01	
3.144.197	0,00	0,00	
5.054.146	0,00	0,00	
2.905.985	0,00	0,00	
4.262.650	3,96	86,205	
4.421.126	0,00	0,00	
4.297.685	0,00	0,00	
8.658.470	0,53	22,953	
5.884.853	0,19	5,738	
5.438.604	0,00	0,00	
3.208.807	0,03	0,03	
5.291.460	0,00	0,00	
103	5.291.460	0,00	
Süt, Süt Ürünleri ve Yumurtalar			
İhracat	İthalat	EİT	
12.751.048	24.942.291	67,66	
39.139.786	13.983.447	52,65	
9.163.635	25.504.081	52,87	
12.100.960	73.435.805	28,29	
32.638.821	19.243.734	74,18	
43.661.731	34.540.684	88,34	
13.252.867	18.622.203	83,16	
12.492.535	23.515.462	69,39	
19.674.042	48.107.200	58,05	
30.942.594	44.728.699	81,78	
27.932.180	74.921.258	54,31	
10.547.979	28.228.803	54,40	
7.003.996	50.868.293	24,21	
Hububat ve Hububat Ürünleri			
İhracat	İthalat	EİT	
666.522.155	4.571.538	1,42	
542.073.042	13.886.204	4,82	
526.281.220	5.834.448	2,19	
463.180.287	7.242.471	3,08	
443.820.313	6.738.469	2,99	
423.159.198	4.528.879	2,12	
502.374.479	10.103.827	3,94	
486.497.991	6.540.127	2,65	
514.433.352	7.921.085	3,03	
764.367.365	8.058.577	2,09	
749.114.945	6.571.875	1,74	
653.544.829	4.313.229	1,77	
548.354.014	5.369.866	1,94	
Meyve ve Sebze			
İhracat	İthalat	EİT	
285.659	4.463.377	12,04	
167.521	2.454.638	12,78	
1.298.604	1.948.560	79,99	
184.903	3.325.323	10,54	
124.554	2.391.941	9,90	
92.162	4.050.549	4,45	
97.293	5.882.265	3,28	
62.753	6.685.412	2,05	
69.177	6.885.412	2,05	
121.740	7.998.182	3,00	
114.544	6.706.076	3,36	
207.372	6.957.021	5,79	
152.527	10.511.180	2,86	

Yıllar	İhracat	İthalat	EİT
2005	1.973.647	3.469.326	72,52
2006	1.356.958	2.738.321	66,27
2007	1.834.331	2.212.545	90,65
2008	2.874.050	2.242.004	87,65
2009	1.780.231	1.433.388	89,21
2010	3.213.453	1.957.169	75,70
2011	4.469.077	3.088.744	81,74
2012	7.719.820	2.971.006	55,58
2013	8.358.838	3.309.623	56,73
2014	10.826.186	3.454.669	56,38
2015	8.799.829	3.454.669	56,38
2016	8.742.611	3.127.378	52,69
2017	9.725.583	3.182.650	49,31
Şeker, Şeker Ürünleri ve Bal			
İhracat	İthalat	EİT	
1.633.487	3.135.507	68,50	
1.647.323	3.601.980	62,76	
1.947.516	4.609.937	59,40	
2.213.861	6.589.292	50,30	
2.455.678	9.362.909	41,56	
2.529.191	14.994.574	28,87	
375.999	12.460.397	5,86	
205.956	14.112.655	2,88	
301.157	10.445.378	5,60	
763.297	11.352.832	12,60	
693.479	12.771.147	10,30	
712.802	17.624.695	7,77	
7.477.539	14.029.627	69,54	
Tütün ve Tütün Mamülleri			
İhracat	İthalat	EİT	
9.768.409	8.632.046	93,82	
4.411.502	12.227.022	53,03	
1.658.694	16.145.129	18,63	
2.275.492	21.795.121	18,91	
3.288.983	17.563.819	31,54	
1.758.156	12.982.988	23,85	
1.449.905	9.487.780	26,51	
1.069.782	25.791.025	7,97	
1.417.643	28.145.089	9,59	
1.983.365	19.219.077	18,71	
3.856.964	20.530.344	31,49	
5.237.242	18.173.912	44,74	
5.710.167	15.957.874	52,71	
Kahve, Çay, Kakao ve Baharat Ürünleri			
İhracat	İthalat	EİT	
588.389	12.471.818	8,57	
285.377	27.351.987	2,07	
86.079	29.279.718	0,59	
2.915.368	31.814.618	16,79	
1.594.707	19.215.214	15,33	
164.948	17.847.899	1,83	
54.826	22.610.978	0,48	
143.258	25.836.084	1,10	
887.211	52.212.560	3,23	
311.681	35.860.669	1,72	
763.980	25.479.271	5,82	
128.285	29.337.835	0,87	
132.975	41.068.395	0,65	
Hayvanlar için Gıda Maddeleri			
İhracat	İthalat	EİT	
588.389	12.471.818	8,57	
285.377	27.351.987	2,07	
86.079	29.279.718	0,59	
2.915.368	31.814.618	16,79	
1.594.707	19.215.214	15,33	
164.948	17.847.899	1,83	
54.826	22.610.978	0,48	
143.258	25.836.084	1,10	
887.211	52.212.560	3,23	
311.681	35.860.669	1,72	
763.980	25.479.271	5,82	
128.285	29.337.835	0,87	
132.975	41.068.395	0,65	
Çeşitli Yenilebilir Ürünler			
İhracat	İthalat	EİT	
588.389	12.471.818	8,57	
285.377	27.351.987	2,07	
86.079	29.279.718	0,59	
2.915.368	31.814.618	16,79	
1.594.707	19.215.214	15,33	
164.948	17.847.899	1,83	
54.826	22.610.978	0,48	
143.258	25.836.084	1,10	
887.211	52.212.560	3,23	
311.681	35.860.669	1,72	
763.980	25.479.271	5,82	
12.472.952	61.764.317	33,60	
10.707.341	68.400.595	27,07	
İçkiler			
İhracat	İthalat	EİT	
285.659	4.463.377	12,04	
167.521	2.454.638	12,78	
1.298.604	1.948.560	79,99	
184.903	3.325.323	10,54	
124.554	2.391.941	9,90	
92.162	4.050.549	4,45	
97.293	5.882.265	3,28	
62.753	6.685.412	2,05	
69.177	6.885.412	2,05	
121.740	7.998.182	3,00	
114.544	6.706.076	3,36	
207.372	6.957.021	5,79	
152.527	10.511.180	2,86	

EK-11 2005-2017 yılları arasında fasıllar itibarıyla Türkiye-Yunanistan arasındaki dış ticaret rakamları ve EİT oranları

Yıllar	İhracat	İthalat	EİT
2005	2.183.014	488	0,04
2006	2.485.784	691.136	43,51
2007	2.205.786	744.452	50,47
2008	2.157.783	21.065.916	18,58
2009	1.654.482	36.504.832	8,67
2010	1.469.789	11.562.277	22,56
2011	1.972.487	8.881.495	36,35
2012	2.995.966	40.036.410	13,92
2013	3.259.904	33.021.090	17,97
2014	2.672.443	22.851.012	20,94
2015	1.959.544	13.962.110	24,61
2016	1.966.774	33.605.159	11,06
2017	1.814.403	31.152.115	11,01
Canlı Hayvan			
İhracat	İthalat	EİT	
2005	488	0,04	
2006	691.136	43,51	
2007	744.452	50,47	
2008	21.065.916	18,58	
2009	36.504.832	8,67	
2010	11.562.277	22,56	
2011	8.881.495	36,35	
2012	40.036.410	13,92	
2013	33.021.090	17,97	
2014	22.851.012	20,94	
2015	13.962.110	24,61	
2016	33.605.159	11,06	
2017	31.152.115	11,01	
Et ve Et Ürünleri			
İhracat	İthalat	EİT	
2005			
2006	44.420	0,00	
2007	158.974	211.391	85,80
2008	211.391	110.253	8,97
2009	5.178	1168.438	0,00
2010		1.514.215	0,00
2011		263.960	0,00
2012	203.407	434.868	63,74
2013	333.328	333.328	0,00
2014	453.376	0,00	
2015	181.899	0,00	
2016	44.813	0,00	
2017			
Bahkılar ve Diğer Deniz Ürünleri			
İhracat	İthalat	EİT	
2005	47.622.725	8.089.239	29,04
2006	51.605.151	2.867.924	10,53
2007	7.558.198	2.670.659	14,66
2008	23.207.039	1.979.764	15,72
2009	19.078.694	2.402.783	22,37
2010	11.286.952	1.319.524	20,93
2011	6.578.339	1.259.283	31,70
2012	7.558.198	1.124.407	25,90
2013	8.072.199	1.842.558	37,17
2014	17.809.557	1.043.015	11,07
2015	34.828.961	542.004	3,06
2016			
2017			
Süt ve Süt Ürünleri			
İhracat	İthalat	EİT	
2005	34.461	0,00	
2006	17.387	0,00	
2007	2.494	438	29,88
2008	24.637	80,81	0,00
2009	16.086	10.906	80,81
2010	623.812	0,00	
2011	42.112	202.884	20,2884
2012	713.103	11.115	0,00
2013	3.597	4.809.496	0,15
2014	381.084	0,00	
2015	279.920	92,15	
2016			
2017			
Hububat, Hububat Ürünleri			
İhracat	İthalat	EİT	
2005	2.183.014	488	0,04
2006	2.485.784	691.136	43,51
2007	2.205.786	744.452	50,47
2008	2.157.783	21.065.916	18,58
2009	1.654.482	36.504.832	8,67
2010	1.469.789	11.562.277	22,56
2011	1.972.487	8.881.495	36,35
2012	2.995.966	40.036.410	13,92
2013	3.259.904	33.021.090	17,97
2014	2.672.443	22.851.012	20,94
2015	1.959.544	13.962.110	24,61
2016	1.966.774	33.605.159	11,06
2017	1.814.403	31.152.115	11,01
Meyve ve Sebze			
İhracat	İthalat	EİT	
2005	65.685.346	4.848.838	13,74
2006	60.312.550	3.371.272	10,59
2007	64.850.956	10.502.101	27,87
2008	70.519.965	9.738.860	24,27
2009	67.920.821	6.572.114	17,65
2010	53.927.395	12.266.922	37,06
2011	59.272.216	15.285.431	41,00
2012	48.511.311	5.553.868	20,55
2013	49.081.425	7.102.046	25,28
2014	57.873.653	12.839.444	36,31
2015	52.458.892	9.394.410	30,38
2016	49.500.677	6.456.006	23,08
2017	53.167.396	6.148.733	20,73

Yıllar	İhracat	İthalat	EİT
2005	2.366.995	931.365	56,47
2006	2.035.998	1.027.084	67,06
2007	2.436.133	703.295	44,80
2008	1.885.173	921.484	65,66
2009	699.389	318.711	62,61
2010	990.844	175.110	31,10
2011	1.411.313	286.023	33,70
2012	1.966.857	321.101	28,07
2013	1.693.734	253.851	26,53
2014	1.672.586	459.497	42,68
2015	1.572.880	390.056	39,74
2016	1.426.107	228.388	27,60
2017	1.580.930	464.484	45,42
Şeker, Şeker Ürünleri ve Bal			
İhracat	İthalat	EİT	
2005	7.281.104	158.627	4,26
2006	12.075.308	598.794	9,45
2007	9.035.030	282.180	6,06
2008	24.752.032	462.446	3,67
2009	13.975.226	921.404	12,37
2010	6.505.550	54.410	1,66
2011	4.899.730	15.854	0,65
2012	1.358.755	9.383	1,40
2013	1.954.905	7.233	0,74
2014	2.984.535	141.316	9,04
2015	1.954.905	5.883	0,54
2016	1.250.935	3.090	0,59
2017	1.159.791	114.016	17,90
Tütün ve Tütün Mamülleri			
İhracat	İthalat	EİT	
2005	5.260.633	8.354	0,32
2006	3.192.961	242.012	14,09
2007	4.934.499	582.223	21,11
2008	4.796.312	677.213	24,75
2009	6.551.572	652.363	18,11
2010	3.567.474	579.943	18,11
2011	2.413.634	952.312	56,59
2012	2.750.232	823.253	46,08
2013	2.992.069	1.124.533	54,63
2014	4.724.862	1.003.939	35,05
2015	6.275.435	714.244	20,44
2016	5.004.452	574.574	20,60
2017	2.376.638	644.246	42,65
Kahve, Çay, Kakao ve Baharat Ürünleri			
İhracat	İthalat	EİT	
2005	863.788	4.834.332	30,32
2006	714.455	9.090.350	14,57
2007	888.885	11.832.797	13,97
2008	887.179	16.028.253	10,49
2009	879.973	8.556.402	18,65
2010	922.430	3.251.626	44,20
2011	1.077.305	2.274.851	64,28
2012	1.028.125	1.516.962	80,79
2013	773.559	2.395.781	48,82
2014	614.195	3.062.278	33,41
2015	640.340	5.557.877	20,66
2016	997.859	2.276.288	53,59
2017	1.357.797	4.699.130	44,83
Hayvanlar için Gıda Maddeleri			
İhracat	İthalat	EİT	
2005	6.851.594	39.162	1,14
2006	9.536.953	331.072	6,71
2007	11.604.121	60.345	1,03
2008	12.222.506	156.957	2,54
2009	11.707.920	427	0,01
2010	11.892.353	147.157	2,44
2011	8.625.576	9.250	0,21
2012	6.386.825	124.386	3,82
2013	8.469.785	231.645	5,32
2014	9.005.114	4.000.146	61,52
2015	5.849.671	4.399.556	85,85
2016	6.092.069	4.432.206	84,23
2017	7.530.232	5.023.170	80,03
Çeşitli Yenilebilir Ürünler			
İhracat	İthalat	EİT	
2005	303.857	27.318	16,50
2006	421.737	56.165	23,50
2007	647.197	1.691.291	55,35
2008	2.047.741	3.607.096	72,42
2009	2.256.977	3.206.554	76,87
2010	1.054.994	1.690.012	62,42
2011	1.105.335	3.000.997	42,71
2012	1.058.408	404.410	55,29
2013	1.289.955	105.550	15,13
2014	905.456	464.666	67,83
2015	784.804	3.692.210	63,99
2016	976.546	2.172.235	62,03
2017	942.940	413.018	60,92
İçkiler			
İhracat	İthalat	EİT	
2005	303.857	27.318	16,50
2006	421.737	56.165	23,50
2007	647.197	1.691.291	55,35
2008	2.047.741	3.607.096	72,42
2009	2.256.977	3.206.554	76,87
2010	1.054.994	1.690.012	62,42
2011	1.105.335	3.000.997	42,71
2012	1.058.408	404.410	55,29
2013	1.289.955	105.550	15,13
2014	905.456	464.666	67,83
2015	784.804	3.692.210	63,99
2016	976.546	2.172.235	62,03
2017	942.940	413.018	60,92

9. ÖZGEÇMİŞ

Adı: Hatice

Soyadı: Durmuş

Doğum Yeri ve Tarihi: 05.09.1978 / Erzincan

Medeni Durumu: Evli

Yabancı Dil: İngilizce

e-mail: ozhatice_78@hotmail.com

Araştırmacının Eğitim Durumu

Eğitim	Okul Adı	Mezuniyet Yılı
Lise	Ankara Atatürk Lisesi	1995
Lisans	İnönü Üniversitesi	2001
Yüksek Lisans	Gaziosmanpaşa Üniversitesi	2011
Yüksek Lisans	Gaziosmanpaşa Üniversitesi	2019